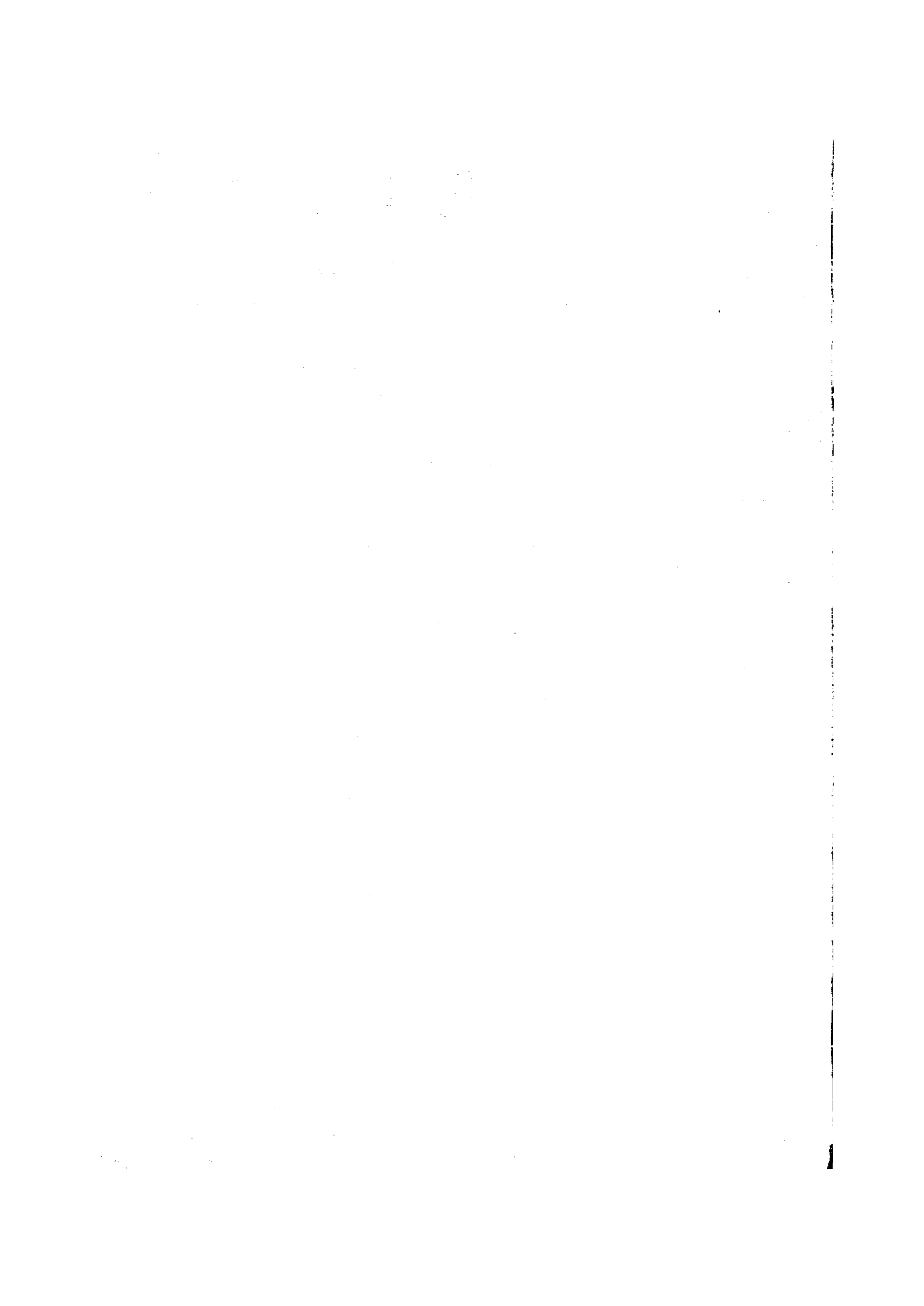


AKADEEMIA



TEE RAHVUSLIKULE MAJANDUSELE - - - - -	ARVO HORM
DEMOKRAATIAST JA DISTSIPLINEERITUD DEMOKRAATIAST - - - - -	M. L.
THOMAS GARRIGUE MASARYK - - - - -	JAAN TÕNISSON
KULTUURITEMPLID - - - - -	R. INDREKO
EESTI VÄLISPOLIITIKA - - - - -	ILMAR TÕNISSON
KIRJANDUSLIK SITUATSIOON JA NOOREM LUULETAJATE-PÖLV - - - - -	ANTS ORAS
EESTI AJALOOUURIMISE ÜLESANDEIST - - - - -	L. KULBIN
„NÜRNBERGI NEEDUS“ - - - - -	{V. PIECK}
MÄRKMEID IX EESTI-SOOME ÜLIÕPILASPÆEVIST	V. N-S.

NR. 3 · SEPTEMBRIKUU · 1937



AKADEEMIA

NR. 3

SEPTEMBER

1937

Tee rahvuslikule majandusele

Eesti rahvusriigi säilitamise väljavaated olenevad oluliselt tema poliitilisest ja rahvusbioloogilisest aluseist. Rahvuslikust seisukohast on Eesti rahvastik küllalt homogeenne, kuna siin on üle 88% elanikkonnast enamusrahvusest, s. o. riigirahvusest. Kuid kahjuks ei vasta sellele rahvuse homogeensele taustale meie rahvusliku majanduse olukord. Eesti majanduse üldpildis torkab igaühele häirivalt silma võõrkapitali liiga suur osatähtsus. Ja on nähtusi, mis ilmestavad, et see võõrkapitali surve ja ekspansioon on üha tihenemas ning kujunemas püsivvormilisemaks. Vähemusrahvuste erikaal meie rahvamajanduse koostises on mõtlemapanevalt suur. See majandusliku tugevuse tunnetus on aga ühtlasi andnud meie vähemusrahvusile erilaadse jõuteadvuse, mille ülbet ja väljakutsuvat ilmet meil tihti on tulnud kogeda.

Milline on võõrkapitali osatähtsus Eesti rahvamajanduse struktuuris, seda on statistiliselt väga raske haarata. Meil puuduvad sellesisulised uurimused, kuigi Eesti Rahvuslaste Klubid on siin esimesi samme astunud. See on seda raskem, et võõrkapital on osanud end üllatavalt hästi kohandada „rahvuslikkuse“ sõiduvette, nii et formaalne statistika ei haaraks kuidagi olukorra sisulisi vahekordi. „Rahvuslik fassaad“ on saanud meie võõrkapitalile väga iseloomustavaks jooneks. Ja ei saa salata, et see joon oleks valesti tabatud, — siin on tegemist vaid psühholoogiliselt hästi vormistatud akkomodatsiooninähtusega ja sellest järelduvate mine-mialaliste probleemidega.

Võõrkapitali osatähtsust Eesti rahvamajanduse struktuuris saab praegu ainult kaudselt arvutada. Kahtlemata toob siin suuremat selgust majandusloenduse andmete avaldamine. Praegu saame kaudse pildi vähemusrahvuste majanduslikust osatähtsusest, kui vaatleme üksikute rahvuste aktiivse rahvastiku jagunemist tootmisharude järgi. R. K a d a j a poolt tehtud kokkuvõtete järgi, toetudes viimase rahvaloenduse andmeile, kujuneks siin pilt järgmiseks ¹⁾:

1) R. K a d a j a, Vähemusrahvused Eestis, Tähised II, Tartu, 1936, lk. 29.

Aktiivse rahvastiku tööharud ja rahvus 1934. a.

Tööh arud	Eestl.	Venel.	Saksl.	Rootsl.	Juudid	Muud	Teadm	Üldse
Põllumajandus	194.173	16.119	818	1.277	38	1.380	86	213.891
Tööstus	88.534	8.151	1.589	229	656	1.316	42	100.517
Kaubandus	22.846	1.890	1.597	125	702	597	24	27.781
Transport ja side	15.608	530	129	90	10	225	29	16.621
Ühiskondlik tegevus	27.010	1.442	1.634	172	259	414	29	30.960
Maja- ja isikuteenimine	14.275	1.181	327	112	14	205	8	16.122
Väljaspool toodud tööha-								
rusid, kihitud	36.984	2.288	1.877	190	202	805	70	42.416
Tööharu teadmata	12.197	1.253	276	48	76	199	697	14.746
Üldse	411.627	32.854	8.247	2.243	1.957	5.141	985	463.054

% rahvuste järgi.

Põllumajanduses	47,2	49,1	9,9	56,9	2,0	26,8	8,8	46,2
Tööstus	21,5	24,8	19,3	10,2	33,5	25,6	4,3	21,7
Kaubandus	5,5	5,7	19,4	5,6	35,9	11,6	2,4	6,0
Transport ja side	3,8	1,6	1,6	4,0	0,5	4,4	2,9	3,6
Ühiskondlik tegevus	6,6	4,4	19,8	7,7	13,2	8,0	2,9	6,7
Maja- ja isikuteenimine	3,5	3,6	3,9	5,0	0,7	4,0	0,8	3,5
Väljaspool toodud tööha-								
rusid, kihitud	9,0	7,0	22,8	8,5	10,3	15,7	7,1	9,1
Tööharu teadmata	2,9	3,8	3,3	2,1	3,9	3,9	70,8	3,2
Üldse	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Siit näeme, et põllumajandus on suuremaks tööharuks eestlastele, venelastele ja rootslastele. Sakslastele ja juutidele on põllumajandus väga väikeseks tegevusalaks. Sellevastu tööstuses on juudid võrreldes teiste vähemusrahvustega kõige aktiivsemad. Tööstuses teotsevate arvu järgi on eestlaste ja vähemusrahvuste suhe vastavalt 88,1% ja 11,9%.

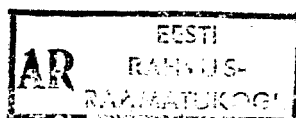
Kaubandus on tegevusalaks, kus vähemusrahvuste osatähtsus on kõige suurem. Eestlaste ja vähemusrahvuste suhted on siin vastavalt 82,2% ja 17,8%. Nagu eelpooltoodud tabelist näeme, iga vähemusrahvus on suhteliselt oma üldarvuga kaubanduses rohkem tegev kui eestlased.

Need arvud näitavad, et suhteliselt on vähemusrahvused endile vallutanud kõik enamtasuvamad tööh arud ja seega ka majanduspositsioonid.

Suur-, kesk- ja väiketööstuses on kokku ca 4500 ettevõtet. K a d a j a arvestuse järgi kuuluks vähemusrahvusile ca 580 ettevõtet ehk 13%. Kuid siin peab arvestama seda, et vähemusrahvustele kuuluvad ettevõtted on valdavamalt suur- ja kesktööstuse ettevõtted. Selle liigi all oleks nende osatähtsus seega juba 38%.

Kaubandusettevõtteid on meil ca 10.700. Vähemusrahvusile kuulub sellest ca 2040, seega ca 18% üldarvust.

Mis puutub aktsiaseltsidesse (rahvaloenduse andmed neid tööstuse ja kaubanduse rubriikides ei näita), siis meie vähemusrahvusile kuulub ca 1/3 aktsiakapitalide üldarvust. Kuid selle 1/3 aktsiaseltside aktsiakapital



on ca $\frac{2}{3}$ aktsiaseltside kogukapitalist. Kui meie kogu aktsiakapitali hinnata 120 milj. kroonile, siis sellest 80(!) milj. kr. kuulub vähemusrahvuste valdusesse.

Need suhtarvud näitavad meie vähemusrahvuste kapitali praegust positsiooni. Selle tagajärjel ka meie vähemusrahvused — eeskätt sakslased ja juudid — on kujunenud meil majandusliku kande võime poolest kaugelt paremal järjel olevaiks eestlastest — riigirahvusest.

Sisuliselt ei evi rahvamajanduslikule kapitalikogumisele kapitali rahvusluse probleem nii suurt tähtsust sel juhul, kui see akumuläärunud kapital leiab uuesti taasrakendamist meie tootmisvarade suurendamiseks. Aga igasugune kapitaliakkumulatsioon võib tulla ainult siis kasuks, kui suudetakse vältida kapitalipõgenemist. Et aga meie võõrkapital on imekergesti „lenduv“ — selle kohta on meil palju kurbi kogemusi.

Rahvamajanduslikku käibesse tagasisiirdumatu väliskapital muutub teataval määral „röövkapitaliks“, mis imedes endasse meie elumahu „lendub“ varem või hiljem teisale uusi söödamaid otsima.

Meie majanduspoliitika põhiprintsiibiks peab olema vankumatu põhimõte, et rahvamajanduse korraldamisel tuleb lähtuda eeskätt rahvastiku (tarbija) — eestluse huvidest. Mitte inimene ei olele majanduse jaoks, vaid majandus inimese jaoks. Rahva säilitamine, küllaldane iive ja kogu elamistingimuste paranemine on eesmärgid, mille teostamine toimub ainult rahvusliku majanduse vahendite abil. Sellepärast meie rahvuse arenemise ja meie eluruumi väljakujunemise alused olenevad meie rahvusliku majanduse kande võimest.

Kaasatöötamist ja abi selleks oodata ka võõrkapitalilt oleks samahästi lootusetu kui ka ebaloogiline.

Võõrkapitali üha pingestuvamale sekkumissuunitlusile on raske vastu astuda vahenditu riikliku majanduspoliitikaga. Õigusriigi põhimõtted teevad rakendamatuks igasuguse agressiivse majanduspoliitika vahendid.

Sellepärast võib rahvusliku kapitali loomine toimuda ainult sihi teadlikult suunatud positiivse jõukeskenduse ja loovtöö abil. Millised on aga need vahendid ja teed, mida mööda peaks kulgema meie jõukeskenduse tungjooned loova rahvusliku majanduse taotlusel?

Tee rahvuslikule majandusele viib meid paratamatult küsimuste lahendamisele, mida võiks kokku haarata kolmelisesse probleemidekompleksi: rahvusliku tootmisvarade kogumis- ja finantseerimisprobleem, 2. Eesti majanduse ratsionaliseerimise ja 3. teadliku majandamise probleem.

I.

Meie rahva suhteliselt madal elatustase oleneb meie tootmisvarade vähesusest. Janussoni järgi võib Eesti produktiivvarade väärtust hinnata 1955 milj. kroonile, kusjuures iga elaniku kohta tuleks ainult

1735 kr., mis on tunduvalt vähem kui teistes enamarenenud mais¹⁾). Mida rohkem ületab rahvamajanduslik toodang teataval määral konstantsena püsivat elatusmiinimumi marginaali, seda suuremad on eeldused tootmisvarade kogumisele säästmise teel, ja nende suunamiseks investeerimiste kaudu uude tootmisprotsessi. Iga elujõulise rahva majanduse üldsuund peab seega olema tõusev. Meie majanduse ekspansiooni suunad juhivad meid paratamatult meie peamiste tootmisreservide maa ja maapõuevarade intensiivsemale kasutamisele. Kuid see saab toimuda ainult siis, kui meil on selleks vajalikku kapitali. Rahvuslik kapital moodustub aga rahva kui terviku poolt tarbimata jäetud toodangust. See eeldab aga teatavat säästmisprotsessi. Eesti rahvusele omane pingus töövõime ja ühtlasi loomupärane säästmistarve loovad meile head eeldused rahvusliku erakapitali akumulatsiooniks. Kuid see erakapital muutub alles siis rahvamajanduslikuks kapitaliks, kui ta on otstarbekalt investeeritud, s. o. tootvalt suunatud majandusse. Seega rahvusliku kapitali juurdekasv oleneb täielikult õigest ja otstarbekast investeerimisest.

Nii eramajandussektoris kui ka ühiskondlikus sektoris loodud kapitali investeerimine peab suunatud olema vastavalt meie majanduse üldisele arengujoonele, s. o. tootmishüviste loomisele. Siin tulevad esmajoones kõne alla meie loodusvarade ekspluafeerimine, maa ürgtoodangu töötlemine ja teised alad, mis looksid meie majandusele loomuliku jõumajandusliku aluse.

Kas on aga meie rahvuslik erakapital seni käinud piki neid teid? Kahjuks ei ole see nii olnud.

Vaatleme näiteks meie põlevkivitööstust. Kui uskumatu see ka ei ole, meie erakapital ei ole vähemalgi määral tunginud siia, alale, mis üha enam kujuneb meie jõumajanduse aluseks. See tööstusharu on langenud pea täiesti võörkapitali kätte. Põlevkivi väljavõtmise ja õlitootlemise alal teotsevast 6 ettevõttest kuulub 5 võörkapitali võimkonda. Võörkapitali poolt on meie põlevkivitööstusesse investeeritud juba üle 20 milj. krooni. Meie rahvusliku kapitali osafähatus on siin ainult 7 milj. krooni ja sedagi investeeritud riikliku majandussektori poolt.

Mis puutub kasumitingimustesse põlevkivitööstuses, siis need tohiks küll kõige vähemaks takistuseks olla erakapitalile siia tungimast. Aina soodsamaks kujunev õlikonjunktuur võimaldab juba praegugi õlikivitööstuses saavutada Eesti oludes ebatavalist rentaablust, mis peaks olema küllalt meelitav ka meie erakapitalile.

Investeerimised põlevkivitööstusesse nõuavad loomulikult suuri kapitale. Selleks peab toimuma tingimata tõhus kapitaliakkumulatsioon. Ja siin peitubki üldiselt suur takistus, miks meie rahvuslik erakapital on surutud tasuvamaill majandusaladelt eemale. Meie majandav inimene on liiga individualistlik, liiga egotsentriline, et loovutaks oma varutud kapitale suuremaisse kollektiiviritusisse. Ta kogub hambaid kokku litsudes oma veeringud ja paigutab need ise, asutades

1) J. Janusson: Eesti majanduse arengu perspektiive, „Konjunktuur“ nr. 28/29 (3) 4 — 1937.

poekese või väiketööstuse, tihti aga ehitades endale väikese majakese. Seega pulveriseeritakse meie rahvuslik kapital üle maa teisejärgu tähtsusega majandusettevõtteisse, mis siis kiratsevad ebaterves võistluses. Vähene akkumulatsioon- ja initsiatiivitahe ja avarama perspektiivi puudumine on meie erakapitali suuremaks veaks. Ei ole siis imestada, et meie rahvuslik kapital on surutud teisejärgu tootmisaladele.

Mis puutub veel põlevkivitööstusesse, siis vähenevad siin meie peamise loodusvara tagavarad, ilma et meie rahvamajandus siit olulist kasu saaks. Võidakse ju ütelda, et riik võib oma maksupoliitikat vastavalt kohaldada ja nii kaudselt sama majanduslikku efekti saavutada.

Kuid imelikul kombel on 1936. a. tehtud põlevkivitööstusele äri- maksu seaduse muutmise erand, võimaldades põlevkivitööstusele erakorralist amortisatsiooni 20% (!). See teeb aga riigile laekuvad tulud majanduslikult fiktiivseks. Nii väheneb meie suurim maapõuevara, ilma et meie rahvamajandus sellest väärilist hüvitust saaks. Järele jääb vaid tohutu „tuhamägi“ ja töölistest invaliidide hulk, keda riik hiljem peab abistama.

Eesti rahvuslik erakapital peab leidma tee fasufoovamaisse tootmisaladesse, ta peab muutuma senisest liiga individualistlikust kallakust akkumulatsioonivõimelisemaks ja kollektiivselt rakendatavamaks, seega ühtlasi aga ka likviidsemaks. Laiendatud ja kavapäraselt suunatud investeerimispoliitika peab rahvamajanduslikku käibesse tõmbama eramajanduses peituvaid varusid, mis seni seisnud kasutamata või vääralt kasutatuna. Sellega peab ühtlasi kaasas käima rahvamajandusliku initsiatiivi aktiveerimine, eriti selle eramajanduslikus osas.

Rahvamajanduslikult seisukohalt ei saa kuidagi õigeks pidada nähet, et meil viimasel ajal üha enam niihästi riikliku — kui ka eramajandusliku sektori poolt kapitalivarusid investeeritakse ehitustegevusse, kuigi ei saa eitada hoogsa ehitustegevuse sotsiaalpoliitilist tähtsust. Eesti rahvusliku majanduse ülesehitamise suunad sunnivad kõiki meie rahvuslikke kapitale juhtima eeskätt meie produktiivvarade suurendamisele ja seega meie jõumajandusprobleemi lahendamisele. Selle primaarse rahvamajandusliku suuna kõrval tundub praegune forsseeritud ehitustegevus majanduslikult steriilsena, eriti selle „fassaaditsevas“ osas. Väärinvesteeringed tähendavad rahvavara raiskamist. Selgusetus meie rahvamajanduse arengu eeldusis ja lühinägelik orientatsioon võivad kergesti hälvitada õigelt teelt meie investeerimispoliitika.

Riiklik majanduspoliitika ja tema poolt kontrollitud pangapoliitika ülimalt kohuseks on juhtida meie rahvusliku kapitali otstarbekat ja meie majanduse arengu reaaleeldusile vastavat investeerimist.

Kui see nõuab praeguselt põlvelt teatud ohvreid, siis peab seda julgelt kantama meie rahvuse tuleviku heaolu huvides.

II

Tootmisbaasi laiendamise ja väljapoole suunatud ekspansiivse investeerimispoliitika teel peab samal ajal kaasuma ka rahvamajandusliku too-

dangu suurenemine sissepoole suunatud majanduse ratsionaliseerimise teel. Vähesel rahvusliku kapitali seisukohalt on tootmise ratsionaliseerimine eriti tähtis, kuna ratsionaliseerimine ei nõua sugugi alati uute kapitalide investeerimist. Ratsionaliseerimine, s. o. ettevõtte tegevuse teadlik ja süstemaatiline parandamine annab tihti sama majanduslikku efekti kui uute kapitalide investeerimine.

Praegune pinge tööturul ja toorainete hinna tõus maailmaturul muudab ratsionaliseerimise vajaduse eriti tungivaks. On tõsiasi, et võörkapital meil on varem veendunud ratsionaliseerimise hädavajalikkuses ja sellega on ka osalt seletatav tema suurem aktiivsus. Siia ei kuulu muidugi need võörkapitaliga töötavad tööstusettevõtted, kellel on monopolipositsioon siseturul, ja seega olukorrale mugandudes on tunduvalt nõrgenenud oma võistlusvõimelt ja vastupanujõult. Kuid tõhus riiklik hinnakontroll sunnib ka siin varem või hiljem ratsionaliseerimisele.

Ratsionaliseerimises seisab meie rahvusliku majanduse suur ja võimas ülesanne, mis nõuab meilt kahtlemata aastakümneid pingutusi. Praegu oleme alles selle künnisel. Üha suurenev mehhaniseerimisprotsess on meie majanduse ratsionaliseerimisprotsessi esimesi sümptomeid. Kuid ei tohi unustada, et mehhaniseerimine ei ole kaugeltki alati ratsionaliseerimine, on vaid üks selle avaldusvorme. Ratsionaliseerimine on ikkagi ettevõtte kõigi tegevusalade teadlik ja süstemaatiline parandamine, nii tehniliste kui ka organisatoorsete vahenditega.

III

Rahvusliku kapitali vähesus meie majanduses ja ratsionaliseerimisingus olevagi varude rakendamine nõuab aga seda enam teadlikkust majandamises.

Ei saa salata, et meie majanduse arenemises on seni olnud palju kaootilist ja ebateadlikku. Arengulooliselt on see mõistetav. Eesti kaupmees ja tööstur on enese „hammastega üles kiskunud“, ta on alanud väikekäsitöölisena või rändkaupmeheks ja on end nüüd määratu energiaga üles tõotanud suurkaupmeheks või suurtöösturiks. Kuid ta ei ole tihti suutnud kohandada oma käitise organisatsiooni vastavalt oma majanduslikule tõusule. Ta katsub ka praegu kasutada samu primitiivseid äritegemise meetodeid kui varemgi. Tihti ei olda üldse teadlik oma käitise majanduslikust olukorrast. Majandamine sünnib mingi looduspärase elaniga, kus üheks peavahendiks loetakse „vastase surnuksvõistlemist“, või talle siis „jala ette panemist“. Loomupärane kasumitaotlemine on võistluspinge äärmuseni üles kruvinud. Samal ajal ei nähta, et oma käitise minimaalsemangi ratsionaliseerimise juures oleks saavutatav sama kasumiefekt üpris lihtsamalt ja loomulikumalt.

Vildakalt arenenud eramajandusele on eriti veel omane otse pime viha igasuguse teadliku ja teadusliku majanduskäsitelu vastu. Majandusnähtuste teaduslikus uurimises nähakse tarbetut jõukulutust ja igasugusesse majanduse teoreetilisse käsitellu suhtutakse otse vaenlikult.

Aga just majandusnähtuste teadlik uurimine ja teoreetiline käsitelu võimaldab kaasaja komplitseeritud olukorras teadlikku orienteerumist ja õige tee valikut. Teised maad on sellest ammu aru saanud. Nii Ühend-

riikide kiire „prosperity“ saavutamises ei ole mitte väikest osa etendanud väga viljakas ja soodustatud käitismajanduslik uurimistöö. Teaduslikul uurimistöö on Eestis pidevalt tulnud võidelda majandusliku tegelikkuse allikate ja materjalide vähesekättesaadavusega ja kasutamisevõimalustega. See tõsiasi on omakorda põhjustanud teadusliku uurimise rakendamisevõimaluste kesisuse.

Majandusteadusliku uurimise tulemused on suurelt sõltuvad sellest majanduspraksise tunnustusest ja vastufulekust teaduse edustajaile. Sellest oleneb suurel määral, kas uurimistöö tulemused osutuvad omakorda praktilisele väärtuslikeks ja tähtsaks. Möödunud majandusloenduse läbiviimine näitas, et meil suletakse majanduse uurijaile tihti kartlikult ukсед, eriti mis puutub aktuaalseisse küsimusisse.

Majanduspraksis aga aitaks tõhusalt kaasa enda arengule, kui ta kaotaks praegu nii kartlikult endale hoitud ärisaladused. See, mida kõikjal nii kartlikult kui ärisaladust varjatakse, ei ole tõelikult ei äri ega saladus. Tihti on ka meie haldusorganid näidanud vastufulematust meie teadlasile andmete andmisel ja hankimisel. Aga see on ka loomulik, kui meenutame, et meie riigiametkond on veel ka tänapäeval liigselt kameralistliku perioodi riigiskeemi järgi ette valmistatud. Riigi- ja haldusametkond ei ole veel leidnud sidet moodsa majandusteadusega, — ja seda ajal, kus poliitikat üha enam valitseb majandus, evides seega üha ülekaalukamat osa avalikkude huvide suunamisel.

Samuti veel hiljuti valitsenud sagimine poliitilises elus, ängistav abitus, majanduslik diletantism, soovide ja võimaluste diskrepaans, mille tasandamiseks puudusid majanduslikud eeldused — seda kõike polnuks, kui riigi ja ühiskonna vastavais kohtades oleks olnud rohkem teadlikkust ja süvenemist rahvus- ja riigimajanduslikesse põhiküsimusisse.

Kui palju majanduslik teadmatus avalikus elus juhtiv on, kui vähe selgust valitseb majandusliku loomingu ja majandusliku jõudluste eeldusis, selles on kõik teadlikud, kes kriitiliselt ümbritsevasse ellu suhtuvad. Ei ole veel kuigi kaugel ajad, mille kohta võiks tarvitada Hirsch'i tabavaid sõnu¹⁾: „Õige saapategemise menetluse üle ei julge ükski võhik rääkida ei avalikult ega ka kitsamas perekonnaringis. Rahvamajanduspoliitika kohta räägib aga iga kingsepp täiesti endastmõistetava õiguse ja veenva tõsidusega“.

Iga poliitik ja riigimees peab suurimat tähelepanu omistama sellele, mis on teoreetilistes põhimõtetes ja sotsiaalökoonoomia alustes juba olemas, kui ta tahab majanduslikku ja sotsiaalset elu teatavas suunas juhtida. Poliitika ei ole ainult võimu ja tahte asi, vaid rohkem küll võimiste ja teadliku juhtimise asi, ja seda eriti majandusliku ja sotsiaalse elu valdkonnas, mis nii arvukaist erinevaist hulgisihindeist — ja jõududest põimendatud.

Majanduspraktika arengu sügavusest tungib esile tahe üha suuremale mõttelisele majandussündmustiku läbitungivusele ja õigele

1) Julius Hirsch, *Wirtschaftslehre und Wirtschaftspraxis*, i. Veröffentlichungen des Verbandes Deutscher Diplom-Kaufleute e. V., Berlin 1930, lk. 25.

majanduslike probleemide asefusele. Meie tungleme, püüdleme ja tõuseme majandusliku looduspärasuse sügavusest teadlikult juhitud majandustehnika juurde. Rahvusliku majanduse kujunemise uued jooned tingivad uusi töövahendeid niihästi käitiste juhtimises kui ka turu tunnetamises. Selleks nõuab rahvuslik majanduspraktika üha enam oma töö mõtestatud suunitlust, kindla majandustehnika välja kujunemist.

Üksikkäitiste kiire kasvamine, nende alanud kontsentratsioonühendesse, sellest järelduvad ülesannete ja töö eesmärkide nihked, käitiste funktsionaalne arenemine ettevõtteiks koos kapitali üha suureneva akumulatsiooniprotsessiga — kõik need majanduse seltsingulised arengujooned koos kapitali ning omaendi olemuse muutusega ja käitiste avalikõiguslikumaks kujunemisega püstitavad kaasaja majandusnimesele uusi ülesandeid ja sunnivad neid tunnetama majanduskogemust väljaspool asuvaid latentseid koossõltumusi.

Kõigest sellest järgneb, et uue rahvusliku majanduse tee peab palju enam teadlikumalt leitama kui seni. Nagu kord tehnika looduspärasuse alluvusest jõudis looduspärasuse valitsemiseni, nii peame meie nüüd majanduslikust looduspärasusest jõudma teadlikult suunatud rahvusliku majandustehnikani. Oleme jõudmas ajajärku, mida juba Juhan Luiga veerandsajandit tagasi haruldase selgusega on näinud, kui ta oma „Kodus ringvaates“ kirjutas: „Ligineb aeg, kus elu ja inimene Lääne rannal vaba inimese vaimu tõusu ja tahtmise mõjul — kas või looduseaduste vastu — iseseisva ja omapärase kujud võtma. Sest peame meeles: üksi kvalitatiivselt kõige kõrgemale viidud isiku vaim ja kvantitatiivselt kõige enam ja kõige kauem koondatud isiku vaimujõud võib luua s. t. mehaanilistele looduseadustele vastu töötada ja nähtusi ja sündmusi avatleda, mille komponendid mitte kõik antud eeltingimustes leida ei olnud.“

Arvo Horm.

Demokraatiast ja distsiplineeritud demokraatiast

1.

Poliitiline liberalism ja vabamajandus, mis on moodustanud nn. kodanlike demokraatia mõiste päämise sisu, on viimaste aastate jooksul pidevalt taandunud autoritaar-režiimi ja plaanimajanduse ees. Kodanlike demokraatia mõistele on vastu seatud marksismi poolt sotsialistliku demokraatia ja fašismi poolt autoritaarse distsiplineeritud demokraatia mõiste. Et meil tänapäeval eriti akuutne on mitmesuguste autoritaarsete tendentside ja fašismi probleem, siis püütakse selles artiklis üldjoontes fikseerida fašismi olulisi jooni. Fašismi ja kommunismi suhted ühelt poolt ning fašismi ja demokraatia (sõna demokraatia rakendatakse siin ja edaspidi senikehtinud tähenduses, s. t. kodanlike demokraatia mõistes) suhted

teiselt poolt on meie publitsistikas leidnud küllaltki ebamääraast käsitlelust. Et fašistid kui ka kommunistid omil mail rakendavad diktatuurerežiimi ja osaliselt või täiesti ka plaanimajandust ning pääle kollektivismi toonitamise evivad veel teisi väliselt sarnaseid jooni, siis demokraadid nende ühiste joonte mõjul kalduvad ignoreerima või vähendama nende olulist vahet. Piirduakse tavaliselt ühe koordinaadiga, s. t. äärmuste ja demokraatia vastuolu toonitamisega. Kuna ühest koordinaadist on vähe objekti koha määramiseks teiste objektide keskel ja ebamäärasus rakendab võitlust fašismi kui demokraatia suurima vaenlasega, siis tuleb ka teine koordinaat kindlasti fikseerida. Et fašism on mõistetav vaid vastandina sotsialismile-kommunismile, siis on tema analüüsiks vajalik lähtumine viimasest.

Fašism ja sotsialism on võrsunud demokraatia pinnal, nende edu on käinud käsikäes demokraatia kriisi süvenemisega. Aluseks demokraatia kriisile on 19. sajandil toimunud vastuolude suurenemine Euroopa ühiskonnas. Tehnika ja loodusteaduste arenemisega seosesolev looduse jõudude suurenev rakendamine muutis põhjalikult tootmissüsteemi: väikeettevõtte taandus suurtööstuse ees. See tähistas ühest küljest rahvahulkade proletariseerumist, teisest küljest kapitali koondumist ühiskonna ühele poolusele. Masside pauperiseerumisest ja viletsusest areneva suurtööstuse taustal maalivad folleaegsed ajaloolased masendavaid pilte. Samal ajal lõdvenesid perekondlikud sidemed naise siirdumise tõttu tehasesse ja kutsetöösse — patriarhaalne perekond kaotas oma senise tähtsuse. Loodusteaduste arengu filosoofiliseks eelduseks oli metafüüsiline-tunnetusteoreetiline materialism, mis tunnustas välisilma olemasolu ja tema seaduste ning olu tunnetatavust inimese mõistuse poolt. Loodusjõudude otsekohene mõjustamine ja rakendamine vähendas tarvet nende mõjustamiseks jumala kaudu, vähendas seega usu mõju, kiriku autoriteeti ja selgitas intellekti väärtust. Tööproduktiivsuse määratu kasv suurtööstuses näitas, et sotsiaalne tegur, ratsionaalne organiseerimine, on vähemalt samaväärne bioloogilise teguriga. Vabamajandus oma rahvusvahelise tööjaotuse printsipiiga oli süvendanud üldinimkondlikku solidariteedi tunnet ja kokkupõrked vabamajanduse-idee ning riikide tollipoliitika vahel olid näidanud ka riigipiiride halbu külgi.

Näeme, et eeldused sotsialismi levikuks olid olemas. Ja kui meenu-tada veel, et ühiskonda kogu 19. sajandi vältel olid häirinud perioodilised majanduskriisid, ja et poliitiline ökonoomia kogu sajandi kestel suuremate tulemusteta taotles lahendada vastuolusid majandussüsteemis, siis on loomulik, kui sajandi lõpul leiame tööstusproletariaadi enamiku koondununa marksistliku sotsialismi ümber. Viimane ei esitanud mitte ainult resoluutse lahenduse varade sotsialiseerimise näol, vaid toonitas ka, et ajalugu ise oma sisemise loogika põhjal peab tooma selle lahenduseni: analüüsides kapitalistliku tootmisprotsessi arenguseadusi, leidis marksism, et arengu senise suuna edasikestmine paratamatult pauperiseerib ja muudab lihtsateks palgatöolisteks suured rahvamassid ning kuna seega arvuline ja tehniline ülevõim osutub tööliste käes, siis on kerge „ekspropriaatorite eksproprieerimine“. Et ajalugu seega näis töötavat sotsialismi kasuks, siis tervitas see liikumine igasugust progressi ja vasta-

vaid ideoloogiaid, taotledes nende abil ajalookäigu kiirendamist. Marksistlik sotsioloogia tunnustati sotsialistide poolt ainukeseks teaduslikuks sotsioloogiaks.

2.

Fašism osutub sotsialismi täielikuks antipoodiks. Ülevaatlikkuse huvides on vajalik sotsialistliku ideestiku skemaatiline liigitelu. Selle ideestiku päämisi komponente võib liigitada järgmiste märksõnade alla: 1) kollektivism, 2) demokratism, 3) internatsionalism, 4) intellektualism, 5) materialism, 6) patsifism, 7) feminism.

1., 2. ja 3. Juba 18. sajandil väitsid mitmed mõtlejad, et riik on võrsunud eraomanduse pinnal. Isegi Adam Smith, vabamajanduse pääteoreetikuid ja kaudselt ka poliitilise liberalismi suurimaid kantse, nendib, et riigi päämine funktsioon ja ülesanne seisneb rikaste varanduse kaitsmises vaeste vastu. 19. sajandil areneb see mõte edasi kuni riigivõimu täieliku eitamiseni. A. Smith taotles vabamajanduse nimel riigivõimu vahelesegamise piiramist majanduses viia miinimumini. K. Marx toonitab, et täielik vabamajandus ja tootmisjõudude areng on vaid siis võimalik, kui riiki üldse pole ja kui üksikute eraomanikkude kätte atomiseerunud on sotsialiseeritud tootmisvahendid ja varad.

Nentides arengu üldtendentsi ikka suuremate kollektiivide suunas ja indiviidi ning kollektiivi dialektilist läbipõimuvust taotlevad sotsialistid ühiskonna sisevastuolude vähendamist ning kollektiivi võimsuse suurendamist eraomanduse ja riigi instituutide kaotamise abil. Seetõttu peavad nad end suurimateks demokraatideks ja indiviidi vabaduse järjekindlamateks kaitsjateks, sest indiviidi vabadus eeldab kollektiivi ja indiviidi teotsemist üksteise organitena ja see on täielikult teostatav vaid sotsialismi juures. Internatsionalism on vaid selle kollektivismi ja demokratismi laiendamine kogu inimkonnale.

4. ja 5. Kuna klassideta sotsialistlik demokraatia on teostatav vaid siis, kui orjade asemel kurnavaid füüsilisi töid sooritavad mehaanilised orjad — masinad, siis eeldab sotsialism loodusjõudude suurenevat rakendamist ja valitsemisostkust ning intellekti ja teaduste arengut. Seepärast on masside hariduse tõstmine, teaduste arendamine ja progressiivsete tendentside soodustamine igal pool sotsialistide programmis. Selle intellektualismiga põimus filosoofiline materialism ja võitlus kõigi müstiliste ja religioossete süsteemide kui reaktsiooniliste nähtuste vastu.

6. Et sõjad tekivad majanduspoliitilistel kaalutlustel, et neid peetakse majanduslike ummikute ja probleemide lahendamiseks, see on tänapäev teaduslik tõde. Sotsialistlik analüüs näeb sõjas kapitalistliku ühiskonnastruktuuri ja tootmissüsteemi lahutamatu osa, mis kunagi probleeme lõplikult ei lahenda, vaid on ainult ajutiseks ventiiliks. Sellest johtub sotsialistide patsifism, iga sõja, militarismi ja imperialismi tauning.

7. Kapitalismis on järjekindlalt nõrgenenud perekonna osatähtsus nii tootmis- kui ka tarbimiskollektiivina. Seda tendentsi on H. Reiman tõestanud ka Eesti suhtes. Kuna naise vabanemine patriarhaalse perekonna ikkest tähistab demokraatliku üheõiguse laienemist ka teisele

sugupoolele, siis on sotsialism täiel määral solidaarne feminismiga ja toetab naise emantsipeerumist ebafootvast kodumajapidamisest ja mineviku eelarvamustest ka siis, kui see viiks senise perekonna täieliku laostumiseni.

3.

Sotsialismi löögirühmaks, vaimustatud kandjaks sai tööstusproletariaat. Muud kihid suhtusid sellesse kas vaenlikult või väga segaste tunnetega. Ja kui Maailmasõja lõpul marksistlik sotsialism bolševistlikus edasiarenduses kommunismi nime all vallutas Venemaa, siis selgus, et kapitalismi arenemine katastroofini on siiski võimalik, et revolutsiooniks pole tarviski tööstusproletariaadi ja palgatöölise enamust ühes riigis. Ja algas jõudude koondamine ja spontaanne koondumine anti-sotsialistlikku leeri, mille üldnimeks sai fašism. Siinkohal on tähtis vaid ideoloogilise rinde fikseerimine, seepärast jääb kõrvale fašismi majanduslike eelduste ja puhtpoliitilisel pinnal hargnenud võitluste ja sündmuste analüüs.

Antiteetiline suhtumus fašismi ning sotsialismi ideoloogiate vahel on väga selgeilmeline:

1. Eraomand on fašistide põhitrump — varade ühiskondlustamine ja kollektiivne majandus ei vasta nende väite järgi inimese iseloomule. Erandina õigustatakse siiski sotsialiseerimist ühiskonna huvides, unustades, et „ühiskonna huvid“ on väga veniv mõiste, millega sotsialistid põhjendavad kogu eraomandi sotsialiseerimist. Vabamajanduse tunnustavad fašistid iganenuks, ent nad ei poolda täiel määral ka riigikapitalismi. Kapitalismi vastuolusid tunnustavad nad avameelselt ja jaatavad ka, et arengu vaba käik võib viia katastroofini. Saksa natsid toonitavad, et selle vältimiseks tuleb pidurdada kapitalistliku arengu liigkiiret kulgu. Seda katsutakse teha majandusstruktuuri läbi põimides feodalismi elementidega — korporatsioonid, tšunftid, kojad, seisused tõstetakse ausse. D a r r é, H a i d ja teised natside teoreetikud väidavad, et põllumajandus auratradega ja silotornidega pole natside agrarpoliitika eesmärk, kuna see muudaks kapitalistlikuks saksa talupoja — nii säilitatakse feodalismi ka põllupidamise meetodites. Objektivseks põhjuseks on siin, et toorainete baas on liiga nõrk põllumajanduse mehhaniseerimiseks — suurenenud sõjatööstuse tõttu. Teiseks peab põllumajandus vastu võtma linnade tööta töölised. Vaatamata eraomandi toonitamisele muutuvad põllumehe kui ka väikekodanluse vabadused oma omandi suhtes fašistlikel mail järjest kitsamaiks. Saksamaal on talupojad koondatud nn. toitlustaja-seisusse (Reichsnährstand), mis äärmiselt piirab nende tegevusvabadust. Olukorda püütakse talupoegadele talutavaks teha väitega, et muidu on võimatu neid isoleerida kapitalistliku majanduse üldsüsteemist ja päästa maale-tungiva ja neid laostava kapitalismi eest. Tegelikult on see seisus tervikuna samavähe isoleeritav kapitalismi hädadohtudest kui üksiktalundki.

Nii on fašism tegelikult pseudokollektivistlik. Riigi vahelesegamist majandusse püütakse põhjendada rahvusterviku huvidega ja väitega, et eraomandit tuleb vaadelda kui eset, mida riik on

usaldanud isiku kätte, kas talupoja, majaomaniku või Krupp'i, Morgani, Thysseni kätte, kes olevat kõik ühesugused riigi funktsionäärid. See mõttekäik näitab küll sotsialismi kaudset mõju sotsialismi vastaste juures, kuid ei vähenda distantsi nende vahel. Ka „plaanimajandus“ jääb vaid väliseks sarnasuseks, kuna allub fašismi juures turu stüühiatele, erineedes sellega kvalitatiivselt sotsialistlikust plaanimajandusest.

2. ja 3. Fašism on antidemokraatlik ja antiinternatsionalistlik. Demokraatliku üheväärsuse printsiibile seab fašism vastu astmestiku, hierarhia printsiibi. Kui sotsialistidele on vähe kodanlike demokraatia üheõiguslusest, sest nende seisukohalt eraomandi institut teeb võimatuks vaba konkurentsi isikliku väärtuste ja võimete alusel, kuna jõukana maailmasündinul on näiteks sajasilmalises elumängus 99 silma ees, siis fašism leidis, et seegi kodanlike demokraatia üheõiguslus on hädaohtlik ja taotleb seda üheõiguslust piirata pool-feodaalse rassi printsiibi ja teiste müütide abil.

Psühholoogia viimaste aastakümnete saavutised tõestavad ümb-ruse, elutingimuste, kasvatus, kollektiivi määratud mõju indiviidi hingeomaduste, iseloomu, andide, pahede tekkimises ja kujunemises. On ilmnenu-d, et mitmesugused eritalendid samuti olenevad kollektiivist kui bioloogilistest eeldustest, et geniaalsust tuleb vaadelda samuti sotsio-loogilise kui bioloogilise kategooriana. On ilmnenu-d, et bioloogilised eeldused ja isegi instinktid inimese arenemise kestel kaetakse ja muude-takse ja isegi kvalitatiivselt uue ilme saavad ühiskondlike tegurite mõjul. Instinktid tõstetakse lapse arengu kestel teisele pinnale, mis nende ürg-sest otstarbest sootuks erinev on — nii võib sugutung nihkuda võimu-tahte teenistusse jne. Sotsialism on neid tunnetusi tervitanud ja selle-suunalisi uurimusi forseeerinud, sest need tõestavad kollektiivi vastuta-vust igas tema liikme pahes, roimas, voores ja ka — hullumeelsuses. Ühtlasi näitab see, et indiviidi muutmiseks on vajalik tema elutingimuste muutmine. Need tunnetused ja vaated paistavad fašismile sotsialismi soodustavat ja ta on asunud inimese bioloogiliste aluste muutmatuse too-nitamisele ja arengu eitamisele nii üksikisikus, ühiskonnas, ajaloo, kui ka kosmoses. Sellega stabiliseeritakse praegust ühiskonna struktuuri — valitsejaks ei saa areneda, selleks peab sündima, järelkult: proletariaat ei saa areneda riigi juhtideks. Üks on sündinud valitsejaks, teine prole-taarlaseks. Kõrgem või alam rass — see määrab inimese väärtuse. Ühis-kondlik hierarhia on igavene. Ning selle hierarhia tipp fašistliku diktaatori näol ei saa ja ei tohi olla vastutav ei parlamendi ega kaaskodanike ees, vaid on vastutav jumala, ajaloo, tuleviku, saatuse ees. Sellega muutuvad „tulevik“, „saatus“ jne. juriidilisteks subjektideks. Poola põhiseaduses on juriidilise subjektina fikseeritud jumal.

Kuna Hitleril, Göbbelsil, saksa plutokraatial ja miljonitel teistel sakslastel vähe on puhta aaria rassi tunnuseid, siis päästis natside juht A. R o s e n b e r g olukorra paradoksaalse väitega, et rassilised oma-dused ilmnevad teos, mitte antropoloogilistes mõõtudes. Rassile antakse psühholoogiline tõlgendus — rass olla sümbol ja müüt. Teisel fašismi-mail varjutab riigi-idee üldse rassi probleemi. Mussolini arvates rass pole fakt, vaid 95-protsendiliselt „tunne“.

Ajalooline materialism toonitab, et ajalookäigu määrab tootmisjõudude areng. Kuna viimane oleneb neist leiutistest ja tööst, mida iga-päev sooritab töötav ja loov inimene, siis on sellega tunnustatud ajaloo loojateks laiad rahvahulgad. Fašism katsub sugereerida vastupidist: mitte mass pole ajalooline faktor, vaid üksik isik, juhi sõna ja sangari-tegu. Juhi vaba aktiivsus, mitte arengu paratamatus, määrab ajalookäigu. See rünnak ajaloolisele materialismile taotleb paralüüside väidet arengu-tee kulgemisest kapitalismi kaudu sotsialismi. G. Sorel'i poolt värs-kelt-serveeritud itaallase V i c o ajaloo filosoofia on saanud fašismi amet-likuks filosoofiaks. Selle filosoofia järgi, mis kaudselt toetub P l a t o idealismile, ajalugu redutseerub irratsionaalsele loovale aktsioonile, mille üritab juht andes massidele müüdi, mis pole tõde, kuid kisub neid kaasa. Göbbelsi järgi on ajalugu nende müütide võitlus ja selles võitluses või-dab see müüt, millist kaitseb parem demagoog. Kui demagoogiat võtta kunstina masse veenda, siis, Göbbelsi arvates, see nimetus pole kelle-legi solvav. Sellega on ühiskondlike seaduste teaduslik tunnetamine tunnustatud võimatuks ja fašism arvab olevat likvideerinud sotsialistliku demokraatia ja kaudselt ka kodanlise demokraatia idee. Fašistid ei karda tunnustada klasside olemasolu, vastuolusid ühiskonnas, eriti töö-andjate ja töövõtjate vahel. Nii räägib Itaalia korporativismi tähtsaim seadus, „Carta del Lavoro“ avameelselt klasside olemasolust, sest eeltoodud filosoofiaga on olev struktuur igaveseks sanktsioneeritud. Fašism jaatab klassi, klassivõitlust aga katsub summutada totaalriigi ja rahvusterviku idee ning juhikultuse süvendamise abil.

Mussolini toonitab, et homogeenne ja horisontaalne demokraatia ilma hierarhiata on kaos, kus valitsus on tänava käes. Fašistlik diktatuur olla aga puhtaim ja õilsaim demokraatia selle tõttu, et valijate kvantiteedi asemel rõhutatakse nende kvaliteeti. Itaalia riigikorda nimetab Musso-lini oma töödes korduvalt organiseeritud, autoritaarseks, distsiplineeritud ja tsentraliseeritud demokraa-tiaks.

Internatsionalismi tembeldab fašism samuti utoopiliseks, nagu loo-tuse bioloogilist üksikisikut, tema instinkte kuidagi transformeerida, või seda isikut juba praegu vaadelda kollektiivi funktsioonina. Ka natsioon on bioloogiline organism, mis elab ja võib elada vaid autarkiliselt eral-datud ringis. Fašismi ideoloog O. S p e n g l e r ei tunnista inimkonna ajalugu: ajalugu on vaid üksikute, isoleeritud, suveräänsete kultuuride sündimine, kasv ja hääbumine. Sirgjoonelise või dialektilise arengu mõiste asendatakse kinniste ringide ideega ja tsüklike teooriaga: elu on ring, mitte joon, kõik tiirleb igaveses ringkäigus, pole inimkonna aja-lugu — on vaid rahvuste ajalugu. Kõik need vaated kajastavad ääretut pessimismi, nagu see kunagi omane pole tõusvatele rahvastele, kultuu-ridele, klassidele. Kuid natside teoreetik O. S p a n n katsub arengu ideed pessimistlikuks tembeldada, sest: „Arenu idee võtab igalt tege-vuselt tema väärtuse, kuna iga tänane ületatakse homse poolt“. Üks tema mõtteosaline arvab, et pole midagi troostitumat kui marssida üha ülespoole progressi tõusevat teed mööda.

Nii on fašism antikollektivistlik ka selle sõna sügavamas vaimses

mõttes. Ehkki igas fašistlikus riigis toonitatakse kollektivismi, ja meie demokraadidki peavad seda fašismi eraldajaks atomistlikust liberalismist, ei tule selles siiski näha midagi spetsiifiliselt fašistlikku. Kollektiivi mõiste on viimastel aastakümnetel populaarseks saanud eriti sotsialistide kaudu, sellisena toonitab ta horisontaalse koordinatsiooni printsiipi. Kui seda mõistet võtta nii laialt, et selle alla mahub hierarhia ja subordinatsiooni printsiip, siis on fašism muidugi kollektivistlik liikumine. Massipidustused pole iseenest argument selle kasuks, päälegi võib läinud sajandite massipidustusi, arvestades selleaegset rahvaarvu ja tehnilisi võimalusi, pidada suhteliselt suuremateks.

4. ja 5. Antiintellektualism ja antimaterialism on fašismi tähtsamateks põhitaladeks. Idealismi viljelemises kaldub ta kuni müstikani: mõistus ei taba sellelt seisukohalt mitte ajaloo ning elu põhiseadusi, vaid ainult sümboleid, mida see mõistus ise välisilma käsitlemiseks on loonud, s. t. keeb iseenese mahlas. 18. sajandil, kui kolmas seisus ründas feodalismi, oli mõistus tema ideoloogide — valgustusaja filosoofide — lemmikuks ja trumbiks. Sellal oli kolmas seisus müstika ja kiriku vaenlane. 19. sajandi alguses taluti rahulikult H e g e l i dialektikat, mille oluks oli arengu idee. Kuid sama sajandi lõpul on kolmas seisus põimunud täiesti kirikuga, samuti laieneb skepsis H e g e l i dialektika suhtes. Fašism eitab seda dialektikat täiesti, kuna see toetab ajalookäigu sotsialistlikku prognoosi. Hegel teatavasti tähistas arenguteed kui teesi ja antiteesi ühinemist kõrgemas sünteesis. Fašistid eitavad teesi ja antiteesi olemasolu. Tees ja antitees asendatakse antinoomiatega, lahendamatu vastuolude printsiibiga.

Nii ei ole need konkreetsed alistamised ja tasalülitamised, mis teaduse vabadusele ja ülikoolidele Saksamaal osaks saavad mitte juhuslikud ekstsessid, vaid on tingitud fašismi üldmentaliteedist. Fašismis on leidnud ventiili kõik müstilised, usulised ja filosoofilise idealismi pinnal asuvad voolud, millede antiintellektualism varem tavaliselt võttis puhtusulise kätte ja kasutas oma organiks kirikut. See antiintellektualism ei avaldu mitte ainult antropoloogias, näiteks rassi ülehindamise näol, vaid on levinud ka teiste teadusalade juures — ka väljaspool Saksamaad. Konkreetselt avaldub näiteks fašistlik instinkti ülehindamine katses hingeelu kõige mitmekesisemaid funktsioone redutseerida instinktidele. Ühe kokkuvõtte järgi, mis hõlmab 412 autorit-psühholoogi, esineb nende autorite töödes 5755 eriinstinkti, nende hulgas 83 usulist, 281 ökonoomilist, 697 sotsiaalset instinkti jne. Nende instinktide loetelus leiame selliseid, kui animismi instinkt, kristluse instinkt, pühapäeva pühitsemise instinkt inglaste juures jne. Selline instinktide tulv jätab mõistusele vähe ruumi ja on täiesti loogiline, et fašismi ideoloog H. B e r g s o n nimetab intellekti luksuseks.

6. Demokraatia näeb sõjas pahet. Sotsialistid näevad sõjas majandussüsteemi ja ühiskonnastruktuuri kõlbmatuse tõestust. Fašism mitte ainult ei tunnusta sõda kui paratamatust, vaid ülistab seda kui väärtust iseeneses. Tema ideoloogid B e r g s o n, N i e t z s c h e, M a r i n e t t i jt. leiavad sõjale filosoofilisi, moraalseid, psühholoogilisi põhjendusi. Rahvusotsialist B ä u m l e r protesteerib selle vastu, et sakslasi nimetatakse

mõtlejate ja luuletajate rahvaks, kuna nad olla sõdurite rahvus. Darwinismi võitlusprintsip selle kõige materialistlikumas tõlgenduses kantakse inimühiskonda üle. Võrdselt sellega ignoreeritakse solidariteedi ja koostöö printsibi määravat tähtsust inimühiskonnas, kuna see soodustavat demokraatiat ja marksismi. Sõjaapoloogia eeldab instinktide ülistamise kõrval rahvustunde kruvimist šovinismini. Militarism on lahutamatuks osaks fašismi üldsüsteemis.

7. Üldsüsteemi raamidesse sobib hästi fašismi antifeminism. Seda tingib kõigepäält majandus. Meeste tööpuuduse probleemi lahendamiseks on püütud kõigil fašistlikel mail naist tõrjuda kodumajapidamisse. Selleks rakendatakse kõik ideoloogilised relvad: instinktide suurem osatähtsus naise juures, tema pühad emakohustused — nende loosungitega katsutakse pidurdada naise süvenevat emantsipeerumist, mida demokraafia ja sotsialism peavad enesestmõistetavaks. Ka kodukultuuri toonitamine, niivõrd kui see ei johtu püüdest tsivilisatsiooni hüvesid levitada kodudesse, on fašistlikku algupära (Kleider, Küche, Kinder). Ent tõenäoliselt katse degradeerida naist puht-soojätkamise automaadiks ja sõjatöösturiks, kelle ülesandeks jääb totaalriigile produtseerida kahuriliha, on määratud luhtuma. On fakt, et inimene järjest rohkem hakkab veetma oma elu ja aega väljaspool kodu: laste-sõimed ja -päevakodud, koolid, kasarmud, koosolekud, kursused, kutsetöö, sanatooriumid, haigemajad, kuurordid, laagrid, kinod, pidustused jne. vähendavad järjest kodu osatähtsust kõigi kihtide mehe ja naise juures. Fašism, vaatamata oma patriarhaalse perekonna säilitamise tendentsile, soodustab oma töölaagritega, massmiitingutega kodust võõrdumist veel enam. Ka seik, et naise tõrjumine kutsetööst kodumajapidamisse suurendab vaimset, intellektuaalset distantsi mehe ja naise vahel, lõdvendab pigem senist sugudevahelist sidet.

Viimane vastuolu teooria ja praksise vahel pole ainuke, vaid fašistlik süsteem on tulvil sellistest vastuoludest teooria ja praksise vahel, eesmärkide ja nende saavutamismeetodite vahel. Nii näiteks taotleb fašism eraomanduse põhimõtte ja instituudi säilitamist ja selle sihi teostamiseks võõrandab eraomandusi A Bessiinias ja Hiinas. Fašism asub filosoofilise idealismi pinnal, ent toonitades instinktide primaati, nihkub sellega bioloogistliku, isegi mehhanistliku materialismi pinnale. Samuti kasutab ta intellekti alaväärsuse tõestamiseks intellekti. Vägivalla ja sõja propaganda kõrvaldab massidest kõik moraalsed tapmise ja vägivalla vastased pidurid, milliseid demokraatia on süvendanud, ning võib seega saada fašistlikule režiimile enesele hädaohtlikuks.

4.

Näeme, et seisame kahe teineteisele vaenliku ideoloogia ees, mis kõigis üksikprobleemides taotlevad polaarselt vastupidist. 1. kollektivism — antikollektivism, 2. demokratism — antidemokratism, 3. internatsionalism — antiinternatsionalism, 4. materialism — antimaterialism, 5. intellektualism — antiintellektualism, 6. patsifism — antipatsifism, 7. feminism — antifeminism, — kas need on antiteesid või antinoomiad, lahendatavad või lahendamatud vastuolud, see vajab eri analüüsi. Tuleb

toonitada, et need üksikprobleemid on koondunud kahte vastasleeri, kristalliseerunud ühe keskuse ümber spontaanselt, nagu „hingesuguluse“ põhjal, kajastades demokraatia kriisi kõigekülgselt. Need ideoloogia üksikelemendid näivad asuvat üksteisega orgaanilises seoses, niivõrd orgaanilises seoses, et viga ühes punktis ähvardab lammutada kogu süsteemi. Ja ühe punkti täielik omaksvõtmine ähvardab viia kogu süsteemi omaksvõtmisele. Ja sellest ettevaatlikkusest ongi tingitud teatud skeptitsism, ideoloogiline laissez-faire demokraatlikes ringides. Võime nentida, et kristlik kirik kõigis mais oma irratsionaalse, müstilise, antiintellektuaalse põhikoe tõttu libiseb kaasa fašismiga. Samuti on sinna libisenud enamik filosoofilise idealismi alusel asuvaid astroloogilisi, spiritistlikke, okultistlikke ja teisi sääraseid liikumisi, millega sotsialism vaenujalal on. „Apoliitilised“ patsifistlikud ühingud nihkusid demokraatlikul Saksamaal nii ligidale sotsialismile, et nende natsidest vastased neid hakkasid tembeldama kommunistlikeks. Mitmesugused pääle Maailmasõda tekkinud frondisõdurite ja lahingvendade liidud, mis baseerusid sõjaliste teenete ja vahvuse toonitamisele, sõjalise vaimu kui niisuguse säilitamisele, on kõigis mais, kui need liidud just pole asutatud sotsialistide poolt, suununud avalikku fašismi või saanud reaktsiooni tugedeks. Nii suubus omal ajal fašismi-vapsismi üks meiegi vabadussõjalaste suur organisatsioon. Ja naisliikumise teoreetikud oma töödes ja uurimustes on, et põhjendada naise emantsipeerumist, enesele märkamatuult rakendanud ajaloolis-materialistlikku käsitlusviisi. Võiks mainida veel meie karskusliikumise nooremate kaadrite, niivõrd kui nad on asunud loodusteaduslik-materialistlikule alusele, graviteerumist sotsialismi suunas — mis teatavasti meie „apoliitilist“ karskusliikumist tunduvalt nõrgendas. Ning tunnetussüsteemide terviklikkusest poolebateadlik aimdus, et sõrme ulatamine kuradile võib tähendada kogu keha kaotamist, ongi tinginud igasuguste ideoloogiliste kallakute, mis demokraatidele paistavad vaid süütu teisitimõtlemina, nii range kohtlemise Saksas kui Venes.

Euroopa ühiskonna polariseerumine sai oma ideoloogilise formuleeringu möödunud sajandi teisel poolel. Peaaegu üheaegselt hakkavad värbima avalikkuse fähelepanu kahe antipoodi *M a r x i* ja *N i e t z s c h e* mõttekäigud. Nietzsche osutub esimeseks, kelle juures kõik fašismi elemendid esinevad koondatuult. Ja just tõik, et see koondumine polnud süstemaatilise mõtlemise vili, näitab, et need probleemid nii-öelda rippusid õhus — Nietzsche tajus neid rohkem kunstniku intuitsiooniga kui teadusliku mõtlemisega. Pole teada, kuivõrd Nietzsche tundis Marxi süsteemi selle tööde järgi, kuid ta haistis vaistlikult seda pinget, mille suurimaks avalduseks tollal oli Pariisi kommuun ja tajus alateadlikult hädaohtu, mis võrsus tööstusproletariaadi näol demokraatia pinnal ja algas rünnakut demokraatia vastu. Tema loosung *t u g e v a ö i g u s e s t*, tegelikult demokraatliku vabavõistluse loogiline järeldus ja vabamajandusliku konkurentsi teine külg, väljendas üldist usu vähenemist demokraatiasse. Nietzsche antipatsifism ja tema poolt ülistatud võimutahe kajastab maailmamajanduse ja maailmapoliitika kulgemist puhtimperialistlikku faasi: „Sõda on rohkem häid asju korda saatanud kui kaastundmus“. Nietzschele pole mõeldav riik kui

kokkuleppe ja solidaarse koostöö akt „pööbli“ ja patriitside vahel, vaid riigi aluseks peab olema heroiline akt, irratsionaalne aktsioon Sorel'i mõttes, mis ei põhjene mitte ratsionaalsel kaalutlusel, vaid looval teol. Ka kultuuri loomine on puhtalt tahteakt, sõltumatu ajaloolistest eeldustest. Nietzsche vaade ajaloole ühtib täiesti moodsa fašistliku ajaloo-filosoofiaga: „Kõik läheb, kõik tuleb tagasi, igavesti keerleb olemasoluratas. Kõik sureb, kõik lööb uuesti õitsele, igavesti jookseb olemasolu aasta, ... igavesti iseenesele truuks jääb olemasoluring.“ See igavese taastuleku õpetus kõige oleva kordumise toonitamisega ja igasuguse progressi eitamisega on identne tsüklite teooriaga.

Üliinimene pole mitte valitseja looduse üle, nagu sotsialistide kollektivistlik inimene, vaid esijoones valitseja teiste inimeste üle — on seega führeri ja duce prototüüp, kellele teised on „kariinimesed“. Nietzsche põlgust massi vastu, rassi-kultust, hierarhia ülistamist ei suuda tänapäeva fašistid ületada: inimesed ei ole sarnased ja nad ei pea selleks ka saama — üliinimene vajab kariinimesi ja kui tahetakse omada orje, siis on rumalus neid kasvatada kui isandaid, arvab Nietzsche. Tema antifeminism on tuntud — naine on female vaid seksuaalloom, kes peab meest rõõmustama sellega, et tal muud pääs pole kui lol-lused, tühitähi ning ehtimine — kuid ta pidi sünnitama ka üliinimese.

Nietzsche antiintellektualism on orgaaniline lüli tema süsteemis. Ta tunnistab tahte ja tungide primaati: „Keha on suur mõistus... Su keha tööriist on ka see väike mõistus, mu vend, mida sa nimetad „vaimuks“, su suure mõistuse väike töö ja mänguriist.“ Marx toonitas, et filosoofi ülesanne on tunnetada maailma ja teda muuta. Nietzsche on agnostik: ta ei usu maailma tunnetatavusse. Maailm on kaootiline — pole olemas tõde, vaid ainult erinevad välisilma interpretatsioonid ja hinnangud. Ja filosoofi ülesanne on neid hinnanguid ja interpretatsioone muuta, s. t. anda ajaloole uus mõte, määrav müüt. Nii teeb Nietzsche ajaloo sõltu-vaks päämiselt tugeva isiksuse meelevaldsest otsusest, olles nii filosoofilise kui ka ajaloolise materialismi eitaja.

Eeltooduga näib esialgu vastuolus olevat Nietzsche antikristlus. See vastuolu on näiline. Nietzsche ründas päämiselt neid ürgkommunismi ja demokraatia sugemeid, mis leiduvad kristlikus õpetuses varadejaotamise, üheväärsuse, inimarmastuse toonitamise näol, kuna seetõttu kristlus female paistis soodustavat sotsialismi. Tänapäeva fašismi konfliktid kirikuga ja kohatised katsed kristlust asendada rahvusliku usundiga joutu-vad samast kristluse „varjuküljest“, millest Nietzsche antipaatiagi. See ürgkommunism on tegelikult küll jäänud kiriku pääfunktsiooni varju ja pole palju avaldunud päale kloosterkommunide loomise. Viimased on küll teatud tõendised kollektiivsete kalduvuste olemasolust ja ühiselu võimalikkusest, ent on üldiselt inimkonna kogemusi sel alal rikastanud vähem kui näiteks Owen'i vastavad katsetised. Kiriku pääfunktsiooni, mis seisneb feodalismi ja hiljem kapitalismi ideoloogia arendamises ja populariseerimises, ei ründa Nietzsche kunagi. Vastupidi: ta talub hästi

kiriku makjavellistlikku võimupoliitikat ja avaldab isegi oma sümpaatiaid selle paremale kehastajale paavst Alexander VI Borgia'le ja selle pojale. Mõne fašistliku ringkonna antipaatiat kiriku suhtes sõltub veel faktist, et kirik ei ole suutnud küllalt pidurdada sotsialismi.

Nietzsche, ehkki ta tunnustas endas peituvat palju eilsest, tänasest ja homsestki, arvas end siiski seisvat väljaspool ja kõrgemal igasuguse põõbli „armetust mulistamisest“. Ta arvas end seisvat üksikuna kesk oma aega, ja ka teised on pidanud teda üksikuks. Tegelikult ilmneb, et tema mõtete suuna on määranud ajajärgu põhiprobleemid ja selle kitsama ühiskonnaringi suurvaimud, mille hulka ta kuulus. On iseloomulik, et fašismi esimeseks tähtsaks ideoloogiks sai just pastoripoeg, s. t. ühe sotsialistidele kõige ebasümpaatsema kutse esindaja. Nietzsche fenomen on hääks tõenduseks fašismi ideoloogia orgaanilisest tekkimisest ja struktuurist.

5.

Ei saa eitada, et fašismil ja sotsialismil on palju ühiseid jooni. Eriti rahvusotsialism on päale nime sotsialistidelt kopeerinud ka rohkesti muud. Kollektivismi toonitamine, diktaatorlik riigikord, töö, eriti füüsilise töö ülistamine, plaanimajanduse teostamise katsed — need kõigile fašistlikele riikidele ühised jooned sarnastavad neid Venemaale. Rahvusotsialistliku ja teiste fašistlike parteide põhikirju on püütud kopeerida Vene kommunistliku partei põhikirjast. Samuti katsutakse Itaalias ja Saksamaal riigiaparaati läbi põimida valitseva parteiga, selle liigetega — Vene eeskujul. Fašistid, nagu kommunistidki, ründavad robustselt demokraatiat, toonitavad kapitalismi vastuolusid ja iganemist, näevad demokraatias varjatud diktatuuri, kus ühe asemel olevat aga terve rida diktaatoreid. Ka fašistid nimetavad oma võimuletulekut sotsiaalseks revolutsiooniks, ehkki see oli vaid poliitiline revolutsioon. Suur väline kommunismi matkimine fašismi poolt avatleb arvamisele, et isegi haakrist võiks olla Nõukogude sirbi ja vasara äärmuseni moonutatud ja stiliseeritud kuju, ja et just selle sümboli vastuvõetavus saksa rahvamasside alateadvusele tegi haakristi nii populaarseks. Muidugi on selline sümbolika lahtimõistatamine esialgu sama tõestamatu ja meelevaldne kui H. B a r b u s s e'i väide, et haakrist kujutavat enesest kaht risti asetatud võllapuud.

Ent üksikute ebaoluliste ühiste omaduste põhjal ei tohi kaht eset või liikumist samastada, nagu ei või kütti ja sõdurit samastada põhjusel, et mõlemad kannavad püssi. Ühe eseme või tunnuse asumine ühes või teises süsteemis muudab seda eset isegi kvalitatiivselt. Et nii jumalasõna kui ka naisejalad juhivad mõtteid ülespoole, siiski selle ühise tunnuse põhjal ei tohi nende erinevusi ignoreerida. Kahe demokraatia vaenlase erinevuse ignoreerimine on meie demokraatide suurimaid vigu. Teine saatulik viga on fašismi ja kommunismi tembeldamine usuks, müüdiks või paremal juhul, õpetuseks, mis on tekkinud mõne filosoofi peas deduktiivselt, väljaspool ning sõltumatult ajaloolistest ning ühiskondlikest eeldustest, ja mida massid võivad vastu võtta kui propagandat juhivad geniaalne demagoog, ja ka — vastu võtmata jätta. See carlyle'lik usk sangarisse, suurmehesse ja idealistlik usk müüti, mis teise müüdi välja

surub, on allumine puhtfašistlikule ajaloofilosoofiale, on sama fašistlik kui jumala ja saatuse, ajaloo ja tuleviku tõstmine juriidiliseks subjektiks, kelle ees on vastutav juht, mis tegelikult aga tähistab kaaskodanike alandamist kariinimesteks, kes pole väärt, et juht nende ees vastutab. Allumine fašistlikule ajaloofilosoofiale ja sellest johtuv ühiskondlike tegurite ignoreerimine, mida ilmutab meie kui ka teiste maade demokraatlik intelligents, on tema nõrkuse päämisi põhjusi fašismivastases võitluses.

M. L.

Thomas Garrigue Masaryk

Isiklikke mälestusi

Kantud oma rahva üksmeelsest austusest ja sügavast armastusest on Thomas Garrigue Masaryk otsekui legendaarne patriarh Tšehhoslovakkia riigi asutamisest saadik 17 aasta jooksul kuni oma vabatahtliku lahkumiseni valdava isikliku mõjuvõimuga juhtinud noort vabariiki, ilma et kordagi oleks kuskilt olnud tunda mingit vastuolu presidendi isikule või tema tegevusele. Isegi saksa ja ungari vähemusi, kes esialgu suhtusid enam kui vastasrindlikult Tšehhoslovakkia riiklusse, suutis president Masaryk'i heasoovlik objektiivsus hoida lojaalsuse piirides ja aegapidi võita usaldavale vahekorrale tšehhi enamusrahvusega ja riiklusega. Neli korda on Th. G. Masaryk üksmeelselt valitud Tšehhoslovakkia vabariigi presidendi kohale. Iseseisev Tšehhoslovakkia riik, kelle loomine tuleb täiel määral panna Th. G. Masaryk'i isikliku algatuse ja eestvõitluse arvele Maailmasõja päivil, on pärast-maailmasõjaaegse Euroopa vastuoludes ja pingevahekordades võinud sisepoliitiliselt konsolideeruda ja välispoliitiliselt tugevneda just selle tõttu, et riigi eesotsas seisis mees, kes ei olnud aetud võimuharajate võimutundest, liiati veel võimu-ihast, vaid kes kõrgemal seistes võimust rõõmu tundis rahva jõudude vabast arengust korra, seaduslikkuse ja õigluse alustel ning andis riigimeheliku kaugenägelikkusega ja filosoofilise objektiivsusega riigielule suuna tõsise demokraatia vaimus ja teedel, ilma et temal oleks olnud vajadust panna ennast maksma surve ja terrori abil, mis pikapeale halvavad kõiki loovaid jõude, nii et rahvaelu jääb kängu ja riigielu kaotab sisemise kandejõu ning välise vastupanuvõime.

Ometi oleks põhjalik eksitus arvata, nagu oleks Th. G. Masaryk'i tee säärase riigimeheliku mõjuvõimu ja tunnustuse kõrgustele olnud sile ja tasane, või nagu oleks Masaryk jõudnud oma rahva üldtunnustatud juhi aupaistele osava kavaluse teedel ja silesõnalise silmakirjalikkuse võttega.

Otse selle vastu: Th. G. Masaryk'i elutee on alanud enam kui kitsastes oludes ja on läbi viinud alalistest võitlustest ning ägedatest tormidestki.

Muudkui need võitlused ei ole keerelnud isikliku huvi, või kergema edasijõudmise võimaluste ümber, vaid on keenud aga tõe, õiguse ja valguse ning vabaduse kaitseks vägivalda, terrori ja pimeduse võimude vastu igaviku tähe all.

Nõnda on Th. G. Masaryk tõusnud Tšehhoslovakkia vabariigi Vabastaja-Presidendi aukohale, kelle tagasihoidlikku elu Lany lossi rahu kogu Tšehhi rahvas jälgis sügavas aukartuses, kuni nüüd viimaks halastamatu surm on kustutanud mehe elu, kes on saanud oma rahvale ja riigile kõige kehastuseks, mis on õige, hea, aus ja kõrge.

Veel enam: Th. G. Masaryk oma seletatud isiksusega, riigimeheliku suurusega ja demokraatlike ideaalide teostamise püüetega oma riigi rahvaste elus on sügavat mõju avaldanud kogu tsiviliseeritud maailmas, kinnitades iga oma sõna ja teoga, et ei ole mitte tuuline unistus rahvaste elus vabadus, seaduslikkus, õigus ja sotsiaalne õiglus.

Thomas Johann Masaryk sündis 7. märtsil 1850. a. Slovakkias lihtsatest vanematest. Isa oli mõisa kutsar, ema oli teeninud mõisas kõõgitüdrukuna. Thomas Masaryk'i hariduse-käik on koguni kirju.

Kuna vanemad sagedasti vahetavad kohti, tuleb poisil käia mitmes algkoolis. Viimaks pääseb ta kloostri kaheklassilisesse alam-reaalkooli. Lõpetades reaalkooli 16-aastaselt, hakkab Thomas kooliõpetaja abiks, lahkub aga sellelt kohalt juba paari kuu pärast. Ta peab minema Viini lukusepaks õppima; mõne nädala järel lahkub ta sealt ja läheb oma koduküla sepa juurde õppima. Varsti pääseb ta oma endise õpetaja toetusel selle isa juurde praktikandiks, kus tal tuleb lapsi õpetada, kirikus orelit mängida ja matusealustel laulda, mille eest tema saab õpetust klaverimängus. Ta hakkab ise ladina keelt õppima ja teeb eksami gümnaasiumi. Vanemate abil astub ta Brünni gümnaasiumi sekundasse, kus ta end aitab teistele õpilastele järeleitamise-tunde andes. — Siit läheb tema ühe oma õpilasega 1869. a. Viini, kus ta õpib aristokraatide noorsoo akadeemilises gümnaasiumis.

Tehes 1872. a. küpsuseksami, astub Masaryk Viini ülikooli, kus ta õpib klassilist filoloogiat. Juba kolme ja poole aasta õppimise järel esitab ta filosoofia doktori väitekirja ning promoveeritakse 1876. a. filosoofia doktoriks. Selsamal aastal asub Masaryk oma kasvandikuga Leipzigi ülikooli teaduslikult edasi töötama. Siin teeb tema muuhulgas tegemist teoloogiliste küsimustega protestantlikust seisukohast.

Leipzigi kihlab Masaryk end ameeriklannaga — Brooklini kindlustusseltsi direktori tütre Charlotte Garrigue'iga, kes oli õppinud Leipzigi konservatooriumis. Ta abiellub Brooklinis 1878. a. Vastavalt Ameerika traditsioonile võtab Masaryk enesele ka naise perekonnanime ja kirjutab oma nime sestsaadik Thomas Garrigue Masaryk.

Kuna ta Ameerika-reisi tagajärjel oli oma koha gümnaasiumi õpetajana kaotanud, elatab tema ennast ülikooli dotsendina, esinedes ühtlasi eraringides filosoofiliste efekannetega.

Viinis valitsevast kiriklikust õhkkonnast ihkab noor teadlane välja-pääsu.

Iseloomulik tema meeleolu kohta on, et ta 31. aug. 1890. a. lahkub katoliku usust ja saab protestandiks, kuuludes surmani Tšehhi Vendade evangeelsesesse kogudusse.

Oma aineliselt kitsas olukorras võis Masaryk rõõmuga tervitada kutses erakorralise professori kohale Praha Tšehhi ülikoolis 1882. aastal, kuigi aastapalk seal ei ulatanud üle 2020 guldna ja alles 1896. a. tema sai korraliseks professoriks.

Praha ülikooli professoriks kutsuti Masaryk oma teaduslike tööde tõttu, mis tema oli avaldanud. Ühtlasi oli aga Masaryk tuttavaks saanud oma poliitiliste kirjutiste läbi vana-tšehhi erakonna häälkandjas, kus tema „teooria ning praktika“ seisukohalt arvustavalt välja astus erakonnajuhi poliitilise suuna vastu, kes soovitas tšehhidele eemale jääda Viini parlamendist. Tšehhi erakondade aktiivse poliitika tulemuseks oligi Praha Tšehhi ülikooli avamine.

Prahas andus Masaryk täiest jõust teaduslikule tööle ja oskas ühtlasi oma õppetegevuses haarata üliõpilasi, äratades nendes teadusliku töö kõrval huvi tegeliku elu ja poliitiliste küsimuste vastu.

Et võimaldada elulähedate küsimuste teaduslikku valgustust, asutab Masaryk 1883. a. sügisel teadusliku ajakirja „Athenaeum“. Siin ta esitab laialise rahvusliku kultuurikava, mille teostamisele tema oma sõpradega asub.

Varsti seisab Masaryk keset kirglikku võitlust, mis oli tekkinud teaduslikul alusel, kuid praktilises rahvuskultuurilises küsimuses, mis sügavalt erutas tšehhi rahva laiemaidki ringkondi.

19. sajandi teisel aastakümnel olid Tšehhi rahvuslikud eestvõitlejad romantika vaimus ja Herderi mõju all tuliselt haaratud püüdest avastada tšehhi rahva missiooni tema ajaloo alustest ja kujundada vastavalt sellele rahva ilmet.

Just sel ajal 1817. a. esines noor tšehhi õpetlane, hilisem Praha tšehhi rahvusmuuseumi raamatukoguhoidja Wenzel Hanka koguni suure leiuga: tema leidnud Kralove Dvory — Königinhofi — kiriku tornis Hus'i-aegse pärgamendi-käsikirja, mis osutunud kõige suurema tähtsusega kirjanduslikuks ürikuks tšehhi ajaloo kohta. Käsikiri sisaldavat muistse tšehhi keelest kuus eepilist ja kaheksa lüürilist laulu. — Eepilised laulud kujutasid tšehhide võitlust Karl Suure vastu, nende võitu Poola kuninga Boleslav Hrabry üle ja muinasloolist võitlust tataritega Olmützi juures.

Pea selsamal ajal kuuldi teise käsikirja avastamisest Zelenohorskis, milles jutustati veel kaugemale minevikku kuuluvatest sündmustest — tšehhi vürstide maapäevast ja tšehhi vürstiltrest Libussast, kes ammu enne Karl Suurt kosinud endale kaasaks talupoja Przemysli ja sellega rahanud Przemyslilide valitsejasoo.

Need käsikirjad, mis pidid olema kirja pandud juba 14. sajandil ja kõnelesid sündmustest 9.—13. sajandini, olid tõenduseks, et tšehhi kultuur seisis juba neil muistseil ajal kõrgel järjel. See tõstis kogu tšehhi rahva enesetunnet ja iseteadvust. Wenzel Hanka nimi oli kõikide suus.

Kuulus tšehhi ajaloolane Franz Palacky, kelle mõju tšehhi rahvuslikule arengule on olnud valdav, võttis käsikirja ajalooliseks tööks.

Käsikirjade austus ja nende läbi loodud muinasusk oli ajajooksul nii sügavalt juurdunud rahva teadvusesse, et iga kahtlus käsikirjade ehtsuse suhtes tundus alatuks äraandmiseks tšehhi rahvuslike pühaduste kulul.

Rahvusliku romantika elevus pidi aga aja jooksul kokku pörkama uude ajaloo-uurimise seisukohtadega ja tõe otsimistega.

Alles 1858. a. leidis mees, kes esmakordselt julges avaldada kahtlust käsikirjade ehtsuse suhtes kirjutistes, kuigi tema selle eest sai kohtulikult karistada — auhaavamise pärast.

Esimeseks nimekaks tšehhi teadlaseks, kes julges avalikult esineda kahtlusega käsikirjade suhtes, oli keeleteadlane prof. Jan Gebauer. Tema vaated kutsusid aga Prahast esile äreva tormi. Prof. J. Gebauer ei leidnud ühtki tšehhi ajalehte, kes oleks ruumi andnud tema vastusele.

Masaryk avaldas oma ajakirjas „Atheneumis“ 1886. a. avaliku kirja, milles tema kutsus prof. Gebaueri üles lõpule viima võitlust käsikirjade ehtsuse suhtes „Athenaeumi“ veergudel.

Masaryk ise võttis käsikirjad selgitamisele sotsioloogiliselt vaatekohalt ja jõudis otsusele, et Zelenohorski käsikiri on võltsitud selle avastajate Hanka ja Linda poolt.

Kui prof. Gebauer, ajaloolane Jaroslav Goll j. t. avaldasid omad seisukohad, mis tõestasid käsikirjade võltsimise, siis sattus Masaryk ühes teiste teadlastega avaliku sajatuse alla. Nende vastu ei astunud vaenlikult üles mitte ainult haritud ringkondade poolt, vaid viha õhutati isegi laiemates rahvahulkades. Neid tehti tšehhi rahvavaenlasteks, kes olevat lasknud endid tšehhi rahva häbistamiseks ära osta miljonite eest . . .

Laimu ja tagakiusamise tagajärjel haigestus prof. Gebauer, prof. Opatrny suri. Ja kui 1886. a. sõbrad kutsusid ellu kahenädalalehe „Čas“ ning andsid Masaryk'ile lehe veerud kasutada võitluse jätkamiseks tõe eest, siis tungis ajaleht „Narodny listy“ kirjutise pärast, mille autoriks peeti Masaryk'i, autorile kallale ränkade sõnadega: „Käi kus kurat, sina jõe äraandja, ja liitu kellega tahes oma kahtlase vaimse pisku ning moraalse viletsusega. Kuid ära julge enam kasutada meie pühitsetud keelt ega tumestada seda oma alatu vaimu ja mürgitatud hingega.“

Masaryk ei vandunud aga ometi mitte alla. Tema oskas lugu pidada rahvuslikust enesetundest ja selle õhutamise eest. Kuid tema ei saanud mitte tunnustada võimalust, et rahvuslikku elevust oleks loodud vale ettekujutuste ja tõevastaste andmete varal. Pikapeale võidakse rahvuslikku enesetunnet rajada ikkagi ainuüksi tõe alustele.

Et Masaryk oma sõpradega, keda hakati kutsuma „realistideks“, võiksid jätkata poliitilist võitlust vana- kui ka noor-tšehhide erakondade rünnakute vastu, muudetakse „Čas“ nädalaleheks.

Vastased pidid realistide vähese arvu peale vaatamata ometi varsti tunnustama nende juhi vaimset kaalu. Algasid kokkuleppe sobitused. Vana-tšehhidega katkesid läbirääkimised 1890. a. algul, kuid noor-tšehhidega jõudsid need aasta lõpuks soodsale tulemusele: realistid lii-

tusid noor-tšehhide „vabameelse rahvusliku parteiga“. Ja „Narodny listy“ kirjutas nüüd:

„Realistliku suuna inimeste astumisega vabameelsesesse parteisse saab viimane juurde tähelepanuväärse haridusega ja isamaaliku innuga inimesi ning kaastöölisi.“

1891. a. läheb Masaryk noor-tšehhi kandidaadina parlamenti, kus tema teadlase põhjalikkusega käsitleb kultuurpoliitilisi küsimusi ja mõjuvalt välja astub tšehhi rahvuslike huvid ja teiste slaavi rahvaste kaitseks Austria absolutistliku valitsemisüsteemi ja saksa vähemuse üli-võimu vastu.

Varsti tekivad aga Masaryk'il vastuolud noor-tšehhi parteiga ja tema lahkub parlamendist 1893. a. sügisel.

1899. a. astub Masaryk välja ka noor-tšehhi erakonnast ja asutab „realistide“ erakonna, kelle esindajana tema 1907. a., kus tuli vabameelsem valimisseadus, jälle Viini parlamenti läheb, kuhu tema kuni Maailmasõja päivini jääb, kus tema Tšehhi iseseisvuse eest võitlemiseks välismaale põgeneb.

Vabanedes parlamendiliikme kohustest 1893. a. pühendas Masaryk kogu oma jõu teaduslikule tööle ja õppegevusele ülikoolis. Tema ümber koondus radikaalne üliõpilaskond. Ühtlasi tõusis aga tema mõju üldse tšehhi avalikule arvamisele ja rahva laiematele hulkadele eriti tema ideelise ajakirjanduse-töö tõttu. Tema asutas uue ajakirja „Naše doba“ — Meie aeg —, kuna „Čas“ hakkas kolm korda nädalas ilmuma ja 1900. a. sügisel muutus päevaleheks.

Seejuures lööb Masaryk igal puhul sekka, kus käib võitlus põhimõtte-likkude küsimuste pärast õiguse asjus. Teda ei heiduta vastaste vaen, kui on farvis seista tõe eest.

Kui 1899. a. Tšehhis tapeti noor neiu, kelle tapmises süüdistati juudi noormeest Hilsneri, siis kaldus üldine arvamine selle poole, et siin on tegemist rituaalse tapmisega juutidele kristlase vere muretsemiseks paasapühadel. Hilsner mõisteti surma poomise läbi, milline karistus muudeti 20 a. vangistuseks.

Masaryk ei pea kohtuotsust õiglaseks, vaid nõuab selle revideerimist. Tema lendkiri konfiskeeritakse. Ajakirjanduses tõstetakse tema vastu süüdistus, tema olevat lasknud ennast juutide poolt suure summaga ära osta. — Masaryk'i vastu õhutatakse meeleolu ka ülikoolis. Meeleavaldusi panevad toime katoliikliku lehe ässitusel üliõpilased, kes ei kuulu Masaryk'i kuulajaskonda. Tema oli sunnitud katkestama oma loengud. Teda fakistati ka avalikult kõnelemast.

Ometi ei jätnud Masaryk ka hiljem, kui 1913. a. Beilise protsessis Kiivevis jälle juutide rituaal-tapmise küsimus üles kerkis, avalikult säärase arusaamatuse ja ebausust vastu välja astumast.

Just sellest ajast, kui prof. Masaryk oma paremas meheas teaduse kui ka poliitika alal täies hoos tegutsemas oli, on pärit minu isiklikud mälestused temast.

*

See oli 1901. a. üleilmsel karskuskongressil Viinis.

Osavõtt kongressist oli enam kui elav. Üle 1000 inimese oli hiiglasaalis üldkoosolekutel koos. Eriti rohkesti oli osavõtjaid Austria-Ungarist, kuid suurel hulgal olid esindatud ka teised maad. Venemaalt oli peale karskusorganisatsioonide-delegaatide ilmunud veel eriline valitsuse esindaja krahv Skaržinsky oma staabiga.

Eestist olin mina ainsaks esindajaks.

Autoriteetsuse ja asjatundlikkuse poolest paistis üle kõikide silma vana professor dr. A u g u s t F o r e l oma paljude õpilastega ja kaastöötajatega Šveitsist ja Austriast. Ometi olid ka muud tettekanded üldiselt põhjalikud, läbirääkimised aga elavad ja huvitavad. Üksikul isikul ei olnud kerge selles kogus eriti esile tõusta.

Siiski paistab kõigist kõnelejatest varsti iseäralikult silma prof. Th. G. M a s a r y k. Tema väline kuju oli õieti hapravõitu; seda enam tekitas tema olemine iseäraliku vaimsuse mulje. Liigutused elastilised ja elavad, kuid mitte rahutud. Avar otsaesine, välkuvad silmad, vaade fõsine, aga sõbralik. Nägu piiratud lüheldasest habemest. Kogu tema olemisest hoovas vastu harukordse intelligentsuse ja kultuursuse tunne. Kuulsid sa teda kõnelevat, siis ei puudunud tema sõnadel soojus; ometi oli kõne üldine elevus karge.

Kongressi juhatuse tegelased kohtlesid prof. Masaryk'i nähtava tähelepanu ja lugupidamisega. Nagu minule hiljem kinnitasid Austria sakslasedki, nimetati prof. Masaryk'i üldiselt „der gebildetste Czech.“

Isiklikult ei puutunud mina esialgu prof. Masaryk'iga mitte kokku. Alles kongressi jooksul tutvunesime meie teineteisega, sellejärel kui mina olin Vene valitsuse esindaja ettekande puhul riigi viinamonopoli kohta arvustavalt sõna võtnud ja hiljem Eesti alkoholivastase võitluse seisukorrast ülevaatega esinenud. Meie tutvus arenes aga varsti sedavõrd, et prof. Masaryk väga sõbralikult kutsus mind külastama teda Prahast. — Andsingi lubaduse.

Prof. Masaryk võttis mind Prahast vastu sõbraliku soojusega.

Juba Wiinis oli meil kõnet olnud sellest, kuidas tšehhi ja eesti rahvad ühesuguste raskuste ja ohtude all kannatavad. Nüüd arutasime põhjalikumalt meie rahvaste praegust olukorda ja tuleviku võimalusi.

Prof. Masaryk kõneles teatava kibedusega Habsburgide absolutistlikust režiimist ja saksa vähemuse ülivõimust Austria-Ungaris, mis lõi muu-rahvastele, eriti tšehhidele, otse väljakannatamatu seisukorra. Tuntud „Taaffe süsteemi“ riigitarkuseks oli tekitada sihilikult Austria-Ungari rahvaste vahel pinget, ajada teravaks vastuolusid ja süvendada keeletülisid, et siis rahvaid vastastikku väsitada ja nende jõudu halvata. See oli aga otse enesetaplik riigile ja hädaohtlik rahvaste arengule ning nende tulevikule, mis pärast Masaryk ei saanud leppida valitseva režiimiga.

Niisama ei meeldinud Masaryk'ile ka vana- ja noor-tšehhide välispidine rahvuslik radikalism. Sellega ei võideta oma rahvale midagi, vaid kulutatakse rahvuslik energia viljatutele võitlustele. Palju tähtsam oleks juhtida rahvuslikud püüded rahva kultuurilise, sotsiaalse ja majandusliku olukorra tõstmisele ning poliitilise seisukorra kõvendamisele. Vahekordi

teiste rahvastega tuleks tervendada, et siis võidaks kõrvaldada absolutistlikku korda, mis viib paratamatult katastroofile.

Neil kaalutlustel oligi Masaryk loonud oma „realistide“ partei, kes seadis endale sihiks tšehhi rahvusliku reaalpolitika.

Omakorda pidin mina selgitama eesti rahvuslikke püüdeid ja tuleviku vaateid. Kuigi prof. Masaryk oli slaavi rahvaste õiguste kaitsjaks Austria-Ungaris, siiski ilmutas tema täit arusaamist ja elavat sümpaatiat eesti võitlusele rahvusliku iseolemise eest vene survepoliitika ja panslavismi kallalefungi ning venestuse-voolu vastu. Meie poliitilistes vaadetes ei olnud mingeid vastuolusid.

Lahkudes prof. Masaryk'i päikesepaistesest kodust võtsin mina kaasa kõige paremad muljed ja mälestused „kõige haritumast tšehhist“, tema isiksusest ja mõtteilmast.

Et ka prof. Masaryk sõbralikult mõtles meie tutvusele, võisin sellest näha, et tema saatis minule hiljem Tartu sõbraliku pühendusega oma trükisilmuvaid töid.

Kahjuks olen mina elupäevad olnud halb kirjade-kirjutaja. Nii katkes ka meie kirjavahetus.

Hiljem ei ole mina katsunud uuesti elustada meie vastastikust tutvust. Eriti veel siis, kui Th. G. Masaryk oli tõusnud Tšehhoslovakkia vabariigi presidendi kohale, oleks seda võidud võõriti mõista.

Isiklikud mälestused Th. G. Masaryk'ist ei ole aga 36 aasta jooksul mitte kustunud; nii sügavalt mõjus minusse mees ja tema isiksus, kellest pidi saama iseseisva Tšehhi riigi looja ning oma rahva armastusest ja austusest kantud demokraatlik juht rahvusvahelise tähtsusega.

Niihästi tema gigantlik võitlus iseseisva Tšehhi riigi loomisel, kui ka filosoofi suverääanne objektiivsus, õiglus ja lojaalsus rahva õiguste vastu Tšehhoslovakkia vabariigi juhtimisel saavad meile õieti mõistetavaks, kui ligemalt silmas pidada Vabastaja-Presidendi kõlbla isiku suurust ja aulust.

Nõnda seisatavad Thomas Garrigue Masaryk'i mälestuse ees aukartuses inimpõlvad veel kauges tulevikus, kus on ammu mattunud unustuse tolmu alla kõik autoritaarsed juhid ja isehakanud võimutsejad, kes peavad endid kartlikult varjama oma rahva eest kuulikindlate kaitsete taga, sest et nemad ei suuda oma tahet ega jõudu rakendada selle teenistusse, mida nõuab õigus, tõde ja üldine hääl.

Tartus, 27. sept. 1937.

Jaak Tõnisson.

Kultuuritemplid

Tarvitan siin meelega sihilikult sõna „t e m p e l“, kuna see sõna on sügavalt juurdunud rahvahulkade teadvusse. Nimetades seda sõna on igalühel kujutlus mingist suurest ja puutumatumast ning pühast kohast või ehitisest, mille vastu on aukartust ja lugupidamist. See tunne on seotud küll usuliste mõistetega, aga kas poleks võimalik lubada ka teadusele ühte säärast puutumatumat ruumi, sest ta peaks seda väärima kõige enam, eriti kui meelde tuleb neid ohvreid, mis on toodud teadusele, ajaloo

kestel on paljud ketseritena ohverdanud oma elu pühimate tõekspidamiste eest võideldes. Eks ole ju teadus ka üks puhtaim usk, mis kasvab välja inimese siiraimast tõeleidmise tahtest. Inimsugu pole osanud ega oskagi praegu hinnata teaduse väärtust. Kui vaadata enda ümber ükskõik mida, siis leiame, et ümbritsev on nende üksikute loodud, kes tegid oma tööd armastusega üldsuse kasuks, elades ise sellejuures enamasti viletsuses ja võifluses oma olemasolu eest. Kuuldub ju vahete-vahel hääli, kes väidavad koguni, nagu oleks teadus ja tehnika inimsoo hukatuks, tuletades sealjuures meelde primitiiv-rahvaste õnnelikku ja muretut elu. Usun iga lugeja on veendund kuivõrd ühekülgset ja seedimatult on avaldatud sääraseid mõtteid.

Igaüks meist teab ja kujutleb primitiiv-rahvaid, millal nad elasid veel küttimisest, kui palju ruumi nõudis üksiku inimese toitmine, aga samal ajal inimsugu kasvas alatasa. Viimaks ei jõudnud teatud maa-ala kõiki inimesi toita, sest loomastik hakkas välja surema, olles ekspuateeritud juba liiga suure inimgrupi poolt ning siis tuli leida mingi teine tee ära-elamiseks. Jahimehe-kultuurist edasi oli loomulik samm üle minna karjakasvatamisele ja sel teel ära hoida loomastiku lõplikku hävingut. Aga varsti on jällegi inimhulgad ja käsikäes sellega karjad sedavõrd suurenenud, et karjamaadest tuli puudus ning inimkonnal tuli leiutada uusi vahendeid enda toitmiseks, arendades primitiivset põlluharimist jne. Tõin siin väga lihtsa näite sellest nõiarattast, millele need autorid pole üldse mõelnud, kes leiavad teaduses ja kultuuris pahet. Meie ei saa ju olla ainult tänapäeva inimesed, vaid peame mõtlema tulevikule, et meie järglased ei tunneks külma ega nälga jne. Miks haritakse tänapäeval soid ja rabu, usun, kõigile on selge, et meie muidu ei suuda end toita. Samadel motiividel töötatakse instituutides, ülikoolides ja laboratooriumides, et leiutada vahendeid, kuidas võimalikult väiksemat ala maksimaalselt kasutada, kuidas kaitsta vilju kahjurite eest jne., jne. Olen riivanud ainult üht kõige olulisemat vajadust — toidust, kuid sama rada võiks arendada ka kõigi teiste alade kohta, mis pakuvad inimsoole hüvesid.

Teadus on inimkonnale ainult hääd ja positiivset andnud, aga vaatamata sellele on kultuuri maski taga peidetud väga palju halba ja inetut, mida primitiiv-rahvaste ausameelsuse juures vaevalt esineb, aga selle poole püüab iga terve rahvas, et vabaneda säärasest parasiitlevast elemendist, valetõlgitsustest ning väärkäsitlusist.

Tagasi minnes *templite* juurde, näeme, et palvetamiseks ja jutlustamiseks on tehtud uhkeid ja kolossaalseid ehitisi, aga samal ajal on teaduse suhtes päris tänamatuks jäädud. Ainult viimastel aegadel hakatakse tähelepanu pöörama nende suurte leidurite töö viljale kaugest minevikust, keda meie ei tunne, kellest aga on järele jäänud tema loomine. Paljudes kultuurriikides on ehitatud ka tõelisi „templeid“ või muuseume sellele, mille tähtsus on ja põlise väärtusega igale inimüksusele, olgu mis kihist tahes või ükskõik missuguses arenemisastmes.

Sääraseid kultuuritemplid on muutunud otse vajaduseks, olgu see tavalisele turistile, teaduse- või riigimehele, kes külastab võõrasmaad ikka on esimene samm selleks, et tutvuneda selle rahva kultuuriga, ülevaadet saada tema tehnika arengust, kunstist, maastiku-oludest, maapõuevara-

dest jne. — külastada muuseumi, mis peab väljendama kõik loetletud ja loetlemata alade väärtusliku esituse. Ja tõesti, mida pakub mõni tavaline linnake või ka suurlinn võõrale, ükskõik kellele. Ei ole võimalik ju linnatänavatelt ja hotellidest tutvuda rahva tõelise kultuuriga, vaid ainult eeskujulikult korraldatud muuseumi kaudu selgub ümbritseva rahva arenemise võimalused, mineviku tingimused ja praegune seisukord, edasiarenemise tempo ning jõud. Kahjuks meil puudub säärane tõeline keskmuseum, kust võiks leida ülevaate tervikuliselt ajaloo ja arengu kohta Eestis. Eriti nüüd turismi arendamise järgus, kui iga aasta kümned tuhanded võõrad käivad meid külastamas. Ei saa arvestada praegusi laialipaisatud muuseumi, mis on peale selle väikesed ning ülekoormatud, kus ei jätku isegi ruumi ka väikese selgitava tabelikese riputamiseks. Säärane muuseum ei tõmba kedagi ligi ja säärane muuseum ei selgita midagi, vaid iga võõras võib siit hoopis imeliku mulje saada ning tavalised turistid ei suudagi meie muuseumi leida eriliste pingutuseta. (Käesoleval juhul ei võtnud kõne alla Eesti Rahva Muuseumi etnograafilist osakonda, mis on küllaltki korralik).

Praegu öeldakse olevat ülesehitav ajajärk igal alal. On püstitamisel ja püstitatakse hulka suuri ehitisi, mis kõik on võib-olla tarvilikud. Mitugi korda oleme ajalehtedest lugenud kavatsitava vabadusmonumendi ehitamisest, suurest mälestusmärgist, mis meil seni puudub. Kas meie ei tahaks olla säärase tänuväärse ehitise juures kained ja praktilised ning ühendada seda eelnimetatud „Kultuuri templiga“, mis oleks tõeline rahvusmonument, ja kus oleksid esindatud kõik tähtsamad teadused. Usun, kui seda vabadusmonumenti hakkavad külastama kümned tuhanded õpilased, ammutades sealt endale teadmisi ja rahvuslikku omapärajoont, kus terve rahvas leiab oma kultuuri-aidad ja mida külastavad kümned tuhanded turistid, teadlased ning riigimehed, et see kujuneb populaarseimaks ja väärtuslikumaks ning mõjuvamaks monumendiks meie vabadusele ja kultuurile.

R. Indreko.

Eesti välispoliitika I*)

Kui riike jagada sise- ja välispoliitilisteks, nagu seda teevad mõned teoreetikud¹⁾, siis langeks Eesti küll kahtlemata esimesse liiki, sest meie iseseisvusaegsele poliitilisele elule on andnud pinget peamiselt sise- poliitilised probleemid. Kuigi ei saa salata, et ka meie sise- poliitilise võitluse taga tihti sügavamal on peitunud teatavad välispoliitilised motiivid, siis on need omefi avalikul arutlemisel õige varju jäänud. Nii meil on tekkinud otse traditsioon, et välispoliitiliste küsimuste üle ei vaielda, — kuigi meil muidu vaieldakse alatasa isegi „de gustibus...“.

Asjaliku kaalumise asemel on meil tekkinud mõned välispoliitilised truismid, nagu — „saatuse poolt määratud, paratamatu liit Lätiga“,

*) Käesolev artikkel on mag. I. Tõnissoni pikema kirjutise esimene osa, esitades ajaloolis-kriitilist ülevaadet Eesti välispoliitikast. Edaspidi avaldame selle kirjutise teise, konstruktiivse osa.

1) Näiteks Adolf Grabowsky, Politik, Berlin-Wien 1932, lk. 36 j.

„geopoliitiline hädaohuasend ida ja lääne vahel“ jne. Neid lööklauseid on alaline kordamine ja vähene järelemõtlemine muutnud nii evidentseks, et paljudel on vististi juba raske neid „põhitõdesid“ võtta kainele revideerimisele. Ei mõju ju miski nii halvavalt arutlusvõimele, kui ummikusseviivate mõtlemisšabloonide omaksvõtt.

Kuna välispoliitika on igale riigile eksistentsiprobleemiks, — ja Eesti-taolisele pisirahvusele välispoliitilised eksimused veel eriti kibe-dasti võivad kätte maksta —, siis on tingimata vajalik meie välispoliitika põhiprobleeme kord kriitiliselt üle vaadata. Kuigi just meie väiksuse tõttu meie ei tohi kunagi teha ilmaaegset välispoliitilist pööret, ega isegi ilmaaegset liigutust, — ometi tohime meie sama vähe siirduda edasi vales suunas. Sellepärast on meie riikliku ja rahvusliku olemasolu seisukohalt hädavajalik jõuda selgusele, kas need „endastmõistetavused“, millele meie välispoliitiline mõtlemine ja tegutsemine toetub, on ka sisuliselt ja tegelikult paikapidavad.

Välispoliitika põhiprobleemid.

Kuigi siin ei ole koht välispoliitika teoreetiliste alustega tegelemiseks, on meil enne Eesti välispoliitika konkreetsete probleemide juurde asumist ometi vajalik lühidalt meelestada, milliste põhiküsimustega üldse on tegemist välispoliitilises ainevallas.

Vististi ei ole vaja eriti meeles tuletada, et ka välispoliitiline probleemiring on relatiivne — nimelt sõltuv vastava riigi põhilaadist ja riigi-korrast.

Päritav monarhia käsitab tihti välispoliitikat eeskätt dünastiliste huvide seisukohalt: kogu maailm võib nii näida tingitud ainult valitsejate sugulusvahekordadest. Et selline vaateviis tõepoolest ulatub 20. sajandisse, selgub igale maailmasõja-eelsete diplomaatiliste aktide lugejale²⁾. Vene, saksa, austria ja mõningate vähemate riikide valitsejad ning diplomaadid suhtuvad teisesse riiki kui „saadana onu Bertie“, või „kalli Nicky“ isiklikku majapidamisse. Muide on dünastilise välispoliitikaga väga ligidases suguluses riigijuhtide isikliku maitse, eelarvamuse või vastuolu läbi kujundatud välispoliitiline suund, nagu see võimalikuks saanud autoritaarsetes riigikordades. Ei ole kellegi saladus, et mõne aja eest toimunud suhete jähnenemine kahe iidself sõbraliku riigi vahel oli mõjustatud sellest, et ühe riigi (autoritaarset) välisministrit teisel maal ei võtnud raudteejaamas vastu küllalt „väärikas“ esindaja...

Teine välispoliitiline suhtumiskompleks on ideoloogiline. Vanemaks sääraseks vaatekohaks on muidugi usuline moment: kristlikku riiki tuli suhtuda teisiti kui paganlikku, õigeusklikku teisiti kui ketserlikku. Kristlik-usulise momendi tähtsus on viimasel ajal tublisti vähenenud, kuid teda on asendamas vähemalt sama tähtsa välispoliitilise vaatekohana sekulaarsed religioonid, nn. maailmavaated. Juba läinud sajandi alguses

2) Näiteks sobivad nii saksa „Die grosse Politik der europäischen Kabinette 1871—1914“ kui ka teiste riikide dipl. aktidekogud. Otse klassiline aga on ses suhtes Walter Goetz'i poolt välja antud „Briefe Wilhelms II an den Zaren 1894—1914“, Berlin 1920.

oli „püha allians“ suurel määral sekulaar-ideoloogilise seisukoha avaldus, ning Prantsuse-Inglise läänlik-liberaalne rühm oli ka juba mõnevõrra sellise välispoliitilise suhtumise tulemus. Ometi olid neil puhkudel — nagu ka entente'i poolel demokraatia nimelt peetud maailmasõjas — ideoloogilised momendid ainult kaasmõjurid, mitte peaasjad. Selle vastu on viimastel aastatel tekkinud tõelised ideoloogilised vaatekohad välispoliitikas: kommunistlik internatsionaal ja eriti „kommunismivastane“ fašistlik rinne. — Ühe rahva — Saksamaa — puhul näib ka rassiteoreetilise ideoloogiline moment olevat välispoliitiliselt mõjus: sealtpoolt nõutakse eriti vennalikke suhteid „põhja tõugu“ rahvastega. Samalaadiline oli ka ennesõjane panslavistlik ideoloogia, milline muide viimasel ajal Vene-Tšehhi suhtlemise puhul on surnud üles äratatud, — ja muidugi ka meie endi „hõimuromantika“³⁾, kuigi sellel ei ole suuremat välispoliitilist tähtsust.

Välispoliitika eritähtsusliku ideoloogilise lähtekohana tuleb käsitada rahvusriiklust. Rahvusriikluse ideoloogiaks on eeskätt järgmised nõuded: 1) Igal rahvusel on õigus enda saatust määrata, ja seepärast ka oma riiki kujundada; tegelikult tunnustatakse seda õigust aga paraku pahatihti vaid enda suhtes. 2) Rahvusriik peab haarama võimalikult kõik selle rahvuse liikmed; väljaspoole jäänud rahvaosi käsitatakse „lunastamata“ (irredenta) kannatajaskonnana, keda järelikult tuleb lunastada; — varem „Italia Irredenta“, praegu eriti ungarlaste, sakslaste ja leedulaste samalaadiline leppimatu („nem, nem, soha!“) revisjonistlik poliitika.

Rahvusriiklus on praegu kogu maailmas tähtsamaks riigipoliitiliseks platvormiks, ja on ka Eesti Vabariigi olemasolu aluseks. Kui meie põhilist positsiooni veel täpsamalt püüda määratella, siis võiks öelda, et see on liberaalne rahvusriiklus, sest meie ei ole väljaspoole oma piire (näit. Lätti) jäänud rahvaosadest teinud „irredentasid“ ega ole me ka püüdnud ümber rahvustada oma rahvusriigi piirides asuvaid vähemusrahvusi.

Kui jätta kõrvale dünastilised-isiklikud ja igasugused ideoloogilised vaatekohad välispoliitikas, siis jääb veel järele kaks suurt välispoliitika motiivistikku, nimelt majanduslikud ja geopoliitilised tegurid.

Majanduslike tegureid riikide välispoliitika kujundajana on eriti pärastmaailmasõja aastail tugevasti üle hinnatud ajaloolise materjalismi kooli mõju all. Kahtlemata on majanduslik moment tähtis välispoliitilise suuna kujundamisel, kuid ainult väga harva on ta seni olnud otsustandev. Kujutlus „kapitalistlikest sõdadest“ on ekslik selle tõttu, et tavalisti kapitalistid on liiga hästi teadlikud selles, kui kahjulik on sõda nende äridele. Küll on näit. relvastusärid tihti sõdade kaudsed kaassüüdlased, kuna nad kunstlikult katsuvad relvastumist õhutada, kuid selle relvastuse kasutamise vastu on nad tavalisti juba selle tõttu, et sõja ajal

3) Seda meie soome-ugrilist suhtlemist võrreldaksegi mõnel pool välja maal pan-germanismi ja panslavismiga. Nii kirjutab kuulsamaid ameerika ajaloolasi: „Pan Turanism“... a most pedantic and trifling attempt to provide a sentimental tie for Magyars, Finns, Esths and Turks... can be classed as pan-nationalist (as Pan-Slavism and Pan-Teutonism). Carlton J. H. Hayes, Essays on Nationalism, New York 1933, lk. 153.

ja selle järel tegelikult hävitatakse nende ärivõimalused ja -tulemused. Kaine ajaloo-vaatlus õpetab igatahes, et isiklik-ideoloogilised momendid on ikka olnud välispoliitikas palju mõõduandvamad kui majanduslikud tegurid.

Kui mõni üliumbusklik mees nüüd tahaks öelda, et ka need isiklik-ideoloogilised tegurid võivad olla majanduslike põhjuste läbi tekitatud, ainult nende põhjuste *a v a l d u s e d*, siis on see üldistatuna kahjuks vaid oletus, mida ainult üksikutel (ja kaunis tühistel) puhkudel on olnud võimalik tõestada. Küll aga võib juba sagedamini näidata, et isiklik-ideoloogiliste tegurite mõjul riikide majanduslikud suhted ümber kujunevad. Kui ka seega riikide välispoliitiliste ja majanduslike suhete vahel on mõõdukas positiivne korrelatsioon, siis ei saa sellest veel järeldada, et viimane alati mõjustab esimest tegurit.

Tublisti revideerida tuleb ka ühte materialistlike ajaloolaste kujutust — nagu oleks nn. imperialism mingi tüüpiline välispoliitika majandusliku (või koguni kapitalistliku) motiivistiku hiljeresultaat. Imperialism on pigemini teatav ideoloogiline juhis sellise riigi välispoliitikale, milline juba mingisugustel (näit. dünastilistel, jne.) põhjustel on endasse koondanud suure ja heterogeense rahvastiku ning maa-ala. Nimelt näeme meie ikka, et tükk aega enne teadliku „imperialismi“ arenemist impeerium või selle algmed juba on olemas. See väide ei põhjene mitte ainult Austria-Hispaania nähtustel, millised muidugi on — majandusliku teguri seisukohalt — pool-kogematase impeeriumi tekkimise näideteks par excellence. Ka Briti impeerium tekkis: 1) ilma riiklike majandushuvide tõukega, ja osalt koguni nende vastu, 2) ilma mingi ideoloogiata; imperialistliku ideoloogia löid alles Disraeli ja Dilke 19. saj. teisel poolel, 3) kaua aega sõltumatult ja vahepeal koguni vastuolus riikliku välispoliitikaga; riiklik poliitika kasutas kolooniaid, kaua aega vaid mittesoovitavatest rahvastikuelementidest, roimaritest ja usumäratsetest lahtisaamiseks. Alles siis, kui iseseisvad mereröövlid-ärimehed ja rahvastiku ülejäägi-liikumised olid loonud aluse koloniaalriigile, haaras välispoliitika asjast kinni, sidus ettevõttega riiklike majandushuviseid (tollid, — mis aga näit. Ameerikas likvideerisid impeeriumi) ja sulas ka lõpuks ideoloogiliselt ühte uue tõsiasjaga. Sellejuures nende nähtuste ühinemise moment arendas soojusemäära kulminatsioonipunktini, mis avaldus nagu teatava „knallefektina“ Buuri sõjas. Öeldu järgi peaks igatahes olema ilmne välispoliitilises arengus majandusliku teguri tähtsuse senine piiratus, kuigi tema osatähtsuse vastu allakirjutanu ei mõtlegi vaielda, samuti nagu ta ka ei vaidle selle vastu, et majanduslike suhetest tegelikult *t e h t a k s* välispoliitilisi järeldusi.

Lõppeks jääb meil üle vaadelda välispoliitika juhttegurite seas ühte moevoolu läbi eriti esile tõstetud momenti — *g e o p o l i i t i l i s t* faktorit. Seda nähtust on tihti väga ühekülgselt käsitatud: „geopoliitika“ all on mõeldud vaid teaf. riigi poliitika tingitust maa-ala iseloomust, piiridest ja naabrusest, seega puht-geograafilistest momentidest. Selline lihtsamelne mõistekäsitlus avaldub näiteks meie välispoliitilises truismis: Eesti olevat Lätiga parafamatult seotud sellepärast, et nende „geopoliitiline“ (mõeldakse — geograafiline) positsioon olevat samane.

Tegelikult ei julgenud ka „geopoliitika“ looja Rudolf Kjellén ise anda liiga suurt tähtsust riigi maa-alaga seotuse momendile. Ta rõhutas, et „riigi mõistatus põhjeneb vaimsetes sügavustes, sügavamal geograafilise teaduse ulatusest“⁴⁾. Kui Kjelléni saksa jüngrid defineerivad geopoliitikat — „õpetus poliitiliste sündmuste maagaseotusest“ (Lehre von der Erdgebundenheit der politischen Vorgänge)⁵⁾, siis tuleb siin „magaseotust“ igatahes võtta väga laias mõttes, sest vastasel korral ei saaks „geopoliitikal“ olla suuremat prognostilist ja seega praktilist väärtust, millega ometi geopoliitikud just õigustavad selle rakendusteaduse olemasolu. Tegelikult geopoliitikud vaid algavad oma uurimusi poliitikat sidudes füüsilise geograafiaga, nagu jõgedega, mägedega jne., — kuid märkamatuks — igatahes aga metodoloogiliselt põhjendamatuks! — lähevad nad üle sotsio- ja antropoloogiliste argumentide juurde niipea, kui nad hakkavad esitama prognostilise väärtusega teesi.

Välispoliitilises praksises on füüsilise geograafia arvestamine endastmõistetavalt oluline, kuid laseb ennast ainult väga vähe prognostiliselt rakendada. Sellepärast, kui järgnevas on juttu geopoliitikast, siis õige tublisti laiendatud mõttes — nimelt poliitiliste ruumide omavaheliste suhete käsitlemisena ilma ideoloogilisi ja individuaalseid momente arvestamata. Seega tähendab „geopoliitika“ järgnevas poliitilise reaalsprobleemi seoses nende ruumi kuuluvusega.

Ka geopoliitikas saab uurimisprobleemi nii asetada, nagu seda tegime eelpool dünastilis-isiklikkude, ideoloogiliste ja majanduslikkude tegurite mõju vaatlemisel välispoliitikale, — nimelt küsida: kuidas ja kuidas need momendid mõjuvad välispoliitilise suuna kujunemisele. Geopoliitika puhul saaksime sel puhul aga ainult teoreetiliselt huvitava vastuse, millel puudub suurem praktiline väärtus. Saavad ju geopoliitilised tegurid poliitiliselt mõjusaks ainult tegutsevate inimeste teadvuse kaudu. Geopoliitika puhul on seepärast oluline küsimuseseade: kuidas ja milliseid järelusi peab saama geopoliitilistest teguritest.

Välispoliitikale olulised ruumidevahelised suhted on eeskätt majanduslikud ja sõjalised. Kuna majanduslikkude suhete jälgimine uudsete statistikate, väliskaubanduse bilansside jne. läbi on võrdlemisi lihtne, — on välispoliitika sõjaliste eelduste eksaktne käsitlemine rohkem raskendatud; arvesse tulevad strateegiliselt soodsad kallaletungipinnad, varustusprobleem („les potentiels de paix et de guerre“) ja kogu küsimuse alusena „vaenlikkus“ (s. o. sõja võimalikkus) kahe riigi vahel.

Kasulik on veel, kui veidi analüüsime sääraseid põhilisi välispoliitilisi mõisteid, nagu „suund“ ja „olukord“, — sest nendesse mõistetes on haaratud õige keeruliste tegurite ühismõju.

Ühe riigi reaalne välispoliitiline olukord seisab tema suhete kogusummas teiste riikidega + tema enda potentsiaalsed võimalused. Siinjuures on arvatud peegelduvat majanduslikkudes suhetes teiste riikidega juba selle riigi aktuaalsed majanduslikud ressursid; ning teiste

4) Rudolf Kjellén, Der Staat als Lebensform, Berlin 1924, lk. 27.

5) Karl Haushofer j. t., Bausteine zur Geopolitik, Berlin-Grünwald 1928, lk. 27.

riikide välispoliitilised suhtumised vast. riiki (s. o. nende „suunad“) on arvestatud vastavate sõjaliste suhetena.

Veel vajab määratlust mõiste „välispoliitiline suund“, milles peaksime nägema vast. riigi ideoloogiliste suhtumiste alusel (riigist seestpoolt) kalkuleeritud välispoliitilist olukorda ning potentsiaalseid võimalusi.

Selle järgi peaks juba olema selge, et välispoliitikas ei ole oluline mitte ainult aktuaalsete momentide õige hinnang, vaid ka potentsiaalsete momentide arvessevõtt. Teiseks ei saa arvestada ainult geopoliitilisi momente, vaid tuleb arvestada ka teistes riikides mõjuvaid ideoloogilisi tegureid. Kuna välispoliitikas on seega tegemist paljude fundamentaalse (või ainult ligikaudselt määratletavate) teguritega, siis on seda enam õigustatud ka teat. riigil oma poolt ehitada välispoliitikat teatavas ideoloogilises suunas, mis eriti tugineb oma riigipotentsiaalsete võimaluste hindamisel.

Seega on välispoliitikal palju vabu võimalusi, ja tuleb lugeda ekslikuks arvamist, nagu oleks igal riigil võimalik üksainus välispoliitiline suund. Ümberpöörduvalt: võimalikke suundi on palju, kuid sellepärast ei ole veel kõik õiged. Õige välispoliitiline suund on selline, milles on võimalikult väike ideoloogiliste momentide osatähtsus võrreldes reaalspoliitilise olukorra arvestamisega.

Järelikult — mida tugevam reaalspoliitiline olukord on ühel riigil, seda enam ta võib endale lubada ideoloogiliste juhtmõtete luksust. Ja ümberpöörduvalt: kui ta on Eesti taoline pisiriik, siis peab ta kõige teadlikumalt arvesse võtma oma reaalspoliitilist olukorda.

Eesti iseseisvumispoliitika.

Eesti välispoliitika ajalugu ei ole nii lühike nagu meie riiklik iseseisvus, sest ilma teadliku ettevalmistuseta ei oleks meie olnud 20 aasta eest ei rahvus, ega oleks meie siis ka saanud luua oma riiki. Ometi on arusaadavalt põhiline vahe eesti eeliseisvusaegsel ja riiklikul välispoliitikal, sest mõlemate olukordade erinevuse läbi olid tingitud ka olulised erinevused poliitilistes ülesannetes.

Kõigepealt olgu märgitsetud, et enne riiklikku iseseisvumist tarvitati meil harva sõna „välispoliitika“, ja kui, siis tähendas see midagi muud riiklikust välispoliitikast. Alles 1917. a. lõpul hakati meil „välispoliitikana“ arutama „Eesti iseseisvumise küsimust, kuna seda mõistet asendav sõna „rahvuspoliitika“ tähendas suhtumist vene riiki ja riigirahvasse ühelt, ja sakslastesse teiselt poolt. Suhted soomlusega kandsid kuni 1917. a. „hõimuromantika“ laadi, ega arvestatud neid tõsiselt meie reaalse rahvuspoliitika suunamisel.

Eestluse esimeste virgutajate tööks oli luua amorfsest määravast — eesti rahvus. Tagantjärele see töö paistab selge rahvuspoliitilise ülesandena, mille hiilgavalt täitsid meie esiärkamisaja tegelased. Tolle aja vaatekohalt ei olnud aga selle töö perspektiivid kaugeltki nii selged, ja, nagu nähtub Kreuzwald-Fählmanni kirjavahefusest, mõtlesid ka need omaaja erksamad juhid esialgu oma rahvusliku tööga vaid

tõsta oma suguvendade laiade hulkade taset ja iseteadvust, kuna nad veel ei julgenud mõelda isegi rahvuslikule haritlaskonnale⁶⁾. Veel näis neile nagu endastmõistetavana, et eesti kännust võrsunud haritlane muutub „saksaks“. Alles Jakob Hurta astus ses suhtes mehise sammu edasi, nõudes oma kuulsas 1869. a. laulupeo-kõnes ka haritlaste jäämist eestlasteks.

Seega ärkamisaja algul alles järk-järgult jõuti Eesti rahvuse loomisele. Muidugi ei saanud veel siin olla mingit teadlikku järsemat välissuhtlemist, vaid meie rahvuse esimesed juhid lootsid ainult teiste — eriti sakslaste — heatahtlikkusele. Olulise murrangu tõi siin C. R. Jakobson, kes juba oma tegevuse algusel andis äratatud maarahvale mõiste „rahvaus“ (rahvus), ja ühtlasi tõi meile teadliku konflikti saksa härrasrahvaga. Paraku, femagi uuendus piirdus suurrahvaste heatahtlikkusele lootmisega; sakslaste asemel tugipunktiks valitud venelased pidid eestlusele kindlustama elu- ja arenguvõimaluse. Tegelikult paraku viis venelastele toetumine eestluse arengu Jakobsoni järglaste all täielikku ummikusse.

Alles 15 aastat pärast C. R. Jakobsoni surma saab võimalikuks järgmine otsustav edusamm meie rahvuspoliitikas — nimelt loobumine välisorientatsioonidele lootmisest ja tugenemine oma enda rahvuslikule eksisteerimisõigusele ning jõule. See „Tartu voolu“ poolt ettevõetud näilik loobumine välisorientatsioonist üldse, kujunes just meie riiklusele väljaviiva välisorientatsiooni aluseks, sest ilma sisemise emantsipeerumiseteta nii sakslastest kui ka venelastest ei oleks meil olnud võimalik iseseisvumiseks otsida tugipunkti väljaspool saksa Scyllat ja sarmaatia Charybdist.

Kuigi tagasi vaadates see emantsipatsioon kardetavatest naabritest tundub otse endastmõistetavusena, ei tundunud see kaasaegseile kaugeltki nii evidentse vajadusena. Veel Maailmasõja lõppjärgul oli meil rohkesti neid, kes pidasid iseseisva kursi asemel vajalikuks eesti asja juhtimist vene revolutsiooni keerisesse või aga saksa okupatsiooni sõiduvette. Praegu ainuvõimalikuna tunduv „iseteadev“ Eesti seisukoht oli tol ajal nii vaieldav väljaspool Eduerakonda, et veel näiteks Maapäeva koosolekul 8. sept. 1917. a. kõik teised vaidlesid Jaan Tõnissoni poolt soovitatud iseseisva riikluse (tarviduse korral Balti-Skandinaavia liidus) vastu, pidades paremaks autonoomiat Venemaa riiklikus ühenduses⁷⁾. Need, vene seost pooldavad pahema kodanliku tiiva mehed orienteerusid aga juba mõni kuu hiljem ümber Eesti omariikluse kasuks, kuigi neist enamikule jäi iseloomulikuks eriline soov säilitada tihedamaid suhteid meie lõunanaabriga, selle asemel et suunduda oma lootustega põhja poole, nagu seda muide hiljem tegi meie esimene välisdelegatsioon. Veel järgneval aastal (1918) oli rahvuspoliitiliselt täiesti kanapime see osa eesti haritlaskonnast, milline juba enne Maailmasõda oli jäänud sakslusse takerduma balti bursšikositeedi kaudu; kahjuks tähelepandavalt rohkesti jooksis eesti „konventidest“ saksa okupatsioonivõimude

6) Fählmanni ja Kreutzwaldi kirjavahetus. Trükki toimetand M. Lepik. Õpetatud Eesti Seltsi kirjad IV. Tartu 1936.

7) Nii tookord J. Seljamaa, J. Vilms, K. Ast, Kärner j. t. Maapäeva protokollid nr. 30 a. ja b.

käsilasteks küll beirate, küll professoreid ja lihtsaid „korpsstudente“. Iseloomulikult on neist rahvuspoliitiliselt ebaküpsetest ringkondadest hiljem kasvanud kõige eestitsevad hurraapatrioodid, kes õhinal kaasa joosnud ka kõikides viimaseaja kahtlastes poliitilistes liigutamistes, alates vapsismiga... Õnneks oli see ringkond meie iseseisvuse esiajal oma beiratlusega värskelt ja nii põhjalikult blameeritud, et nad tol ajal ei saanud avaldada mõju meie riiklikule välispoliitikale, mis julges otse vastu minna ka meie põlisele vaenlasele ja Võnnu all saavutada eestluse uhkema võidu.

Eesti iseseisva riikluse välispoliitilist traditsiooni tuleb niisiis alata ärapöördumisega nii venelusest kui sakslusest, ja iseteadvat tugenemist oma rahvuslikule ülesandele. Kui nägime, et see omal ajal ei olnud kaugeitki nii selge, nagu see nüüd paistab tagantjärele — kus selle suuna õigsust on kinnitanud edu —, siis maksab see samavõrra ka meie riikluse esimeste katsete kohta iseseisvusele väljaspool tugipunkti muretsemisel. Nagu meie iseseisvuse võimalikkus ise tuli äkki ja ka meie rahvuspoliitiliselt teadlikkudele juhtidele ootamatult kujunenud konstellatsiooni läbi, nii olime ka sellele iseseisvusele välistunnustuse hankimiseks täiesti ettevalmistamatud.

Eesti riiklik iseseisvus algab välispoliitiliselt ⁸⁾ 28. novembriga 1917. a., mil Maapäev ennast kuulutas kõrgema võimu kandjaks Eestis. Maapäev vajas Eesti iseseisvaks kuulutamiseks välisriikide tunnustust ja toetust, ning selle ülesandega läks välja esimene Eesti välisdelegatsioon 1917. a. hilissügisel. Tunnustuse ja toetuse hankimine iseseisvale Eestile jäi meie välispoliitika peaprobleemiks kuni Vabadussõja võiduka lõpuleviimiseni.

Milliseid vahendeid selle eesmärgi saavutamiseks tarvitada, ses suhtes ei olnud ka meie juhtivate meeste seas veel 1917. a. lõpul täit selgust. Nagu nägime, pooldas teatav osa koostööd peamiselt endiste vene kaasvähemusrahvustega — lätlaste, leedulaste, ukrainlaste ja poolakatega. Teised (näit. A. Piip, K. R. Pusta) jälle panid lootuse peamiselt põhja rahvastele ja Lääne-Euroopale, kusjuures Gustav Suits eriti rõhutas koostööd Soomega, ning Jaan Tõnisson meie orientatsiooni laiendas Skandinaaviale. Kuna viimatimainitud mehed olid Maapäeva välisdelegatsiooni juhtkonnaks, ja vene end. vähemusrahvaste kollaboratsiooniga ei olnud nagunii midagi võimalik saavutada, siis jõudis Eesti esimene välispoliitika paratamatult (ilma laiemate ringkondade sihiteadlikkusefeta) välja põhja-lääne orientatsiooni juurde. Kui Stokholmis 1918. a. märtsis saavutati Prantsusmaalt ja Suur-Britannialt Eesti iseseisvuse de facto tunnustamine, siis kujunes see raskel okupatsiooni ajal rahvuspoliitiliselt teadlikkudele ringkondadele „usalduse pandiks meie asjasse“, nagu väljendas tol ajal näit. Joh. Kukk ⁹⁾.

Meie iseseisvusele tunnustuse ja toetuse hankimiseks Suur-Britannia poole pöördumine oli meie maa geopoliitilise tähtsuse õieti arvestamise

⁸⁾ Ja samuti riigiõiguslikult: A. T. Kliimann, Eesti iseseisvuse areng. Tartu 1935.

⁹⁾ A. Piip, Tormine Aasta, Tartu 1934, lk. 171.

tulemus. Meie juhtivatest meestest olid need eriti J. Poska, A. Piip ja J. Tõnisson, kes kalkuleerisid, et Inglismaale tol ajal ei võinud sobida meie ruumi langemine Saksamaa osaks. Peamiselt see motiiv tõi neile entente'i esimese tunnustuse, kuna teiselt poolt liitriikides veel kaua (osalt praegusenigi) püsis kahetsustunne, et meie üldse lahutusime Venemaast. — Et Eesti diplomaatia sihikindlalt tugenes põhjariikidele, oli meie asjale suureks kasuks, sest ainult seal saadi meie probleemidest ligemalt aru ning võidi vahendada meie kontakti Lääne-Euroopaga. Eestis ei tohitaks üldse mitte ülehinnata (meie ajakirjanduse kaudu populariseeritud) Eesti „pooldatatavust“ Lääne-Euroopas; peame teadma, et Soome ja Skandinaavia riigid on väheseid kohti maailmas, kus meid mõnevõrra armastatakse meie endi pärast. —

Nii ainult kujunes meie rahvajuhtide ühe osa (ja vististi vähemuse) järjekindlal eestvõttel olukord, et meie riiklik rippumatus sai põhja-lääne orientatsiooni kaudu vajalikku tunnustust ja toetust. Muide hinnatakse meil sagedasti liiga vähe tõsiasja, et meie entente'i toetuse juurde jõudsimine just S o o m e ja R o o t s i sõbraliku vastutulelikkuse läbi. Soome rahaline laen, esimesed relvad, vabatahtlikud, ja — last not least — diplomaatiline abi (esimesed passid meie välisesindajatele, dr. R. H o l s t i kollegiaalne koostöö Pariisis ja Londonis), need olid meie esimesteks ja sellepärast hindamatult-väärtuslikkudeks välistoetusteks. Samuti tuleks senisest enam hinnata rootslaste ja ka taanlaste poolt osutatud vastutulelikkusi, eriti võimaluse andmist meie diplomaatial lääneriikidega kontakti luua, ja muidugi ka kõlbeliselt tähtsat vabatahtlikkude sõjalist abi.

Paraku, ilma b r i t i abita oleks põhjariikide toetus väga võimalikult jäänud mõjutuks. Ükski teadlik eestlane ei unusta, et inglased olid meie riigi ristiisadeks. Eriti meie iseseisvuse esimestel aastatel oli meie välispoliitikale täiesti selge, et meie riigi välisorientatsiooni peasuund peab olema Londonis. Kas see ka veel praegu kehtib, seda käsitleme veidi hiljem.

Mis puutub meie iseseisvusvõitluse-aegsesse koostöösse L ä t i ja Leeduga, siis tuleb tunnistada, et meie poliitiliste inimeste peres oli kollaboratsioonitahe just nende rahvastega kõige suurem, nagu sellele juba varem vihjatud seoses ühe Maapäeva koosolekuga. Paraku jäi see koostöö peamiselt meiepoolseks pingutuseks. Kuna Eesti välisdelegatsioon koormas omi välispoliitilisi kavu (näit. Läänemere ümber asuvate rahvaste liidu mõtet) meie lõunanaabrite kaasatõmbamisega, ajasid lätlased sootu realistlikumat „oma rahvuse püha egoismi“ poliitikat, loobudes parajal momendil isegi lepingulistest kohustustest, nagu näiteks kuri-kuulsas Rammani loos. Nagu Vabadussõjas lõunarinde võitlustes ilmses lätlastega koostöötamise äärmine ebaproduktiivsus, nii ka diplomaatilises töös, kus meie esindajatel sobis tihedam kontakt vahest ainult kadunud Meierovicziga. — Kuigi meie tollaegsed sõja- ning riigimehed on püüdnud tollaegsetest kokkupuudetest lätlastega võimalikult palju unustada, ja memuaaridki ses suhtes osutavad tähelepanuväärseid lünki, ei ole ometi keegi unustanud läti „tänu“ piirijamisel ja Valgas.

Kokkuvõttes tuleb öelda meie iseseisvumisele tunnustuse ja toetuse hankimise välispoliitika kohta, et see lõppresultaadis oli hiilgavalt edukas,

kuna ta arvestas õieti momentaanse maailmapoliitilise konjunktuuri mõju meie geopoliitilisele asendile, ning kalkuleeris tabavalt, millistel riikidel tol ajal oli huvi meie ruumi vastu, ilma et nad ometi oleksid ise pretendeerinud selle valitsemisele. See kõik sündis ajal, mil rida teisi riike suures ärevuses tegi valusaid välispoliitilisi vigu — näiteks ennast sidus Saksa-maaga. Meie välisesindused taipasid õieti, kust neil oli võimalik Eestile saada tunnustust ja toetust, ning et nad seda tegid ilma kodumaiste ringkondade üldise-ühemeelse seisukohata, see aina tõstab nende saavutiste suurust.

Ometi, mis sõja ärevuses oli võimatu, see on võimalik rahu ajal: nimelt põhjalik vaagimine ja selle järgi konkluusivsetele otsustele jõudmine välispoliitilise suuna asjus. Järgnevas vaatleme, misvõrra seda on tehtud meie iseseisvusaja jooksul.

„Piiririikide barjääri“ poliitika.

Alates Tartu rahuga on Eesti välispoliitika peamiseks püüdeks olnud säilitada kättevõidetut — säilitada r a h u ja sõbralikke suhteid teiste riikidega. Muud eesmärki ei ole ka praegu meie välispoliitikal. Ega saagi olla, sest meil ei ole reaalseid huve, mis võiksid saada rahuldatud teisel teel.

Rahu säilitamiseks on aga vajalik olla teadlik üldises, ja eriti oma naabruses valitsevas välispoliitilises olukorras, ning sellele vastavalt võtta tarvitusele ettevaatuse abinõud rahu rikkumise puhuks kellegi teise poolt. Välispoliitika esimeseks probleemiks on seega juhul, kui üldeesmärk antud (nagu meil — rahu säilitamine), — o l u k o r r a õ i g e h i n d a m i n e.

Olukorra hindamisel ei erinetud meil 1920. a. paiku ka Lääne-Euroopas prevaleerivast arvamisest, mille järgi tol ajal peeti Venemaad pulbitsevaks hiigla reservuaariks, mis loodusjõuliselt kipub üle keema, ning läänemaailma oma kommunistliku ekspansiooni alla uputama. Venemaast lahkulõõnud „piiririike“ käsitati sellega seoses kui loomulikku valli — või nagu tol ajal sagedasti öeldi: „b a r j ä ä r“ —, mis seda kardetavat elementi piirides hoiab.

Sellel Ida-Euroopa poliitilise olukorra üldhindele põhjeneb ka meie diplomaatia poolt 1920. a. kaastehitud üritus — luua tihe omavaheline side selles pidevas riikideketis, mis Jäämerest kuni Musta Mereni eraldas Venemaad Euroopast. Juba sõjaaastal 1919 oli peetud mõned meie naabririikide ühised nõupidamised Eesti pinnal ning 1920. a. jaanuaris kujunes Helsingis peetud selline koosolek Soome, Eesti, Läti, Leedu ja Poola kaastegevusel koguni ulatuslikuks konverentsiks. Kulmineerusid need taotlused aga 1920. a. augustis, mil kogunesid „piiririikide“ Soome, Eesti, Läti, Leedu, Poola ja Ukraina vabariikide esindajad Riia-Bulduri konverentsile, kui mingi „Ida-Euroopa Rahvasteliidu“ esimesele koosolekule; nimelt loodeti konverentsi permanentseks asutiseks arendada¹⁰⁾.

¹⁰⁾ K. R. Pusta, Le Statut de la Baltique, sarjas Conciliation Internationale, büll. 8—9, Paris 1934, lk. 658.

Bulduris võeti vastu 10 artiklist koosnev lepingukava, mis nägi ette kõikide lepinguosaliste vastastikust tunnustamist, valmisolekut tülikäsimusi vahekohtu teel lahendada, vaba transiiti, vastastikust vähemusrahvuste kaitset, lubadust mitte osa võtta ja mitte kannatada lepinguosalise vastu sihitud vaenutegevust ja isegi sõjalise defensiivkonventsiooni sõlmimist (art. 5.).

Kuigi Bulduri kava oli väga kaugeleulatuv, võeti ta juba konverentsil vastu leedulaste, poolakate ja ukrainlaste mitmesuguste reservatsioonide saatel. Pärast konverentsi lõppu selgus aga peatselt, et mitte ainult Poola-Leedu¹¹⁾, vaid ka teiste konverentsist osavõtnud riikide huvid ei luba nii ligidast identifitseerimist; Bulduri lepinguprojekt jäi ratifitseerimata.

Sama „piirike“ idee oli aluseks poolteist aastat hiljem Varsavis 1922. a. märtsis peetud Soome, Eesti, Läti ja Poola välisministrite konverentsile ning selle poolt vastu võetud „poliitilisele kokkuleppele“ (accord politique). Kuna Ukraina oli 1921. aastal lõplikult iseseisvate riikide reast välja langenud, ja Poola-Leedu suhted pärast Vilno okupeerimist ei lubanud mõelda nende riikide istumisele ühe konverentsilaua taga, siis oli Varssavi konverents näilikutl homogeensem Bulduri omast. Ometi ei ulatunud Varssavi kokkulepe sõjalise defensiivsobimuse mõtteni, vaid nägi ette ainult, et konverentsiosalised hoiduvad otseselt ja kaudselt teineteise vastu sihitud lepetest osa võtmast, ja kui „üks nende seast langeb provotseerimata kallale tungi ohvriks mõne teise riigi poolt, siis võetakse heatahtlik seisukoht atakeeritud riigi suhtes ning arutatakse viibimata astutavaid samme“ (mesures à prendre, art. 7.). Vastastikuse rahulepingute tunnustamise ja tulevikus kolmandate riikidega sõlmitava lepingute tekstide teistele teatavaks teha lubamise kõrval olid Varssavi protokollis veel punktid vahekohtu sunduslikkuse kohta, konverentsiosaliste rahvustesse kuuluvate vähemusrahvuste kaitse, ning lubadus puuduvaid admin. ja majandusleppeid sõlmida.

Ka see Varssavis sõlmitud välisministrite lepe jäi tegelikult vaid projektiks, sest kuigi lepe võeti vastu Poolas, Lätis ja Eestis, siiski Soome seda lepet ei ratifitseerinud. Üldse ei ole tähtsusetu ära märkida, et Bulduri leppe allakirjutajaks Soome poolt oli Erkki Reijonen, ja Varssavi leppe puhul dr. Rud. Holsti, — mõlemad soojad Eesti sõbrad ja see pärast funduvalt rohkem valmis lõunapoolseks koostööks kui soome juhtkonna enamus. Eriti Varssavi konverents tõi dr. Holstile palju raskusi, ja tema lahkumise järel välisministri kohalt Soome hoidus ettevaatlikult liiga tihedast seostumisest lõunapoolsete „piiririikidega“. Kui ka kolm aastat hiljem sõlmiti veel üks lepe Varssavi konverentsi osaliste vahel — nimelt Helsinki lepituse ja vahekohtu-konventsioon 17. jaan. 1925. a. — siis ei ulatunud see siiski üle vastava üldise Genti protokollipiiride. Enam ei saa siinpuhul olla juttu mingist „piiririikide barjäärist“ vene hädaohu vastu.

Kui ligemalt analüüsida eelkirjeldatud faasi meie välispoliitikas — mis ka ajalisel on võrdlemisi selgelt piiritletav periood —, siis jätame

11) Juba kuu aega pärast Bulduri lepingut toimus kindral Zeligovski Vilno „coup de main.“

ometi kõrvale küsimuse, kas „piiririikide barjääri“ idee üldse oli sisuliselt põhjendatud. See on säärane ideoloogiline probleem, mis ei kuulu käesoleva reaalpoliitilise arutluse raamidesse. Kui meie vaatame eelkirjeldatule Eesti reaalhuvide¹²⁾ seisukohalt, siis rahuldab neid „Ida-Euroopa rahvasteliidu“ mõtte mitmes suhtes. — Esmalt oli meil ka pärast Tartu rahu ikka veel põhjust karta kommunistlikku agressiooni, millise hädaohu reaalsust näis kinnitavat 1. dets. 1924. a., ja milline püsis väga aktuaalsena isegi 20-te aastate lõpuni. Kuna meie selle hädaohu suhtes olime samasuguses olukorras nagu Soome, Läti ja Poola, siis oli loomulik, et ühendumise tõttu meie jõud suurenesid, ja Eesti hädaoht seega pidi vähenema. — Teiseks ei olnud meie riikluse vastu 20-te aastate alguses veel kuigi palju usaldust Lääne- ja Põhja-Euroopas. Bulduri konverentsi ajal ei olnud meid veel suurriikide poolt de jure tunnustatud ega Rahvasteliitu vastu võetud, ning Varssavi konverentsi eel oli mitmete vene „piiririikide“ (Ukraina, Georgia) likvideerimine Nõukogude Venemaa poolt aina suurendanud kartusi, et ka teistel uutel riikidel ei ole pikka püsi. Sellepärast hoidusid näit. Skandinaavia riigid kuni 20-te aastate lõpuni liiga ligidastest suhetest „uute riikidega“, välja arvatud Soomega, milline selle soodsa erandolukorra mõjul ka lõppeks divergeerus Eestist ja selle lõunapoolsetest naabritest.

Eestile paraku, muude suhete ebakindluse tõttu, pidi teiste naaberriikidega tihe liitumine tunduma a i n s a k i n d l a k a i t s e n a. — Sellepärast oli meie ühinemine „piiririikide barjääriga“ täiesti reaalpoliitiline (arvestamata „barjääri“ idee enda mõtet), ning just meie rahvuspoliitiliselt seisukohalt on see auks eesti toleaegeisele esindajaile, — K. R. Pustale Bulduri- ja A. Piip'ile Varssavi konverentsidel —, et nad olid Ida-Euroopa riikideliidu mõtte eestvõtjad. Nad töötasid seega ainsas suunas, milles meie riikluse ja rahu kindlustamine tol momendil oli võimalik.

Et sellel tööil ei olnud reaalseid tulemusi, see ei kõnele veel suuna õ i g s u s e vastu, sest seega ei ole veel tõestatud, et meie diplomaatial oleks (tol ajal) olnud võimalik saavutada edu mõnes teises suunas. Pigemini tuleb tunnustada, et Ida-Euroopa Liidu idee nurjus välismõjude läbi, mille tõsidus ei olnud veel tol ajal ülenähtav, ja milliseid meil ei olnud võimalik kontrollida. Need põhjused olid: 1. Poola-Leedu konflikt, mida Bulduri veel ei saanud ette aimata; 2. Ukraina hävinemine, millega kadus „barjääri“ parem tiib, milline oleks „valli“ pikendanud merest mereni (see andis „barjääri“ strateegilisele mõttele suure hoobi, sest vallil on mõtet ainult siis, kui ta ümberhaaramist ei võimalda); 3. Soome divergeerumine, mis tühistas Varssavi konverentsi lootused. Viimase suhtes oli väga raske meilegi ette arvestada, sest korruga olid seal mõjumas kaks vastasjõudu: kuna ühelt poolt Ida-Karjala vabadusvõitlus 1921—1922 sellest aktiivsemalt huvitatumaid soome ringkondi pani otsima ühendust samuti venevastaste riikidega, ajas sama küsimus rahvuslikult passiivsemaid ja

12) Nagu juba välispoliitika üldprobleemide puhul eespool osutasime, inhererib iga riigi reaalhuvides tema „raison d'être“. Kuna Eesti Vabariigi olemasolu ideoloogiliseks aluseks on r a h v u s r i i k l u s, siis on selle säilitamine meie välispoliitika esimeseks reaalhuviks.

rootsi ringkondi otsima soome riiklusele paremat seljatuge Skandinaavia; samal ajal 1921. a. sügisel mõjus Ahvenamaa küsimuse likvideerimine kaasa soome suhete paranemisele Rootsiaga. Kõige selle kombineeritud efekt oli Soome liginemine Skandinaaviale, ja loobumine Varsavi lepingust, olgugi et väliselt küsimust nii põhimõtteliselt ei asetatud, ja lepingu ratifitseerimata jätmine ka võis tunduda vaid sisepoliitilise asjana¹³⁾.

„Piiririikide barjääri“ teostamine sõltus seega küsimusest, kas kõik osalised ennast tunnevad võrdselt Venemaa suhtes. Liit luhtus just selle tõttu, et Leedu (pärast 1920. a. sügist) ja Soome (pärast 1921./1922. a. talve) seda enam ei tundnud enda suhtes. Kuna Eestil oli tol ajal põhjust ennast tunda vähemalt samavõrra Venemaa poolt ohustatuna, kui seda olid teised kavatsesid liiduosalised, — siis oli Eestil tõsine reaalspoliitiline huvi selle võrdl. tugeva liiduga ühinemiseks, et seega vähendada kallaletungi riisikot. Nii oli Eestil ka põhjust valusalt kahetseda Ida-Euroopa riikide liidu teostamise luhtumist.

EESTI-LÄTI LIIT.

„Piiririikide barjääri“-liidu nurjumine tekitas meie välispoliitika juhtides õigustatud rahutust ja ebakindlust, sest tunni ennast olevat ilma ühegi toetusega eksponeeritud võimalikule idapoolsele kallaletungile. Lootus entente-riikide toetusele tundus olevat vähenenud võrreldes Vabadussõja-aegse olukorraga, sest „Entente“ ise osutas tol ajal lagunemise tunnuseid. Eriti Suur-Britannia, meie riikluse „ristiisa“, oli viimasel ajal hakanud arendama igalt poolt tagasiõmbamise poliitikat, milline juba oli maksnud Georgiale iseseisvuse, ja milline ei töotanud meilegi enam kaitset uues konfliktis. Soome oli meist nihkunud tublisti eemale Skandinaavia suunas. Poolaga aga ei julgetud ennast siduda üksinda, ilma teiste vähemate liidukaaslasteta, — sest liiga suur sõprus liiga suure naabriga ei ole kunagi ilma riisikota. — Niisuguses mahajäetud olukorras otsis Eesti diplomaafia muidugi erilise intensiivsusega endale uusi tugipunkte.

Kuigi juba tookord uue olulise tegurina meie välispoliitilisse kalküüli astus Rahvasteliit, kuhu meid vastu võeti 22. sept. 1921. a., siis selgus ometi varsti, et Rahvasteliitu kuulumine veel üksi ei ole kuigi kindel garantii meie riiklusele. Just Rahvasteliidu ringkondades populariseeritud „regionaalsete paktide“ idee andis erilist põhjust ka Varsavi kongressile, ning eriti tõsist tähendust selle poolt vastu võetud lepingu luhtumisele. Pealegi oli 1922. aastal Vene-Saksa liidu (Rapallo) tõttu meid ähvardav hädaoht ennem suurenenud kui vähenenud.

Nendel põhjustel on arusaadav, et enesekindlustamiseks sooviti ära kasutada ka kõige pisemaidki avanevaid võimalusi. Ainult sellelt seisukohalt on arusaadavad 1. novembril 1923. a. allakirjutatud lepingud Läti ja, mis sellest riigist tegid meie liitlase.

Enne, kui käsitame selle liidu põhjendusi, püüdkem põgusalt orienteeruda selle liidu tingimuste kompleksis. Eesti-Läti liit sõlmiti nimelt ainult omavahelises ühenduses mõistetavate lepingute sa r j a n a, millis-

13) Nagu näiteks ütleb K. R. Pusta, op. cit., lk. 658.

test küll tähendusrikkam on „Eesti-Läti kaitseliidu leping“, kuid sellega tihedalt seotud ka „majandus- ja tolliuniooni eelleping“, vastastikuste nõudmiste õiendamise kokkulepe“, „täiendav piirileping“ ja mõned vähema tähtsusega konventsioonid.

Eesti-Läti kaitseliidu lepingus on määratud lepinguosaliste kohustus rahupoliitika ajamiseks ja igasugusest agressiivsusest hoidumiseks, ühtlasi majanduslike suhete arendamine ja poliitiliste sõprusidemetega loomine Eesti-Läti, ja nende naaberriikide vahel (art. 1,2 ja 6). Peaks aga siiski üks lepinguosaline langema provotseerimata kallaletungi ohvriks, siis kohustub teine lepinguosaline liitlast aitama viimase võimaluseni (art. 3, 4 ja 5). Artikkel 7 keelab ühe lepinguosalise liitnud kolmandate riikidega ilma liitlase nõusolekuta.

„Eesti-Läti majandus- ja tolliunioon“ on ainult puht-poliitiliselt motiveeritav. „Tollioniooniga“ taheti nimelt anda sügavam ja kindlamat kandepinda Eesti-Läti kaitseliidule. Ainult see seletab, miks 1923. a. lõpul järsku hüpati „majandus- ja tolliuniooni“ kujuni, kuna seni ei olnud 1920. a. saadik peetud läbirääkimistest hoolimata isegi veel saadud Lätiga lihtsat kaubalepingut sõlmida. Veel 1922. a. suvel soovib rahaminister G. Vestel valitsuse ülesandel meie diplomaatialt ainult „kaubalepingu“ sõlmimise eeltöödele asumist¹⁴). Asja juurde asudes läksid aga tulevaste liitlaste soovid diametraalselt lahku ja küsimus jäi veel terveks aastaks lahendamata.

Asi andis ju kannatada, sest 1921. a. juulis lõunanaabritega sõlmitud lepped ei olnud andnud erilisel olulisel tulemusel, kui nad ka põhimõtteliselt olid tähtsad. Ometi, 1923. a. augustis alustati erakordse papilisusega Eesti poolt läbirääkimisi ja arendati siis kaubalepingu küsimus ükskaks-kolm „majandusuniooniks“. Paraku ei tähendanud ka 1. nov 1923. a. alla kirjutatud leping veel ise uniooni teostamist, vaid sisaldas endas ainult „üksikasjalikult ettenähtud korra tolliuniooni saavutamiseks“.

Kuna juba „majandusuniooni“ eelleping oli Eesti-poolne tohtu, esialgu küll vaid põhimõttelise tähtsusega konfessioon Läti huvidele, andes printsibiis Lõuna-Eesti Riia sadama mõjukonda, — olid teised liidulepinguga seoses Lätiga sõlmitud sobimused koguni puhtakujulised Eesti loobumised oma õigustest. „Täiendava piirilepinguga“ taganes Eesti tühise vastutuse eest 1923. a. veebruaris ülessäetud kindlast seisukohtadest, ja „vastastikuste nõudmiste õiendamise“ kokkuleppega Eesti loobus oma 25 miljoni kuldfrangi ja 3 milj. eesti marga suurusest nõudmistest Läti poolt 30 miljoni eesti marga suuruse invaliididele makstava abiraha vastu. Viimase lepinguga kaudselt tunnustati lätlaste poolt esitatud imelikku vastuarvet, nagu oleksime meie kohustatud oma Lätit abistavate vägede läbi sünnitatud „kahjude“ eest veel Lätile maksma 31 milj. kuldfranki. Kui hale säärane kontsessioon ka lepingu sõlmijatele tundus, seda ilmestab V. Valitsuse seletuskirja lõpposa, milles lohutatakse: kahjutasusummast loobumise puhul ei tohtivat

¹⁴) Rahaministri kiri Välisministrile 15. juunist 1922. a. nr. 1651. Cf. V. V. Seletuskiri Eesti-Läti majandus- ja tolliuniooni eellepingu kinnitamise seadusele, II Riigikogu II istungi protokollide lisad, veerg 131 jj.

unustada, et Vabadussõjas Lätile antud toetus olnud „ühtlasi ka abi Eestile iseenesele“... „Lõpuks tuleb kokkulepet hinnata juba sel arusaadaval põhjusel, et ta oli teatud määral *conditio sine qua non* majanduse- ja tolliuniooni ning kaitseliidu lepingu sõlmimisele, mille tähtsus aga kahe maa edaspidises arenemises väljaspool igasugust kahtlust seisab.“

Mispärast seisab aga selle liidu ja uniooni tähtsus nii „väljaspool igasugust kahtlust“? Meie leiaksime sellele väga vähe objektiivselt rahuldavaid vastuseid. Suurte Eesti-poolsete ohvritega sõlmitud Läti lepingu ainus selge põhjus on meie riigimeeste paaniline üksindustunne 1923. a. sügisel, sest ainult kaitseliidu lepingu pärast ju kogu see lepingute-kompleks säärased lahendati. Majandusunioon pidi olema vajalik liidulepingu süvendamiseks, ning ka piirileping ja kahjutasust loobumine võeti ette liidulepingu huvides, kuna Läti muidu liiduga ei nõustunud („*conditio sine qua non*“ — millest kõneleb V. Valitsuse seletuskiri...).

Eesti-Läti 1923. a. liidu reaalsel väärtust hinnates peab endale esitama kolm küsimust: 1. kas oli tollekordne Eesti riigimeeste paaniline enesetunne õigustatud, mis viis selliste lepingute sõlmimiseni?, 2. kas oli liidust Lätiga loota kergendust meie välispoliitika (nähtavasti katastrofaalsele) olukorrale? ja 3. milliseid tegelikke tulemusi Läti liitlus on andnud Eestile?

Hinnates 1923. a. välispoliitilist olukorda, ei saa salata, et see võis Eestile tunduda õige tõsine. Nagu juba eelpool näidatud, osutusid pärast Varssavi lepingu tühistumist meie välispoliitika väljavaated väga ebamäärasteks, kui mitte otse öelda — tumedateks, kuigi tagantjärele ei ole kerge mõista hädaohu nii kõrget hindamist, et need seletaksid liidulepingu huvides Lätile toodud ohvreid.

Sest väga raske on vastata küsimusele: mis oli meil õieti oodata liidust Lätiga? Kas arvati, et kaks miljonilist riiki on sõjalises suhtes olnud liiselt julgemad üheskoos, kui üksinda? Selline arvamine tundub omefi liiga naiivsena, et meie juhtivad diplomaadid ja sõjaväelased seda kunagi tõsiselt mõelnuks. Kui sellest kõneldi, siis võis see olla mõeldud ainult väga populaarseks põhjenduseks. Nagu teada, arvati pigemini meie toleaegses diplomaatilises juhtkonnas, et liidulepingu sõlmimise tehes tugevdab meie välispoliitilist positsiooni, nimelt tekitab muljet, et meil püütakse killunemise asemel jõuda ühenemisele, konsolideerimisele¹⁵⁾.

Selles mõttes on mõnda õiget, nagu näitab ka liidulepingu sõlmimisega tekitatud mulje Lääne-Euroopas: seda võeti tõesti välismail „Baltikumi konsolideerumise“ tunnuseks. Omefi on täitsa eri küsimus, kas see „mulje“ sisuliselt paika peab; seda ei saa määrata mingi arvamus võõrastes maades, kus ei Eestist ega Lätist midagi selget ei teata, vaid „Riga“ peetakse „Estonia“ pealinnaks. Liidulepingu reaalne väärtus selgub ainult tagajärgedest, mis sellega saavutati.

Enne liidulepingu resultaatidest kõnelemist aga veelkord tagasi tema põhjenduste juurde. Nendest üks populaarsem: Eestit siduvat Lä-

¹⁵⁾ See moment on parim argument kogu (muidu väga kõhnas) „E.-L. kaitseliidu seletuskirjas: „(liit) paraliseerib... kõik need jutud Baltimere ranniku balkaniseerimisest...“

figa „ühine ajalugu ja ühesugune geograafiline seisukoht“¹⁶⁾. Mõlemad momendid ei ole kaugeltki evidentsed argumendid liidulepingu kasuks, sest 1. ajalugu on poliitikas oluline ainult sedavõrd, kui ta „edasi elab“ — s. o. veel avaldub rahvuslikus teadvuses; et „Läti ja Eesti ühine ajalugu“ oleks jätnud meie rahvuslikku teadvusse hea mälestuse, see oleks igatahes tugevasti liialdatud arvamine; 2. „geograafiline seisukoht“ ei ole kunagi „ühesugune“, vaid riikide naabrus avaldab mõju ainult nendevahelist majanduslikku ja kultuurilist läbikäimist kergendavana, ning teatava strateegilise momendina. Viimast momenti aga hinnatakse kergesti üle, kui oletatakse, et Eesti ja Läti taolistel naaberriikidel on „ühise välise hädaoahu võimalused“¹⁶⁾. See on õige vaid üksikjuhtumitel, ega vasta näiteks praegu tõsioludele, nagu hiljem näeme.

Isegi kui meie oletame, et 1923. a. Eestil ja Lätil olid „ühised välise hädaoahu võimalused“, siis ei järeldu sellest veel mitte, et see hädaoht oleks oluliselt vähenenud kaitseliidu sõlmimisega.

Kui meie nüüd hakkame kokku võtma Eesti-Läti liidu resultate, siis leiame kahjuks vaid täiesti tühiseid tulemusi, kui vahest maha arvata eelmainitud esimene „hea mulje“ välismail. Meie kultuuriline läbikäimine ei ole eriti soodsalt arenenud, vaid kokkuvõttes kindlasti toonud rohkem pahandusi kui märkimisväärset edu. Eesti vahemusraha ja hõimu liivlaste olukord ei oleks halvem ka igas kultuurilises mitte-liiduriigis. Meie majanduslikud suhted Lätiga ei ole muidugi mitte arenenud mingi „unioonini“, vaid on „balti klauslist“ hoolimata jäänud väga tähtsusetu kaubavahetuse tasemele. Meie välispoliitiline kasu liidulepingust on seisnud peamiselt selles, et meie oleme tohtinud oma häälega toetada lätlaste valimist igasugustele rahvusvahelistele kohtadele, alates Rahvasteliidust ja lõpetades CIE'ga.

Nii näeme, et Eesti-Läti liit on meie välispoliitika õige nõrgalt motiveeritud sammuks, sest ainult eelmainitud „hea mulje välismail“ ei osutu kuidagi paikapidavaks põhjenduseks sellisele liidule. Samuti on Eesti senine kasu Läti liidust nii tühine, et see kuidagi ei õigusta sõlmimisel meie poolt toodud ohvreid — oma headest kahjutasu-nõudmistest loobumist ja lätlastele tehtud piirikontsessioone. Kuigi me veel siinkohal ei esita kaalutlusi, mis teevad meile liidu Lätiga otse kahjulikuks (me kõneleme sellest seoses Balti liiduga), ometi on liidu bilanss ka niigi juba selge.

Iseloomustades Eesti välispoliitikat Läti liidu sõlmimise hooajal, nägime seal valitsevat sügavat depressiooni, mis tekkis üksijäämise kartusest. Selles depressioonis meie välispoliitika, nähes kommunistlikku veeuputust fõkestava „suure barjääri“ nurjumist, pidas vajalikuks enne võimalikku katastroofi veel päästa mis päästa sai: ihuüksinda jäämise asemel moodustati naabriga väikene solidaarsuse-saareke, mille tegelik väärtus oli paraku illusoorne, mis aga mõnevõrra leevendas abifuse-

16) Kaitselõpetuse seletuskiri, II Riigikogu II istungj. protokollide lisad, veerg 148.

tunnet. Naabri „meelekindluse“ tõttu aga tuli sellegi illusiooni eest rängalt maksta.

Kaua aega ei rahulda aga kedagi paljas illusioon, eriti veel, kui see kaunis kalliks on läinud. Nii näeme meil Eesti-Läti liidu (mitte kunagi väga kõrget) prestiiži langevat juba mõni aasta pärast selle liidu sõlmimist; eriti seoses majandusleppe teostamisega tuleb Eestil ainult pettumusi läbi elada.

Kollektiivne julgeolek.

Nagu nägime, ei saa Eesti-Läti liidu sõlmimise puhul eitada tema teatavat psühholoogilist väärtust — nimelt Ida-Euroopa liidu luhtumise depressioonist kergemat ülesaamist. Seega ei ole mitte öeldud, et meie teisiti sellest olukorrast ei oleks üle saanud, sest kahtlemata oli meie välispoliitiline närvlikkus ka seotud 1923./1924. a. sisepoliitilise pingega, mille lahenemisel Läti liiduga üldse midagi ei ole tegemist. Ilma et pikemalt siin arutleksime välispoliitilise enesetunde fõusu põhjusi, tuleb seda igatahes lugeda restaureerituks 1927./1928. aastaks, milline ühtlasi oli ka meie majandusliku õitsengu perioodiks.

Paralleelselt meie välispoliitilise enesetunde tõusuga kujuneb meie tihedam seostumine Rahvasteliiduga ja selle kollektiivse julgeoleku süsteemiga. Kuna 1922. aastal erilisest, Moskvas peetud kongressist hoolimata ei olnud Eestil ja ta naaberriikidel võimalik jõuda mittekallaletungi lepinguni Venemaaga, teostati see alles 10 aastat hiljem, millal Nõukogude Liit oli alustanud liginemist muule maailmale, mis viis tema astumiseni Rahvasteliitu. Viimane asutus ja selle autoriteeti usaldav „kollektiivse julgeoleku“ poliitika on tõeliseks eriajastuks meie diplomaatilises ajaloos.

Rahvasteliidu vastu kasvab meil usaldav suhtumine eriti pärast 1927. a. tema kaudu panga- ja rahareformiks välislaenu saamist. Meie kaine rahvuspsühholoogiat ei iseloomusta mitte ebaõigelt, et just sellise praktilise õnnestumise järele hakatakse lootusrikkamalt suhtuma üldse kollektiivsesse julgeolekusse. Nii võetakse meil erilise usaldusega vastu Briand-Stresemanni ajajärku, 1927./1932. a. desarmeerimiskomisjoni resp. konverentsi, 1930./1932. a. Euroopa organiseerimise tööd. Sealjuures Eesti esindajate poolt avaldatud erilist innukust on muide tähele pandud isegi välismail, ja Euroopa poliitilist organiseerimist käsitlevad ajaloolased on rõhutanud meie diplomaatide seisukohtade väljapaistvat järjekindlust ja positiivsust¹⁷⁾.

Eesti välispoliitika seisukohad olid siin endastmõistetavad, sest kollektiivsest julgeolekust paremat teostamist meie rahupüüdele ei saanud ju olla. Muidugi ei saanud aga meie ise nimetamisväärtset ära teha selle ideaali teostamiseks, vaid pidime ära ootama suurriikide seisukohtade arengut.

Kuni see areng toimus — ja see kestis teatavasti kuni 1933. aastani, s. o. Hitleri võimuletulekuni — sündis meie otseses suhtlemises teiste

17) Näiteks Raymond Léonard, *Vers une organisation politique et juridique de l'Europe*, Paris 1935, lk. 128 jj., 142 jj.

riikidega õige märgatav intensiiveerumine põhja suunas. Sagenev suhtlemine Rootsiiga kulmineerub esialgu Eesti riigivanema ja Rootsi kuninga vastastikustes külaskäikudes 1928./1929. a., kuid osutab 1932. a. saadik ka pidevat-pingset ilmet. Samuti alates 20-te aastate lõpust elavneb meie läbikäimine Soomega: kasvab isiklik läbikäimine, eriti turistide ja suvituskülastuste arv, osavõtt üliõpilaste ja mitmesuguste kutsete vastastikustest külaskäikudest, ja lõppeks luuakse ka pidev side mõlemate riigijuhtkondade vahel, Eesti riigivanema ja Soome presidendi igaaastaste vastastikuste külaskäikude näol. Need suhtlemised põhjapoolsete rahvastega on arenenud tunduvalt ulatuslikumateks vastavatest suhetest meie „liitlase“ Lätiga. Samuti on meie majanduslikud suhted põhja riikidega arenenud võrratult olulisemateks suhetest Läti, Leedu ja Poolaga.

Kõik see avaldus meie märgatava põhja poole orienteerumisena selles eeskäit Rahvasteliidule lootva välispoliitika perioodis, mille kulminatsioon võib arvata 1927.—1932. a. Ometi seda „põhja orientatsiooni“ ei püütudki viia mingi formaalse organiseerumiseni, vaid loodeti pigemini, et see isegi loogiliselt järgneb sisuliste vahekordade arengule.

Ometi, 1932.—1934. aastail sai kogu Euroopas asjade „loogiline areng“ järsu ümberpaiskamise osaliseks. Äkki muutus teravaks Saksa-Vene vahekord, kuna Poola-Saksa pinge sama äkki haihtus. Rahvasteliidu ulatuses sündis murrang Kesk-Euroopa diktatuurirežiimide poolt lepingukohustuste hülgamise läbi, mis lõi jalad alt kollektiivse julgeoleku süsteemil. Seega muutus illusoorseks ka meie senise välispoliitika peatugipunkt — kollektiivne julgeolek. Õnnetuseks sel välispoliitiliselt pöördelisel ajal tõmbasid meil sisemised probleemid endale kogu poliitilise tähelepanu, nii et meil väliskonjunktuuride teadlikule ärakasutamisele saadi vähe mõelda. Ja kui 1934. aastal Eesti välispoliitika tegi lõppeks kollektiivse julgeoleku illusoorseks muutumisest järelduse, ning otsis endale uue tugipunkti, — siis sündis see põhiliselt ekslikus suunas.

Balti liit.

Maailmapoliitiline murdeaeg 1934.—1935. a., mil muide paljude demokraatlike riikide välispoliitika osutas suurt jõuetust, oli kahjuks ka Eesti välispoliitika kogu senise ajaloo järjekindluse tuma aks ajastuks. Välisministri sagedastel välisreisidel avaldatud ebaselged ja vastuoluliselt mõjuvad deklaratsioonid tegid meie seni kõige parema usaldatavuse kuulsuses olnud välispoliitikale tõsiselt kahju.

Selles ajavahemikus, mil Eesti ametlikud esindajad kõnelesid Moskvast truude Vene sõpradena, Varssavis sedasama kinnitasid (muidu meie lõunanaabreile omasema aplombiga) ikkagi veidi erinevale Poola juhtkonnale, ja pealegi ka Berliinile andsid mõista oma erilist heasoovlikkust, — samal ajal seostati meie riik „Balti liidu“ läbi peale Läti ka veel Leeduga, milline liiduvendlus ka just kõige paremini ei sobi eelmainitud pateetiliste sõprusavalduste veidrasse buketti. Endas mõistetavalt tuleb Eestil arendada sõbralikke suhteid kõikide nende riikidega, kellega meil ju ei ole mingit põhjust tülitsemiseks, kuid see sõprus nii erisuguste partnerite vastu peab esinema tagasihoidliku erapooletusega. Muidu võib ja peab igaüks neist riikidest meie ülalpeost

järeldama salalikkust, mida seal muidugi ei ole; — või aga välja jõudma ofsusele, et ka meie härdasõnalised sõprusekinnitused on otsekohesed vormaliteedid. Niisugusel puhul on hüüded „sõber, sõber!“ võib-olla kahjulikumadki kui hüüded „hunt, hunt!“ selles tuntud rahvapärase mõistujutus, mis kõneleb alpmise kurbadest tagajärgedest.

Säärasel, meie laiemale avalikkusele mõistmatul välispoliitika perioodil sõlmiti siis Balti Liit.

Juba 17. veebr. 1934. a. sõlmis meie välisminister Riias uue lepingu Eesti-Läti liidu organiseerimiseks, milles ette nähti mõlemate naaberriikide välisministrite perioodilisi konverentse (art. 1 ja 2). Sama aasta sügisel laiendati Eesti-Läti liitu aga veel Leedut kolmandaks liikmeks kaasatõmbamisega.

Genfis 12. sept. 1934. a. alla kirjutatud Eesti-Läti-Leedu „liidu ja koostöö leping“¹⁸⁾ on sõlmitud kolme riigi koostöö arendamiseks ja ligidasema kooskõla soodustamiseks, kusjuures see koostöö sünnib rahu säilitamiseks ja kindlustamiseks Rahvasteliidu pakti vaimus koordineeritava välispoliitika läbi. Selle eesmärgi saavutamiseks lubatakse ühistes huvides olevates välispoliitilistes küsimustes ühtlustuda (concerter), anda vastastikust poliitilist ja diplomaatilist abi, seks oma välisesindajatele andes juhiseid omavahelise kontakti loomiseks, ning üksteisele teatada kolmandate riikidega sõlmitavatest lepingutest (art. 1, 5 ja 6). Samuti lubatakse tüliküsimuste sõbralikku lahendamist (art. 4). Ühtlustatud seisukohavõtmisest erandiks loetakse üksiku riigi „spetsiifilisi küsimusi, mille suhtes võiks olla raske ühtlustatud suhtumine“ (art. 3). Poliitika ühtlustamiseks nähakse ette regulaarsed perioodilised välisministrite konverentsid, milliseid peetakse vähemalt 2 korda aastas vaheldamisi eri lepinguriigis (art. 2). Leping lubab ka uute riikide liitumist, milline aga peab saama otsustatud kõrgete lepinguosaliste üksmeelsel kokkuleppel, ja on sõlmitud 10 aastaks (art. 7 ja 9).

Kuigi lepingu tekst ise on võrdlemisi tagasihoidlik ja selgelt eraldab liitu puutuvatest küsimustest Leedu erivahekorrad (Vilniuse ja Klaipeda probleemid), siiski on tema poliitiline tähtsus lepingu tekstist võrdlemata kaugeleulatavam. Välisministrite perioodilised, regulaarsed konverentsid ja kogu vast. riikide diplomaatia igakülgne ühtlustatus (eelmainitud eranditega) loovad täiesti liidu mõistele vastava vahekorra. Lühidalt ongi meie „entente“ hüütud „Balti liiduks“.

Igale eestlasele on nüüd huvitav järele uurida, kuivõrd niisugune liit vastab meie riigi ja rahvuse rea alhuvidele.

Positiivse momendina tuleb kõigepealt mainida juba liidu sõlmimisel eriti rõhutatud põhjendust, et 3 väikeriigi diplomaatia ühinemise läbi nende hääl pääseb mõjusamalt kuuldavale riikidekontserdis; eriti on mõeldud tagajärele Rahvasteliidus, — on ju leping iseloomulikult just

18) „Traité d'Entente et de Collaboration“. — Kuna nende ridade kirjutajal on kahjuks kasutada ainult selle lepingu prantsuskeelne eksemplar, siis ei tea ta, kuidas meil ametlikult tõlgitakse sõna „entente“. Olgu rõhutatud, et see sõna 1904. a. saadik just Prantsuse-Inglise ja nendega hiljem ühinenute koostöö läbi on saanud lepingu pealkirjana uue ja nõudlikuma mõistevarjundi, tähendades praegu juba poliitilist „liitu“ sõna senisest täielikumal ulatuses.

Genfis alla kirjutatud. See argument on ometi ainult väga vähesel määral paika pidav, sest meie rahvasteliidu-poliitiline üldhuvi (kollektiivse julgeoleku kindlustamine, opositsioon Rahvasteliidu pakti nõrgestamisele jne.) ühtuvad nii täielikult Skandinaavia ja üldse teiste vähemate riikide omaga, et siin ka meie ühekaupa niisuguse vooluga liitumine ei tooks liidus-esinemisest erinevaid tulemusi. Et meie liit rahvusvahelistes üldprobleemides „omal algatusel“ midagi ära saaks teha, on muidugi utopia. Kui ka „Balti liit“ rahvusvaheliste üldprobleemide suhtes ei anna meile suuremat tulemust, siis võiks ometi arvata, et ta seda teeb spetsiifiliste „balti“ probleemide suhtes. Siin peitub küsimusele vastus selles — kuivõrd Eesti, Läti ja Leedu huvid moodustavad ühtlustatud huvide grupi. Sellepärast ei saa meie siin muidu edasi, kui peame uurima, kas üldse on olemas ja nimelt milles seisab „balti huvidegrupp“.

„Balti huvirühmitise“¹⁹⁾ reaalsuse ideoloogiks on meie teoreetikutena silmapaistvamad välispoliitikud, professor Ants Piip ja end. välisminister K. R. Pusta. Kuna nende välispoliitiline argumentatsioon on tublisti süvenenum meie tavalistest välispoliitilistest arutlejatest, kes ju piirduvad ajalehe kergetooneliste ja päevakajaliste seisukohavõttudega, siis on nende poolt esitatud seisukohad meil sügavasti läbi löönud. Nii sügavasti läbi löönud, et paljud eestlasedki enam ei oska teisiti mõelda Eestist kui „balti riigist“, kes lõunapoolsete naabritega paratamatult seotud. Ometi on ka meie eelmainitud balti idee eestvõtjatest K. R. Pusta viimasel ajal meie välispoliitilise olukorra muuteid arvestades ilmselt erinemas ortodoks „balti seotuse“ ideest, asetades palju suuremat rõhku seosele põhja riikidega²⁰⁾. Ka tema on arvestanud seda, mis on käesoleva artikli peateesiks, et praegu on meil enneolematuid võimalusi Skandinaavia blokile liginemiseks.

„Balti huviderühma“ reaalsuse tõestuseks on meil kõige pealt ikka ette toodud „ühesugust hädaohu võimalust“. Võtame siis kõigepealt vaatlusele Eesti, Läti ja Leedu ohustatuse idapoolt.

Mis puutub Leedusse, siis tema „kardetavaks idanaabriks“ ei ole mitte Venemaa, nagu Eestil ja Lätil, vaid selleks „vaenlikuks vennaks“ on hoopis Poola. Seega on antud Leedu geopoliitilise positsiooni põhiline lahkuminek Eesti ja Läti omast, millest ei aita üle ükski jutt „ühisest balti huvidest“.

Fakt on see, et Leedul juba tema iseseisvumisest saadik ei ole ühtegi hõõrdepinda Venemaaga, ka ei ole tal Venega isegi ühist piiri ning 12. juulil 1920. a. sõlmitud Vene-Leedu rahulepingust saadik (milles venelased lubasid Vilniuse Leedule, ja oma lubaduse ka täitsid) on koguni mõlemate riikide vahel valitsenud traditsiooniline sõprus. Leedu-Vene sõprus ei ole mitte juhuslik, vaid Leedu rahvuspoliitika seisukohalt sügavalt-reealpoliitiline suhe, kuna Leedu loomulikult vajab vastukaalu Poola ja Saksamaaga olevatele pinevustele. Küll aga on juhuslik (ideoloogiline — nimelt vastuolu kommunismiga) see, et Leedu-Vene

¹⁹⁾ A. Piip, Nüüdne maailmapoliitika ja Eesti, Elav Teadus nr. 11, Tartu 1932, lk. 112.

²⁰⁾ Vrd. näit. tema uuemaid sõnavõtte „Pour la Paix Nordique“, mis ilmus 18. veebr. 1937 mitmeskümmes erimaade ajalehes.

sõprus kuumem ei ole. Kahtlemata võib siin Venemaal toimuv süsteemi ümberkujunemine tuua muutust.

Ka Venemaa huvidesuhe Leeduga erineb põhiliselt tema reaalspoliitilistest huvidest Eestisse ja Lätisse. Leedu on nimelt loomulikult Venemaa telefonipost Saksamaale, ja et Vene-Leedu vahel ei ole karta lühiühendust, see aina süvendab tema väärtust kommunikatsioonivahendina. Ometi ei ole Leedu ainult kommunikatsioonivahend sõbralikus mõttes (nagu ta seda eeskätt oli Rapallole järgnevatel Vene-Saksa sõpruseaastatel), vaid ka võimaliku konfliktihet puhul Venemaa loomulik-paratamatu põhjapoolne hüppelaud Saksamaale²¹). Ja ümberpöördu maksab suurel määral ka Saksamaa kohta.

Seega saab Leedu, niivõrd kui etteaimamine üldse on võimalik, paratamatult segatud igasse sõjalisse kokkupõrkesse Venemaa ja Saksamaa vahel, kui mitte tema integriteeti ei kindlusta mingi kolmas nii tugev võim, et sellega ei sakslasel ega venelasel ei tasu tülili minna.

Loomulikult on seepärast Leedul eriti põhjust karta Vene-Saksa konfliktihet, ja ta teeb endastmõistetavalt kõik, mis tema väheses võimuses, et säärasst konfliktihet vältitaks. Ometi, kui niisugune konflikt peaks tekkima, siis siiski ei ole Leedu muidugi tunneb ennast rohkem riivatud oma otsesest naabrist, ja vähem solvatud kaudse naabri läbimarssimisest.

Mis puutub Lätisse, siis käib rohkesti Leedu kohta öeldud mutatis mutandis ka tema positsiooni kohta. Selge on, et Vene-Saksa konfliktihet puhul mõlemad tülitsejad püüavad võimalikult vältida Poola haavamist, ja et nad sellepärast (põhjapoolt üksteise ligi pääsemiseks) pigemini kasutavad teed Leedu—Läti.

Nagu Leedu puhul öeldud, on konfliktihet võimalus Saksamaa ja Vene vahel muutunud aktuaalseks just pärast Hitleri võimuletulekut, ja sellepärast alles 1933.—1934. a. saadik on hakatud küsimusse täie tõsidusega suhtuma just sellest seisukohalt, kuna varem arvestati Venemaa diferentseerumatu, laviinitaolise agressiooniga lääne suunas. Uus probleemiaseetus säeb sõjaliselt eriti ohustatuse olukorda need väiksemad Ida-Euroopa riigid, millised on Saksa-Vene otsusehendumise teedel ja seega võimaldavad „lühiühendust“. Uue probleemiaseetuse tõttu tuleb lugeda vananenuks ja ekslikuks arvamusst, nagu üks või teine nendest vaenlikest hiiglastest meelevaldselt haaraks üldkonfliktihet puhul (igatahes mitte selle alguses) vähemaid riike kui võimalikke kolonizatsiooni objekte või impeeriumi-ehituskive. Saksa-Vene konfliktihet, kui selline tekib, on mõlemale nii tõsine afäär, et mõlemad peaaegu kindlasti hoiduvad uute vaenlaste juurdesoetamisest. Sai ju Saksamaa Maailmasõjas küllalt hea õpetuse, kui vähe kasulik on „Viel Feind, viel Ehr“ põhimõte.

Igatahes on selge, et saksa-vene konfliktihet puhul Läti ja Leedu oleksid võrdselt ja simultaanselt hädaohustatud. Sellepärast on loomulik, et nad ise omavahel tihedasti püüavad liituda ja ka endile ühiselt „seljatugesid“ otsida. Ainult sel puhul, kui neil oleks võimalik „selja-

21) Nagu lõunapool selliseks geopolitiiliselt loomulikuks hüppelaauks on Tšehhoslovakkia.

foeks" leida väga kaalukaid (Saksa-Vene konfliktis erapooletuid) garante, ainult siis oleks Lätil ja Leedul šansse, et ev. Vene-Saksa kokkupõrkes hoidutaks „lühihühendusest" nende kaudu. Kuna niisuguste garantide leidmine muidugi näib kergem olevat suuremal grupil, siis on ka arusaadav Läti-Leedu praegune eriline huvi „Balti liidu" vastu.

Vaatleme aga nüüd veidi ligemalt Eesti hädaohustatuse probleemi. Juhul, kui toimuks (nagu kardeti 1920-tel aastatel) kommunistliku Venemaa spetsifitseerumatu, laviinitaoline tung lääne poole, siis oleks muidugi Eesti ja Läti võrdselt hädaohustatud, Leedu aga jubaunduvalt vähem.

Ometi, säärast vene lääneagressiooni ei saa ligemas tulevikus kuidagi võimalikuks pidada, küll aga on tõenäolisuse piirides eelkäsitletud Vene konflikt Saksamaaga. Ja sel puhul ei ole Eesti enam kaugeltki „balti riikidega" võrdselt hädaohustatud. Just ümberpöörduvalt — mõlematele sõdivatele võiks olla kasulik väikese erapooletu riigi säilimine. Nagu Maailmasõjas mõlemad pooled heameelega nägid Šveitsi, Hollandi ja Taani erapooletuks jäämise läbi avanevaid kaudseid sidepidamise võimalusi, samuti võib see ka olla saksa-vene konflikti puhul Eestiga. Muidugi aga ainult eeldusel, et meie poliitika on absoluutselt neutraalne ega soodusta kumbagi poolt.

Et see ei ole paljas enesepetlik spekulatsioon, seda näitab muide asjaolu, et Venemaa viimasel ajal näib olevat vastavalt omi strateegilisi kavu ümber korraldanud. Kuna teatavasti 1920-tel aastatel Vene strateegilised peateed kulgesid ka meie piiridele, siis on 1930-tel aastatel need kuuldavasti lõuna poole ümber asetatud. Pihkva-Petseri joone asemel (mille kaitsmiseks ju meie isegi ehitasime raudtee) sihib nüüd venelane Daugavpils peale.

Neid asjaolusid arvestades peaks olema selge, kui ekslik on kõnelda Eesti „ühesugusest geograafilisest asendist" kui hädaohustatuse võrdsustajast Läti ning koguni Leeduga.

Kui meie aga endile kainelt aru anname, et meie ei ole Läti ja Leeduga võrdselt hädaohustatud, — siis ei esine meile liit lõunanaabritega mitte enam ainult kasutu ettevõtte (nagu nägime Eesti-Läti liidu resultate analüüsides), vaid meie riiklikku ja rahvuslikku julgeolekut kahjustava tegurina. Võib meid ju „Balti liit" tahtmata kiskuda Vene-Saksa lühihühenduse läbi tekkivasse hävingusse.

Et vältida seda hädaohtu, seks ei piisa ainult sellest (nagu näib tahtvat meie välispoliitiline juhtkond), et „Balti liit" hoidub igasugustest provotseeridavõivatest sammudest ja hoidub seostumisest Leedu erikonfliktidega. Sellest kõigest ei piisa selle tõttu, et meie ei mõtle siin Läti ja Leedu hädaohustatusele nende endi poliitika tagajärjel, jättes selle (Leedu puhul siiski mitte võimatu) juhuse täiesti välja käesolevast arutlusest. Meie kõneleme siin Läti ja Leedu hädaohustatusest nende paratamatult geopoliitilise asendi tõttu. Ja sellesse hädaohtu kisub Eestit juba „Balti liidu" paljas olemasolu.

Võib-olla võidakse siin öelda, — käesolev arutlus on liiga egoistlik Eesti seisukoht; meie peaksime mõtlema ka oma lõuna-naabritele, ja neid nende raskustes toetama.

Ilma et siin hakkaks kaitsma seda „püha egoismi“, mida igal rahvusel teataval määral peab olema, — võiks ometi juhtida tähelepanu kainele praktilisele kaalutlusele: mis oleks Lätil-Leedul tegelikult loota Eesti seostumisest nende hädaohuseisundiga, ja mis sealjuures Eestil oleks kaotada?

Kõigepealt — Läti ja Leedu k a s u „Balti liidust“ ei saa olla sõjaline, sest Eesti kaasalöömine veel ei suurendaks oluliselt vastupanu niikuinii minimaalseid šansse.

Eesti abi „Balti liidu“ loomise läbi oleks peamiselt poliitiline: selle läbi loodetakse kergemini endale võita garante-„seljatugesid“, kellest oli juba juttu. See lootus on aga samal lihtsal põhjusel petlik, miks „keti tugevus võrdub tema nõrgema lüli omaga“. Petlik on ta selle pärast, et vähe lootusrikast asja keegi ei tule garanteerima.

Teiselt poolt kaotab Eesti lõunapoolse seostumisega kahes suhtes. Esmalt kaotab ta võimaluse oma iseolemisele leida garante, milliseid talle just praegu võidaks anda tema vähese hädaohustatuse pärast ja tema ligidaste põhjapoolsete suhete tõttu. Teiseks satub Eesti võimaliku Saksa-Vene konfliktiga puhul võrratult suuremasse hädaohtu, kui ta seda muidu oleks.

Ei maksa loota, et konflikti puhkemise momendil ennast veel saadakse eraldada balti rahvastest, sest agressioonid moodsas sõjas muutuvad ikka vähem formaalseteks ja ikka enam järskudeks, nii et kallaletung suunatakse lihtsalt hoolimatult vajalikule objektile pluss nende objektidele, millised näilikut eelmistega seotud. „Balti liidu“ olemasolust piisaks, et kallaletungija peaks tarvilikuks oma s õ j a p l a a n e nii valmistada, et ta korraga likvideerib ka kallaletungitava liitlased. Et sõjaplaane enam vaenutegevuse ajal muutma ei hakata, seda õpetavad näited Maaailmasõja puhkemise ajast.

Kokkuvõttes selgub, et Eesti „Balti liidu“ läbi ise hädaohustades ei saa oma lõunanaabreid kuigi mõjusalt aidata, küll aga asetab enda meelevaldselt kõige tõsisemasse hukatusohtu. Siin tuleb ääri tõsidusega küsida: mis pärast peame meie ennast v a b a v a l i k u läbi asetama hädaohtu, milles teised on p a r a t a m a t u l t oma geopoliitilise asendi tõttu? Kas meil on põhjust arvata, et ümberpöördu juhtumil Läti sedasama teeks? Viimane küsimus tundub meie ajaloo valgusel nii naiivsena, et parem on siin arutlus katkestada.

Kõike öeldut arvestades on selge, et strateegilistel kaalutlustel meie kuulumine „Balti liitu“ on sama mõttetu, nagu uue maja seinte kokku ehitamine tuleohus oleva ehitisega. Mõistliku majaperemehena peaksime meie pigemini ehitama t u l e m ü ü r i oma lõunapiirile.

Eelnevad kaalutlused on maksvad muidugi ainult Vene-Saksa sõja puhuks. „Kuid,“ võidakse öelda, „miks niisugused pessimistlikud kaalutlused? Sõjast räägitakse juba ammu, aga veel ei ole teda kusagil. Mitte sõja puhuks, vaid r a h u peale mõeldes peame oma elu sisse seadma!“ Vaatleme siis „Balti liidu“ rahuaegset väärtust Eesti reaaluviide seisukohalt ja isegi sentimentaalsetel kaalutlustel.

S e n t i m e n t a a l s e d kaalutlused „Balti liidu“ olemasoluks? Kahjuks on märkimisväärselt vähe eestlasi, kellel oleks mingeid sentimen-

taalselt pooldavaid suhtumisi meie lõunanaabritesse. Ma ei kiida mitte, küll aga pean mainima, et meil on tunduvat rohkem sentimentaalselt negatiivset suhtumist lätlastesse. Nii kahju kui see ka on — sõna „lätlane“ on meil laialt levinud sõimusõna, ja kuuldavasti väljendab Lätis sõna „estlane“ sama põlastust. Eestlaste ja lätlaste igasuguste ühisürituste juures on tüli ja vaen otse vältimatuks, alatiseks kaasnähtuseks. Seda allakirjutanu ei poolda ega õigusta, küll aga peab seda konstateerima probleemi teadusliku objektiivsusega käsitav uurija. Kui ka leedulaste kui inimeste suhtes pea igal nendega kokku puutunud eestlasel on väga soe sümpaafia, on meil neid inimesi ometi väga vähe, kelle juures see sümpaafia läheks eneseohverdamiseni.

Üldiselt on meil „balti orientatsiooniga“ meesteks ainult üksikud poliitilised isikud, nagu prof. A. Piip, kadunud minister J. Seljamaa ja mõned vähesed teised, — kes aga oma suurte võimete ja sugestiivsuse tõttu on suutnud „avaliku arvamise“ trükitavas osas istutada lööksõnad meie „ühesugusest geopoliitilisest asendist“ ja „balti huvide-rühmast“. Nii võib meie ajakirjanduse juhtkirja osa lugedes leida aina „balti vendlust“, kuna aga eesti mees tänaval kõneleb hoopis teist juttu ja sealne mentaliteet ka mõnikord lehe spordiosa jne. vahelt vilksatab laiemasse avalikkusse.

Kas on see eesti rahvalik suhtumine vale; ja kas on meie „kained seisukohavõtjad“ õigemal teel? Eelolevatest ridadest peaks küll järgnema überpöördu: analüüsid „balti ideoloogide“ põhjendusi, kohtasime kõikjal ainult mitte paika pidavaid väiteid. — Meie juhtkirjanikude „balti“ seisukoha kujunemine on oluliselt vaid selle tagajärjeks, et paari „Balti liitluses“ isiklikkude suhete ja kogemuste läbi veendunud välispoliitilise autoriteedi poolt väljendati korduvalt ja järelejätmatult teesi, nagu oleksime meie paratamatult lõunanaabritega seotud. Et mitte ennast iseseisva analüüsiga koormata, hakati seda truismi kordama, ja nüüd on alalise rinnahäälega kordamise mõjul ka kordajates endis juba tekkinud emotsioonid²²⁾. Et aga need ei ole ehtsad, seda tõestab juba nende emotsioonide vähene nakatusvõime rahvahulkades.

Nagu nägime, ei ole meie rahvahulkade instinkt mitte vastuolus Eesti reaalspoliitiliste huvidega, niivõrd kui asi puutub riikliku julgeoleku probleemi. Kas aga meie kultuurilised ja majanduslikud vajadused ei kõnele teist keelt?

Tohiks olla üldiselt teada, et see saab olla ainult retooriline küsimus. Meie kultuurilised suhted lõunanaabritega on juba keele- ja mentaliteedi erinevuse läbi otsustavalt takistatud, ja nende suhete kunstlikuks arendamiseks tuuakse põhjenduseks ikka ja ikka ainult riigi julgeoleku kaalutlused. — Mis puutub majanduslikkudeesse küsimustesse, siis piisab pilguheitmisest meie väliskaubanduse bilansile et näha: Läti osa Eesti sisseveos oli 1936. a. ainult 2,6%, meie väljaveost läks sinna koguni ainult 1,2%, ning Leedu suhtes on arvud hoopis mikrokoopilised. Ja nii see on olnud pidevalt, „balti klausli“ erisoodustusest hoolimata.

²²⁾ James-Lange teooria põhjal; „konditsioneerumise“ läbi on balti liidust alatine kõnelemine kõnelejates tekitanud emotsionaalse veendumuse balti liidu vajalikkusest.

Et otse välja ütelda: kogu see „balti klausli“ lugu on tõelikult meie teatavate välispoliitika juhtide sentimentaalne ideoloogia-poliitika, sest reaalsel poliitilisel kaalutusel ütleb ju otsekohe, et kolmel umbes samasid aineid tootval ja tarvitaval maal ei saa olla mingit majanduslikku seotust, mis õigustaks erisoodustust. Erisoodustust peaksime aga andma nende riikide kaupadele, kuhu läheb lõviosa meie ekspordist. —

Kokku võttes ei jää meil „Balti liidu“ reaalsel poliitilisel alustel mitte midagi järele. Selgub, et meie välispoliitiline juhtkond on ennast Läti-Leedu poolt lasknud rakendada sama ekslikult „balti liitu“, nagu meie ekslikkudel eeldustel 1923. a. pidasime vajalikuks liitu sõlmida Lätiga, kes viimase minutini meid pressis oma „conditio sine qua non“ idega, ja seega saavutas meilt peale välispoliitilise eksituse ka veel majanduslikke ohvreid.

Meie õiged välispoliitilised huvid suunduvad põhja poole, nagu näitab meie välispoliitika loomulik areng neil aegadel, kus meid ei ole juhtinud kramplik „Balti“ ideoloogia. See igatahes on peaõpetus meie välispoliitika eelolevas üksikasjalikumalt käsitatud ajaloo, see on järeldus nagu iseenesest arenevatest majanduslikkudest ja kultuurilistest suhetest Soome ning Skandinaaviaga, see on järeldus sellest laialisest ning teesklematust sümpaatiast, mis meie rahval on põhja rahvaste vastu. — Ärge öeldagu, et selline sümpaatia „ei ole reaalsel poliitiline“. See on põhiliselt ekslik suhtumine, mis umbusaldab kõike loomulikku (ja ka oma südame häält), ning hakkab just ümberpöörduvalt talitama, kui ta mõistuse järgi tahab käia. „Instinkt“ ja mõistuslikud kaalutlused ei tarvitse sugugi ikka olla vastuolus. Mitte, et pooldaksime välispoliitika ehitamist sentimentidele, kuid meie ei poolda ka igatahes välispoliitikat, mis tahab tingimata ja iga hinna eest kogu rahva sentimentidele risti vastu talitada.

Kuid ka sentimentide täiesti kõrvalde jättes loeme eelöelduga mõistuslikult põhjendatuks, et meie „Balti orientatsioon“ on põhiliselt ekslik, sest et ta käib vastu Eesti reaalsel poliitilistele huvidele²³.

Kui veel keegi lööksõnade mõjust mitte lahti pääsenud inimene tuleb nüüd kurvalt kuulutama:

„Aga kuidas siis meie ühise geograafilise positsiooniga — kas siis see meid ei tee Balti rahvaks?“, siis tuleb sellele vastata:

— Mis tähtsus on geograafilisel naabrusel, kui selle peale vaatamata meie riikide poliitilis-strateegiline positsioon on erinev ja kui meie vahel ei ole ei suuremat kultuurilist ega majanduslikku läbikäimist?

Niisuguse naabruse poliitiline tähtsus on tühine ja õigustab meid vähemalt välispoliitikas hoiduma sellest, et Eestit loefaks kitsamas mõttes „balti“ riigiks. Keeleteaduses on see sõna Läti-Leedu rahvaste privileeg, ja selleks ta ka jäägu.

Ilmar Tõnisson.

²³) Et vältida arusaamatusi, olgu rõhutatud, et meie veel ei loe eelolevaga „põhja orientatsiooni“ lõplikult põhjendatuks, vaid tuleme veel tagasi Eesti välispoliitika konstruktiivse käsitamise juurde.

Kirjanduslik situatsioon ja noorem luuletajate põlv.

Põhimõttelisi marginaale.

Võib üsna julgesti väita, et praegu eesti kirjanduses on uuesti toimumas ümberkihustumine, et mõned hulk aega esikohal püsivad tendentsid hakkavad kaotama palju oma osatähtsusest ning on effevalmistusel ja osalt juba teostund uus murrang. Ma ei mõtle sääljuures mitte publiku ning auhindajate lemmikuid, meie nooremaid romaanikirjanikke, kes esindavad „isamaalist suunda“. Ilma et tarvitseks eitada neis sageli ilmnevat värskest ning jutustamisannet, kahmakat silmilnähtava tõelisuse kujutust ning mõnikord esinevat üsna nooruslikku hoogu, tuleb nende enamikule siiski ette heita nüansisilma puudumist, süvenemattust, liiga palavikulist järeleruttamist äsjaavastet maitse-suunale. Juba nende produktiivsus paneb pisut mõtlema. Sööstumine sajandist sajandisse, peagu aastatuhandest aastatuhandesse, rutuline kõigi meie rahva ajaloo päämomentide kasutamine romaanilohedeks osutab tahtmist pigemini hämmastada pinnalise efektiga kui küpse kunstiga. See on samasugune palavik nagu mõni aasta tagasi meie lavakirjanduses. Hugo Raudsepa loorberid ei annud nooremale rahu, ning äkki pseudo-Raudseppasid ilmus tosinate kaupa. Mõni meie publikusangareist on hämmastavalt kiires korras läbi teind liialdaval kujul kõik arenguastmed neurootilisest pessimismist ja mülkanaturalismist „hingeülendava“, tõepärasust ei millekski pidava patriootilis-ajaloolise romaanini. Mõnedele inspiratsiooni momentidele vaatamata säärased Proteused üldiselt siiski langevad kirve- ja käsitöö tasele. Nad ei suuda peagu ühestki aimest välja tuua selle tõelist tuuma, ning neil vähestel puhkudel, kus see neil nagu õnnestuks, ei jäta nad endale aega asja esitamiseks küpsel kujul. Tekib kahtlus, et nad pole ennast üldse veel leidnud ning et neil võib ees seista veel kümneid sama pinnalisi metamorfoose. Maailekirjandus on täis seesuguseid väliselt menukaid iga maitseiliksuga kaasalendajaid. Nad on pärandand äärmiselt vähe veel praegugi loetavat materjali ning huvitavad päämiselt ainult publikumaitse kroonikakirjutajaid.

Kuigi noorema põlve romaani alal on mitmeidki näiteid ka tervemast ja sügavamast suhtumisest — ei saa öelda, et näit. Mart Raud või Leo Anvelt oleksid niisama kaasaujud! —, näen esiotsa kõige tõotusrikkamaid ümbersünni märke meie noores luules. Seda on rünnat armuheitmatult. Just selle parimad esindajad võivad olla kaunis kindlad, et neid auhindamistel ning muudel toetuste jagamistel jäetakse väga kõrvalisele kohale. Kui mitte esimeses, siis teises või kolmandas instantsis — meil on neid instantse ju nii palju, ning neid on võimatu kontrollida! — tehakse midagi nende „aualandamiseks“. Sellest hoolimata lootusrikkad konjunktuurikasutajad maalivad neid ajakirjanduses kõigile nähtavateks tontideks seinale, teatades, et kogu eesti kirjandus seisab nende terrori all (see ei ole nali, vaid alles paari nädala eest uuesti kordund lugu!). Kui neid kiidetakse, käib kutseorganisatsioonides kihin-kahin, ofsekui kardetak

maalibisemist. Need on traagikoomilised, kuid üsna paljutöötavad efektid. Ilmselt on midagi liikvel, ilmselt aimavad rahva soosingunõõril žongleerijad, et on tegemist vägagi arvestetavate, ehtsate jõududega, mis ootamatult võivad kõigutada nende tasakaalu — ja milline langus siis järgneb! Neil ei maksa siiski nii väga karta. Asjaomased ei kirjuta suure publiku jaoks. Mõnigi neist ei ole elades esitand ühtki toetuspalvet kultuurkapitalile, vaid eelistab näjakunstniku elukutset. Muidugi, kes seda teab — võib-olla toimub kuski mingi psühhokeemiline profsess, mis viib publiku maitse uuesti väärtusliku luule poole. Siis oleks situatsioon tõesti ohtlik. Kuid väga tõenäoline see ei ole — misjaoks siis murda piike neil, kes soojuvad üldsoosingu mugavas päikesepaistes?

Näib siiski sümptomaatne, et viimasel ajal nii suur arv andekaid noori luuletajaid on heitnud käega hetkelisele menule ning käib julgelt oma teed. Veel parem on, et needsamad isikud on juba koondund ringkonaks, kus üksteist teravalt arvustetakse, kuid ühtlasi õhutetakse. Nii tekis „Noor-Eesti“, nii „Siuru“, nii „Orbiit“. Vahe on ainult selles, et eelmainit rühmitised olid agaramad ennast avalikkuses propageerima. Uus vool on selles suhtes eluvõõram, kuid võib-olla seda kunstilähedasem. See vist ongi õigem. Paremini enne täiesti küpseda — mis hiljem saab, jäägu lahtiseks. „Siuru“ äkiline menu hävitas mitmelgi selle liikmel täielikult igasuguse proportsioonitunde. Oldi kindlad, et kõik, mis tehakse, on meisterlik (kuigi õnneks nähtavasti leidis ka mõningaid teisitimõtlejaid). Kui siis hiljem mõnel siurulasel algas kunstiline allakäik, keeldusid asjaomased seda uskumast. Nüüd nad osalt juba seisavad oma luule varemtegel. Ise nad seda muidugi ei märka.

Praegu on sisemiselt väga distipliinitu aeg. Nii palju kui maailmas praegu marsibki sõdureid täpsaimas preisi sammus, ei ole vaimsest ega eetilise distipliinist üldiselt enam juttugi. Igasugune absurd, igasugune jõhkros on lubatav — vaimupööbel on pääl! Kas siis maksab imestada, et nii mitmedki senini ausad ja ehtsad vaimuinimesed on hakand tegema kahtlasi kompromisse? Kriisi ajal tulevad ilmsiks varjat nõrkused. Seda tihedamalt peavad liituma ja seda otsustavamalt pühenduma oma ülesandele need, kes tahavad jääda nakkusest vabaks. Üsna eriliselt peavad seda tegema arenevad luuletajad, kes ei taha jääda ainult iseloomutuiks ilutsejaks, vaid kes luules näevad ka eetilisi ülesandeid. Kui neist ei peakski nähtama muid, siis vähemalt respekt oma kunsti vastu peaks püsima. Juba see üksi nõuab andund tööd ja ausust. See nõuab enesefunnetust ning otsivat pinevilolu. Luulest peab osa võtma sügavaim mina, selles peab väljenduma inimese tuum-osa, milline see ka ei oleks — ja seda tuum-osa ei ole igakord kerge välja koorida. Vahet ongi sellepärast parem, et poeet esiotsa ei võta igast näiliselt ehk tähtsastki hetkeülesandest osa — või kui ta seda teebki, siis hoiab seda oma luulest lahus. Luule jäägu teatavas mõttes ikka alaks, kus antakse endale aru oma väärtuslikemaist veendumusist. Et need veendumused ei ähmasduks, selleks tuleb hoida puhas oma sensitiivsus. Iga kunstiliselt ebaaus, iga ainult välisel tellimusel või rutuliselt ja pääliskaudselt tehtud töö kipub meelegahestust ning tundlikkust segama ja tuimendama.

Luuletaja veendumused ei tarvitse alati sugugi olla väga komplitseeritud. Loogiliseks valemiks formuleerituina need võivad vahel isegi paista õige primitiivseina. „See maastik on erakordselt ilus“, „alatus on maailma needus“, „kaduvikku on raske taluda“ on teemid, mille puhul poeedi veendumus võib kanda suurepäraseimat, ehtsaimat vilja. Suur osa maailma parimat luulet on kirjutet säärastest ainetest. Tähtis on ainult, et need saaksid psüühiliseks tõeks, et need haaraksid küllalt sügavaid hinge-kihte ning et luuletaja ei lakkaks töötamast, enne kui ta oma väljendusele on annud elamuse täpsa kvaliteedi.

On muidugi olemas temperamente, kes ei küpse vaikes enesevaatluses ega andund kunstilises töös, vaid kelle luule tuleb sähvatustena. On seesuguseid, kes täielikuks arenemiseks vajavad ideoloogiliste relvade ristumist, kes süttivad põlema alles propagandaekstaasis või vihase kriitika puhanguis. Neilt on asjatu nõuda nn. „puhast kunsti“, sest nende „tarbekunsti“ avaldub kogu nende olemus. Sellise kunsti poole kaldus Byron, võib-olla oma kõige paremail hetkil. Sama võib öelda Heine kohta. Ka meie eluläheduslane Sütiste näib olevat seda laadi, kuigi esiotsa väiksema ulatusvõimega ja nõrgema ideoloogilise varustusega. Tema värsid on saavutand oma täie jõu peagu ainuüksi neil puhkudel, kus ta proletariaadi sõjaka või kaastundliku võsuna laulis varjujäänute emantsipatsioonist või kus tema luulest kõlas sotsiaalselt süüdistav noot. Hiljem, kui aja jahutav atmosfäär temal selle ühiskondliku innu kahandas või ta oma võimeid pisut valesti hinnates hakkas võtma „positiivseid“, protestita toone, kaotas tema looming otsekohe väga suure osa oma ilmekusest. Tema puht-isiklik lüürika, tema loodusluule osutab ainult paiguti seda isikupärast teravust, seda julget välkuvust, mis tegi ta kohe alguses nõnda sümpaatseks. Kuigi nende ridade kirjutaja Sütistelt omal ajal lootis väga väljapaistvaid saavutisi ka ilma sotsiaalse kire kannustusega, peab ta praegu end tunnistama mitmeti pettunuks. Sütiste saavutab oma parima siis, kui ta hoogu sattudes l ö ö b. Et tal viimasel ajal pole olnud palju inspiratsiooni, võimalust või vaprust poeetilisteks löökideks, see on kirjanduslikult vaatekohalt kahetsetav nähe, seevõrra kui seniste tegelikkude tulemuste põhjal võimalik otsustada. Igatahes ei ole ta loomult sakraalselt anduva, täiust, ülevat ilu ja mõttelist sügavust teeniva luulesuuna pioneer, ega suudaks vist oma lemmiku Puškinigi juures täiel määral hinnata hieraatilisi luuletusi poeedi ülevast puht-kunstilisest kutsesest.

Kuid just ajal, kui Sütisted enam ei suuda tagasi leida oma õiget funktsiooni, kui maailma sompund õhustik ei lase neil enam tiivustuda, vaid paneb neid rahutult edasi-tagasi ekseldes vaatlema maakamarat, ilma et see õhutaks nende mõttekujutust oma liigse halluse ja lähedusega; ajal, mil ilma vaimustusega luuakse või võetakse passiivselt omaks nii palju kunstlikke või vägivaldseid ideoloogiaid ja midagitegemise-tarbest või millenagi-paista-tahtest hurraatetakse nüridalt kaasa asjule, mis ei tekita mingit spontaanset indu — säärasel ajal on põhjust uuesti vaadata hakata, kas süvenemisega ei leita oma kunstile elava vaimu lähteid. Kahtlemata oleks niisugusel ajal väga viljakas osa etendada kriitikal, kuid suurim kunst on harva suutnud elada puht-kriitilistest impulssidest. Tal on tarvis midagi, mis paneks emotsionaalsed keeled tugevamini helisema

kui jäine arvustuse tuuluke. Keset ärrituvat ja saagitsevat maailma — mille vastu kunagi vist küll ka poeedil tuleb täita oma kodanikukohust — on kui mitte muil, siis luulel kindlasti tarvis varjupaika, kus ta saaks küpseda tugevaks ja kindlaks. Ta ei tarvitse muutuda idülliliseks ega kvietistlikuks, kuid ta peab uuesti mõtlema oma olemuse pääle ja seda arendades kasvatama endale jõudu, et vingetes iilides mitte murduda. Uuri-tagu uuesti ennast ja oma kutsumust, vaadatagu ka seda, mida suurmeistrid on teind, et neilt saada õhutus ja suunda — või julgustust kord juba võefud suunas edasiminekuks, kui see suund on õige.

Üheks eriti meie noorpõlve suurimaks hädaks on see, et temal kontakt Euroopa vaimse minevikuga on raskendat. Ta ei pääse küllalt vabalt nende pärisallikate juurde, kust peame jõudu ammutama meiegi nagu kõik tõelised eurooplased. Ometigi on tal kasutada ka juba pisut rahvuslikke kogemusi. Tal on võimalus õppust võtta mõnedest luuletaja-saastustest. Üks asi, mis tal peaks olema selge, on see, et paljast joovastusest ei jatku püsivate vaimsete väärtuste loomiseks. Üks kõige suuremate joovastuste andjaid meie rahvale oli Henrik Visnapuu. Tema esimestes, veel praegugi osalt kaasakiskuvates luuletuskogudes leiame elu ja meelte avastamishoogu, mis tekitab uusi rütme, julgeid pilte, elutunde avarumist, kõige ümbritseva tajumist otsekui uuestisündinu pilguga. See on sõna puhtaimas ja parimas mõttes noorusromantika, ka säääl, kus see poseerib olematu pahega või kus see paljast trotsist ning jõu ülekeevusest andub blasfeemiale. Kuid sellel hool ei ole pikka kandejõudu. Puudub sügavam enesevaatlus, puudub ideeline põhi, puudub laiem ja sünteetilisem pilk, puudub — kahjuks pean kirja panema selle konstateeringu — ka sügavam kultuuriline põhi. Ning Visnapuu hiljem enam üldiselt ei süvene ega avardu. Tema luule olemus on nooruslikus, laulvas meeleolus, mis sageli sisendab talle geniaalsust meenutavaid võtteid. See meeleolu aga kahjuks raugab aegamööda. Ei tule midagi samaväärilist asemele. Visnapuu huvid ega mõte ei ole küllalt laialdased ega sügavad, et tema temperamenti varustada uue põletusmaterjaliga. Tema noorus on läbi, kuid täielik küpsus jääb vähemalt kirjanduslikul alal saavutamata. Ta küll kirjutab edasi, makstes lõivu mitmele ajasuunale, näiteks „eluläheduslaste“ realismile, mis ahvatleb teda kirjutama isegi traktoreist — kuid traktorid jäävad väga eksootilisteks võõrkehadeks tema laulurütmi ihaldavates värssides. Ta hakkab isegi pisut filosoferima, kuid see filosoofia ei ole endast kuigi huvitav ega suuda temas püsivali vallandada temale loomuomaseid lüürilisi valööre. Aeg-ajalt leiame neid tal küll, ikka jälle märkame, et poeet temas ei ole surnud, vaid et ta ainult järjest takerdub mõtestikkudesse ja võtetesse, mida ta ei valitse küllaldaselt, et luua neist oma algaegade tasemel seisvat kunsti.

Hoopis teiselaadse arenemiskäigu on läbi teind Gustav Suits. Temagi algas joobumusluuletajana, kuigi mõtteline element temas oli algusest pääle tugevam. Ideoloogilist lähtekohta on tunda juba tema varastes katsetustes. Hiljem see süveneb, aga ühtlasi vajub nii-ütelda maa-aluseks. Me tunneme seda läbi rikaste piltide, läbi pregnantsete sümbolite. Suitsu huvide erakordne avarus võimaldab tal peagu iga luuletusega avada uudismaid, näidata uusi teid, juhtida uude suunda, ilma et säääl-

juures läheks kaotsi tema iseloomustav individuaalne noot või otsustav püüd iga liigi ja laadi võimalusi põhjani ammutada. Tema pilk ulatub kaugemale ega hoidu fikseerimast ajaloolist momenti kõigi selle suurprobleemidega. Temas on filosoofi, ta näeb olulist ja oskab teha sellest järeldusi. Sääljuures ta vaatleb ka iseennast. Tema intellekt ei maga kunagi, kuid see ei vii teda tavaliselt mitte ideoloogitsemisele, vaid hetke psühholoogilise sisalduse sümboolselt süvendet kinnistusele. Ideed puhuvad tema luuletustest mõnikord läbi rajuilmadena, luuletaja kogu olemus vibreerib nendega kokku puutudes. Selles mõttes Suitsu toodang muutub üha intensiivsemaks ja laiemaks. Ühtlasi see peeneneb enneaimamata määral. On tunda jõuliselt mõtleva ja kujundava, sadu varjundeid valitseva loov-isiku suurt võtet. Kuid siis avarus ja suur hoog hakkavad vähenema. Peenus jääb — see koguni areneb nii, et sellele tuuakse ohvriks tajutavus. Individuaalsus jääb — kuid see hakkab ikka rohkem väljenduma pisivõtetes, detailides ning ikka vähem elustava idee inspireerit kontuuride suurejoonelisuses. Tundub mingit tasakaalu kadu. Ei ole enam näha luule vitaalset keskust, mis organiseeriks kõike. Mõte kukub pigemini sapitilkadena kui langeb kiirestikkudena. Värsid tunduvad ikka rohkem ääremärkmetena, kuigi nad säärastenagi võivad erutada ja haarata. Ikka vähem on näha mõtlejat, ikka rohkem poleemikut. Ei teki enam muljet, et leiaksid kontakti luuletaja tuum-minaga. See hõõgub kuski sügaval sees ning ainult aeg-ajalt lööb sellest esile mõni vihasäde. Meisterlikkus jääb, kuid loomingu ulatus kuivab kokku. Siis järgneb täielik vaikus vähemalt luule alal.

Asjatu oleks spekuloida selle nähte isiklikkude põhjuste üle. Selge on ainult peetumuse ja kibestumise noot. Ei ole enam tunda andumust millelegi, isegi mitte maailmamurele. Seda ei ole enam pikemat aega märgata ka Suitsu proosas. Selle olemuslikumateks joonteks on iroonia või sarkasm, kuid väga harva ilmavaateliste nähete puhul. Kandvat ideed või kirge ei näi enam olevat — igatahes see ei avaldu.

Meie arenev luule ei tohi toituda ainult kibestumisest. Ta ei tohi usaldada ka ainult joobumust. Kuid mulle paistab, et kumbagi hädaohtu ei ole karta. On juba kasvamas uus loovaandeline põlv, kellele nähtavasti on kasuks tulnud meie äsjase mineviku kirjanduslikud õppetunnid. On nähtud, kui kiiresti enamikul siurulastest haihtusid esimesed ekstaasid ja kuidas ainult need on arenend kõrge meisterlikkuseni, kellel jätkus jõudu süvenemiseks ning oma vaatlusalade avardamiseks ja kellel juba eeskätt oli kaasa antud tõelise kultuuriisiksuse mentaliteet. Lugeses Underit tajume sama selgesti nagu Suitsu puhul, et selle luule taga ei seisa kaugegtki ainuüksi meie rahvuslik olevik ja minevik, vaid samal määral ka Euroopa kultuur. Under ei ole mingi mõttes epigoon, kuid ta on ilmselt juba maast madalast leidnud intiimse kontakti maailmakirjanduse suurvaimudega. Selle, mis tal neis tundus loomulähedasena, on ta assimileerind ja ümber kujundand väga originaalsel viisil. Keegi ei mõtlekski teda ristida jäljendajaks, vaid võib ainult öelda, et ta kuulub õhtumaa kultuuri suurde traditsiooni. Sellega seovad teda tuhanded niidid, ta on liha selle lihast ja veri selle verest, muidugi lakkamata sääljuures olemast eestlane. Ta ei ole liikund ainult selle kultuuri kaasaegsel pinnal, vaid on

tungind selle põhjani välja. Omal ajal haaras meie luulet kulutulena ekspressionismi fuuror. Mõni meie poeet langes selle ohvriks, pind näis lõövet tema all vankuma, ekspressionismi formitsevad ja pisut tühjad žestid jätsid tükiks ajaks varju tema omapära. Ka Under tegi selle liikumise kaasa, kuid mitte nii pääliskaudse joovastusega. Ta omandas sellelt uusi teeme, mõtteid, nüansse, kuid jäi sääljuures siiski ustavaks endale ning suurtele pärimustele. Meil ei tule meeldegi teda võrdlema hakata ekspressionismi ühepäevasuurustega, vaid tunneme, et temal on juba rohkem ühist Rilkega, Goethega, kui soovite Shaekespeare'iga, kelle vitsalusest, avarusest ja ülevusest temas leiame nii palju. Ning alatasa süvenend ja rikastund nagu Under on ka Semper, kes on samuti Euroopa tõugu.

Midagi väga sarnast leiame andekaimatel noortel luuletajatel. Nende vaimne füsiognoomia on mõttekas, nad on raamatute kaudu pääsnud üle koduse kitsuse. Isegi kui nad on ehk üles kasvand agulis või alevis, on nad vabanend umbsest kolkameelsusest. Kõigi võimalike vahenditega — mida mitte igal puhul pole olnud palju — on nad katsund endile leida õpetajaid maailmakirjanduse pääkujudes. Viimaseid uurides nad on omandand tõsise suhtumuse oma töösse, ideid, mis ulatuvad üle tänapäeva, nõudlikkust eneste ja teiste vastu, perspektiivitunnet ning valmisolekut ennast mitte üle hindama. Nad teavad, kui pikk on tee ülespoole ja kui raske on jõuda kõrgemate tippude lähedalegi. Kuid igatahes on nende pilk ja samm suunat mäestikesse — legendiku väikesed künkad neid ei rahulda. Olla esimene külas ei ole mitte eriti raske, kuid suurem teene on üldse kuuludagi vaimuaristokraatiasse, kuigi ei suudetaks sääl pääseda esimesse ritta.

See ei tähenda kaugeltki, et oldaks välismaiste suuruste järeljooksikud. Noorem põlv on oma teadlikuks arenemise ea läbi teind eesti koolis, ta on olnud ümbritset riiklikust iseelust, ta on oma olemuselt hoopis eestilisem kui nii mõnigi Andres Saali järglane ning eestipäratseja, kes on omandand kõigest eestluse välise ilme ja poosi. Temale on juba hakand selguma tõde, et paljas rahvarõivastus ei tee rahvuslikuks, vaid et rahvuslik võib olla isegi ilma esemelise vanavarata. Neid nooremaid huvitavad Eesti kui kultuurriigi probleemid. Nad teavad väga hästi, et Puškin, Dante, Molière, Descartes, John Locke on meie tulevikuga vähemalt sama lähedalt seotud kui vanaisa Jannsen. Nad ei eita „Kalevipoja“ tähtsust meie kultuurelus, kuid nad loodavad tulevikus veelgi viljastava- maid mõjusid Homeroselt ja Sofokleselt. Nad peavad võib-olla tuliseltki lugu C. R. Linnutaja ideoloogiast, kuid leiavad, et temale lisaks on paratamatult tarvis Platonit ja Aristofelest. Nad usuvad, et „Mein Kampf“i aated ei vii saksa rahvast pikapääle kuigi kaugemale, ega näe mingit tarvet analoogilisteks kultuuriideoloogia aseaineteks Eestis.

Ka n. n. „elulähedus“ ei näi neile pakkuvat rahuldust, kuigi nad on sellelt mõndagi õppind. See õige ühekülgselt ekstensiivne, mitte intensiivne liikumine, see ekstravertide kirjandus, mis ei leia aega introspektiooniks ega oma südame ja neerude läbikatsumiseks, ei kaeva küllalt sügavaid lainevagusid, et mõtlikum sugupõlv saaks hakata selle järelkäijaks. Päälegi puudub sel suunal püsivam ideeline kaasakiskuvus ja intel-

lektuaalne teravus. Kuid ühte ta on teind: ta on juhtind tähelepanu reaalsele ümbrusele. Seda näevad selgesti ka üsna mitmed nooremaist. Nad ei päevapildista seda ümbrust, kuid nad ka ei kaota seda silmist. Sellest ei jätku neile, kuid nad arvestavad seda. Nad teavad, et sellest tuleb üle küündida, kuid nad saavad sellest aru ja oskavad seda kujutada — küll osalt juba hoopis koolitfuma ja nõtkema meetodiga kui otse eelnev põlv.

Neile noortele on ette heidet, nad olevat „nikerdajad“ ja pisiefektide taotlejad. Küllap vahel neil on juhtund sedagi, nagu väga sagedasti ka nende eelkäijail. Kuid see ei ole iseloomulik ega olemuslik joon. Tervel real neist on liiga palju tuult tiibade all, et sääraseil katsetusil peatuma jääda. Ei ole siiski imeks pandav, et eelmine, vormipinge lõdvendamisest õnnistust otsiv generatsioon teeb neile sääraseid etteheiteid. Neid, kes ei hooli stiilsusest ega maitsepuhtusest omas toodangus, võib hõlpsasti irriteerida väsimatu vormiheitlus, kindel stroofivorm, riimistiku laitmatuse ja värskus, „õige sõna“, le mot propre'i otsing. Unustetakse, et inimestel, kel on juba mitme andeka pioneerpõlve vormikatsetused silme ees ja kes juba algusest peale on liikund ja kasvand emakeelses õhkkonnas, peab keelefunne olema teine kui vene koolidest tulejail, eriti kui viimased pisut suureliselt löövad vormiprobleemile käega. Ka eeskujulikuks peetavais saavutisid võib neid häirida nii mõnigi vorm, mis segakeelsemale kõrvale ei tundu vähimalgi määral ebaharmonilisena või stiilituna. Miks üllatuda, kui nad omas loomingus kõigest jõust taotlevad väljenduse veatust ning täielikku vastavust nii sisule kui keelevaistule? Oleme juba nii kaugel, et seda tohib ja tuleb meie nooremalt generatsioonilt nõuda. Formaalse puhtuse nõue ei ole vastuolus, vaid täielikus kooskõlas puhta ja jõulise sisu taotlusega.

Veel on natuke vara kõnelda noorema põlve mingist süstemaatsemat laadi ilmavaatest. Seda ei saavuteta nii vara. Kuid otse põlevat huvi ideede vastu tal on. Ta ei ole maailma veel ümber hinnand, kuid ideetu tähtslemine ja ideoloogitsemine on talle ilmselt võigas. Kuuleme talt ühtelugu tõsiseid toone, mõnikord väga pessimistlikke, kuid mitte jõuetu alistumise noote. Enesekriitika vaim ka ilmavaatelises mõttes on temas õige fugev. Ta usub mõtte kui seesuguse jõusse, kui see on tõsine ja kirglik, ning paigutistele küünilistelegi puhangutele vaatamata tema parimad esindajad on — vähemalt esioisa — pesuehtsad idealistid. Igatahes on neis andumuse vaimu. Kui seda jätkub edaspidigi, siis peaks nende ilmse andekuse juures olema ime, kui nad ei jaksaks meie luulet viia uude süvenemise ja selgimise järku.

Ants Oras.

Eesti ajaloo uurimuse ülesandest.

I

Sotsiaalne ja riiklik-poliitiline tellimus on mitte üksi mujal, vaid ka meil andnud nii kirjandusele kui kunstidele uusi ja eriülesandeid. Kui see ühelt poolt tähendaks ülesannete mitmekesistamist, siis teiselt poolt andudes turunõuete vastutulelikule ja hoolsale täitmisele on unustatud kirjanduse ja kunstide ürgsed ja primaarsed ülesanded. Aga et meie sotsiaalne ja riiklik-poliitiline tellimus on saanud ainult pseudo-kunsti ja pseudo-kirjandust, see näitab, et need, kes ruttavad tellimusi täitma, ei ole kunstiliste ülesannete kõrgusel, ja et siiski muusade andunud lemmikud ei murra truudust oma südamearmastuse vastu, kuigi neilegi oleks küllalt ahvatlevad niisuguste kõrvalhüpetega saavutatavaid paremused. Sügav austus ja vastutustunne hoiavad neid valvel oma kutseala olemuste kaitsmiseks.

Aga mitte üksi meie kirjandus ja kunstid ei ole saanud selliseid riiklik-poliitilisi tellimusi, vaid ka humanitaarteadused. Nii nagu kirjanduse ja kunsti alal, on siingi leidunud küllalt tellimistäitjad. Kõige parema, kuid ühtlasi kurvema näite pakub riiklikku protektsiooni ja toetust leidnud pseudo-keeleteadus.

See riiklik-poliitiline tellimus, mis kord peidab end eluläheduse, kord positiivsuse ja „rahva õiglaste veenete“¹⁾ jm. nõuete faga, on tabanud ka meie ajaloo uurimust. Tarbest anda eesti rahvale rahvuslikult orienteeritud ajalugu on nende nõuete kohaselt mõned autorid nii aru saanud, nagu tuleks näidata, et eestlased olid vanasti kõige kangemad mereröövliid ja lätlaste kimbutajad. — Aga mida teeksid niisugused rahvad, kes ei ole sooritanud selliseid kangelastegusid? Nende rahvuslikult orienteeritud ajalugu ei ole vist küll võimalik kirjutadagi... Seepärast ongi arusaadav, et nii mitmed rahvad tahavad olla Sigtuna hävitajad!

Aga nii sageli rõhutatav eluläheduse ja positiivsuse mõiste on ebamäärane ja mitmeti tõlgitsetav. Kes kunagi teevad sellelaadilisi etteheiteid meie ajaloo uurimisele, peaksid lähemalt piiritlema ja põhjendama oma väidete sisu ning tähendust. Aga kui etteheited on nii segased, asjatundmatud ja obskurantsed nagu need esinevad O. V. kirjutises „Ajalugu ja tänapäev“, siis tuleb seda pidada meie ajaloo uurimisele pigem pahahtlikkuse väljenduseks kui arvestatavaks arvustuseks nende poolt, kes on ruumi andnud ka vaidluse korras niisuguseile sisutuile ja piinlikult naiivseile targutusile. Kui teostuks see, mida nõuab O. W., et ajalugu ei oleks teadus „ainult teaduse enese pärast“, ja et ka ajaloo uurimus rakenduks „sellesse suunda, mis v a l i t s e b“²⁾ praegu Eestis, siis ei oleks meil paraku enam tegemist ajaloo teadusliku kirjandusega, vaid pro-

1) O. W., Ajalugu ja tänapäev. Uus Eesti 20. VIII 1937, nr. 224.

2) minu sõrend.

pagandaliteratuuriga. Aga niisugust kartust ei saa tekkida, sest meie mõõtuandev ajaloolaste pere tunneb sügavat pieteefi oma uurimisala vastu, käsitledes teadusliku südametunnistuse nõudel fakte, sündmusi ja probleeme teaduslikult. Nende uurimustöö saaduseks ei ole propagandaliteratuur, vaid objektiivsusele pretendeeriv ajalooteaduslik kirjandus. Kui siiski riiklik-poliitilise tellimuse täitjana on leidunud õpipoisid, kes meie niigi küllalt elulähedast ajalookirjandust on püüdnud teha liiga elulähedaseks, siis on see teaduslikkuse ja objektiivsuse nõude seisukohalt kahetsetav. Nagu võib järeldada O. W. kirjutist kandvast vaimust, tahab ta meie ajaloo uurimust tasalülitada „sellesse suunda, mis valitseb praegu Eestis“. — Kui eluläheduse puuduse all mõistetakse veel seda, et meie ajaloo uurimuse ei võta fookusse aktuaalseid ja preesensi seisukohalt akuutseid küsimusi, siis sellist laadi etteheited võivad tekkida ainult sääl, kus ei olda kursis eesti ajalooteaduse saavutiste, probleemide ja taotlustega. Teadusliku aktuaalsuse puudust võib süüks panna võib-olla ainult meie ajalooteaduslikele uhtmetele, mis tekkinud ühiskondliku tellimise nõudel ning ei ole suutnud tõusta teadusliku ajalookirjanduse fasa-pinnale.

Sageli poliitilised tegurid ja põhjused viljastavad mõningaid ajaloolisi probleeme erilise aktuaalsusega. (Näit. saksa idakolonisatsiooni küsimustik). Aga kogu ajaloo uurimise ülesannet näha ainult selles ja kõrvale jätta kõik, „mille vastu ei ole tänapäeva generatsioonil huvi“, võib ainult see, kellel ei ole arusaamist meie ajaloo uurimise ülesannetest. Ei eita keegi, et ajaloo uurimuse peab käsitlema ka aktuaalsemaid tänapäeva-probleeme. Aga ajalooteadusliku uurimise ja kirjanduse ülesandeks on veel enam omakorda probleeme ja küsimustikke aktuaalseks teha; panna tänapäeva generatsiooni nende vastu huvi tundma. Ajaloo uurimuse just ise peab andma ja tõstatama probleeme. Ta on selleks kõige pädevam. Selles on ühtlasi ajalooteaduse pedagoogiline tähtsus ja ülesanne, mis lasub meie ajaloolaste õlgadel. Need probleemid loob ja tõstab meie ajaloolaste ja ajalooteadlaste pere oma immanentse uurimistöö ning ajaloo huvilise ja -harrastava seltkondlikus sfääris, millele liitub ajalookirjandus. See õhustik loob elava, immanentse ajalooteadusliku kultuuri, kust kasvavad välja uued probleemid ja ülesanded; see on pädev andma omaaegsele generatsioonile ajalooteaduslikku kasvatus ja perspektiive. Et see sünnib rahvuslikus ja omariikluse vaimus, selles ei pea olema kahtlusi. Aga kriitika ja objektiivsus on siin valimal määral nõutav, et mitte lämbuda praeguse hüsteeriliselt rõhutatud rahvuslikku eksklusiviteeti. Meie ajalooteadus peab meid viima fihedamasse kontakti ja mõistmisse kogu ühiskonnaga ning ei tohi suurendada liialdatud rahvuslikkuse markeerimisega seda ideoloogiat, mis viib paratamatult teravatele rahvusvahelistele kokkupõrgetele.

Meie ajaloolased peavad harima uudismaid, milline töö seisab päämiselt arhiivuurimises. Kuigi meie ajalugu on käsitletud baltisaksa autorid, on seda tööd vaja läbi viia uuesti rahvuslikust seisukohast. Nii tuleb meie ajalugu teat. mõttes ümber kirjutada, küsimused ümber uurida, probleemid ümber hinnata. Kuigi see rahvuslik ajaloo käsitus sai alguse juba ärkamisajal, siiski algab soliidiselt ajalooteaduslikku uuri-

mist kandev generatsioon alles prof. Hans K r u u s i g a. Mida see võrdlemisi noor ajaloouurimus on saavutanud, see on saavutatud entusiasmist ja andumusest teaduslike küsimuste vastu. On ju teada, et arhiivuuri-
mise tasuvusest ei maksa rääkidagi. "Meie ajaloo teadust on kõige enam edasi viinud see ennatsalgav töökus ja teaduslik-teoreetiline huvi. Ja seepärast on nii vanem kui noorem ajaloolaste generatsioon õigustatult väga hell igasuguste vähiklike nõuannete ja süüdistuste vastu.

II

Tuleb ennast enne tublisti rahustada ja häält tasandada, kui pärast käesoleva kirjutise poleemilist osa käsitleda mõningaid meie ajaloo uurimuse konkreetseid ülesandeid.

On õigustatud see järjekindlus, millisega on markeeritud meie lokaal- ja asustusajaloolise uurimise tähtsust ning tarvilikkust. Aga ei ole ainult olnud küllaldaselt materiaalseid võimalusi selle huvi rahuldamiseks. Kõige pidevamalt ja järjekindlamalt seda on teostatud ja edasi viidud maakondlike koguteostes. Teose iseloom ei luba küllalt süvenevolt ega tühjendavolt kihelkonnaajalugude autoritel viibida lokaalajalooliste küsimuste juures. Maakondlike koguteoste kihelkonnaajaloolise osa ülesanne on maalida lokaalkoloriiti ja esitada tähtsamaid andmeid. Et seda tuleb teha õige vähestel lehekülgedel, siis ei saa siin avaldada isegi kõike tarvilikku. Maak. koguteoste kihelkonnaajaloo osa ülesanne ei ole üksi esitada üldisemat andmestikku teatmehuvi seisukohalt, vaid ka anda materjali sünteetiliste ja üldkäsitleuste jaoks. Selt seisukohalt, et ruumi maksimaalselt kasutada, tuleks kihelkonna ajalugudes pakkuda domineerivalt statistilist materjali. See omakorda vähendab küll kihelkonna-ajalugude loetavust ja populaarsust, aga teiselt poolt on suureks eeltööks laiemaperspektiivilistemat käsitleuste teostamises. See ostarve õigustab eelistama, et kihelkonnaajalugudes rohkem kui seni esitataks statistilist andmestikku kas tabelite või diagrammide kujul, kuivõrra seda võimaldab vastav arhiivmaterjal ja kirjandus. Nii ruumi kokkuhoiu kui statistiliste materjalide kasutamise hõlbustamise mõttes oleks olnud ostarbekohane välja töötada kihelkonnaajalugude statistiliste materjalide jaoks üldised skeemid. Loomulikult, ei ole juba arhiivmaterjalist olenevail põhjusil alati võimalik neid etfeseatud tabeleid täita ja konsekventselt läbi viia, kuid siiski oleks võinud selle kaudu saavutada palju kokkuhoiu ja teha väärtuslikku eeltööd tarvilikkude andmestikkude keskendamiseks.

Nii näiteks oleks ökonoomiline koondada mitmesuguste revisjonide ja ka kirikuraamatute andmed vastavafesse tabelitesse. Tõsi küll, pool maakondlike koguteoste on juba ilmunud. Aga ülejäänutegi kohta ei ole hilja rakendada niisuguseid töömeetodeid.

Meie ajaloo uurija nii lokaalajaloo uurimise üritamisel kui ka üldkäsitleuste koostamisel põrkab väga sageli kokku raskustega, mis tekivad kohanimedest. Seepärast oleks ajaloolise uurimuse üheks lähemaks ja aktuaalsemaks ülesandeks ajaloolise kohanimede kataloogi koostamine. Seda suurt ja laiaulatuslikku tööd ei saa läbi viia mõni isikliku eriharrastusena. Paremaid tulemusi võiks saavutada, kui otsida koostööd keeleteadlas-

tega. Sellise topograafilise kataloogi koostamine oleks hõlpsam käsikäes maakondlike koguteoste uurimustöödega, rakendades siia arvukaid kihelkonnaajalugude autoreid. Sedagi tööd ei saaks seoses maak. koguteostega kogu Eesti ulatuses teostada, vaid ainult nende maakondade kohta, milliste koguteosed on veel ilmumata või alles käsil. Säärane topograafiline kataloog oleks suureks abiks uurijale, kuna sageli kohanimedest tekkinud probleeme ei saagi lahendada eksklusiivselt mõne alaga piirdudes.

Meie lokaalajalooline uurimine vajab tingimata üksikasjalikumat süvenemist kui see on võimalik maakondlike koguteoste ettemääratud lehekülgedel. Eesti ajaloolaste pere peab otsima materiaalseid võimalusi niisugusteks üritusteks. Teadagi, seda erilisi pingutusi ja palju aega nõudvat tööd ei saa teostada väikeste summadega. Aga on vähemalt rõõmustavaid lootusi, et lokaalajaloolisele uurimusele hakkab avanema soodsamaid võimalusi. Uue vallaarhiivide seaduse põhjal nõutakse igalt vallalt kokkuvõtlikku käsitlust valla minevikust. Kuid valla ametnikud, kes on koormatud oma ametialaliste kohustustega ning kes ei evi ka vastavat eriharidust, ei suuda süveneda valla ajaloolistesse küsimustesse nõutava asjatundlikkuse ja põhjalikkusega. Seepärast on paratamatu, et see ülesanne jääb eriteadlastele. Kahtlemata see oleks suureks võiduks meie lokaalajaloolisele uurimisele. Esimeseks pääsukeseks ja eeskujuks sel alal on Taevere vald Suure-Jaani kihelkonnas, mille vallaametnikud olles tunnustusväärset ajaloo-huvilised mitte kulusid kartes on Taevere ajaloo koostamise teinud ülesandeks vastava eriharidusega autorile. Esimese eesti vallaajaloo ilmumist on oodata juba eeloleval talvel. — Samasugust huvi on avaldanud ka mõned teised vallad. (Näit. Tori ja Vändra). Vastava selgitustööga seda võimalust populariseerides ja propageerides leiduks rohkemgi valdu, kes oleksid huvitatud oma minevikust. Ja ühe või kahe kihelkonna vallad liitudes, võidaksid ühiselt ka majanduslikud takistused. Tehes maa-alaliselt ühtlase kompleksi moodustavate kihelkondade ja valdade ajaloo kirjutamise ühele autorile ülesandeks, on võimalik kokku hoida nii vaeva kui kulusid. Ei ole mingisugune utopia leida nõnda teid meie nii kaua võimalusj otsinud lokaalajaloo uurimisele, päälegi kuna selleks on juba reaalseid aluseid. Selle asja organiseerimise peaks tegema oma südameasjaks mõni vastavahuviline organisatsioon.

Sellise lokaalajaloo uurimise juures on võimalik rakendada tagajärjekalt ka meil juba õige hoogsalt areneva genealoogilise uurimuse tulemusi. Lokaalajalool ja genealoogial on kõige enam kokkupuutepunkte ja siin peituvat koostöö-võimalused võivad kujuneda üsna viljastavateks.

Kui meie noorem ajaloolaste generatsioon — vanem on niikuinii paljude ülesannetega koormatud — nendest võimalustest kinni haarab, siis leiab ta küllalt tööd ja võib ennast teenekalt rakendada meie ajaloo-teadust edasiviivale uurimistöele.

L. Kulbin.

„Nürnbergi needus“

Jälle kord, käesoleva septembrikuu alul, pidas Hitler oma suurt parteipäeva Nürnbergis. Jälle oli kokku käsitet sajad tuhanded SA ja SS mehi j. t. täies sõjavarustuses. Jälle lasti neil oma Juhile aukitust mõirata. Jälle kord kuulis maailm ehtsaksalist hooplemist Saksamaa soomustet rusikast, mille kõrval kahvatuvad isegi Wilhelm II maailmasõda-algatavad räuskamised. Jälle ässiteti vaimselt kotis hoitud ja kriitikavõimetusid masse ristisõtta kogu maailma demokraatia vastu, süüdistades kommunismis isegi inglise lorde ja Canterbury peapiiskoppi! Jälle kord karjus valetada kähiseva häälega hüsteerik, et ainult tema ja ta sõbrad, Hispaania ennekuulmatu massimõrva algatajad ning teetajad vaganõlised Vahemere terroriseerijad ja uue maailmasõja otsijad, et ainult nemad (koos praegu Hiinat kähistava Jaapaniga) on maailma suurimad rahutoed. Eks ole see tüüpiline fašistlik huumor?

Jälle kord ähvardas ja sõimas see nimepidi rahvussotsialist saksa töölisi, tema enda võimule-aitajaid, et need ei tohiks mõteldagi palgakõrgendusele, kuigi relvavabrikandid teenivad tohutuid protsente. Ainult Saksa vaimse kultuuri allakäik on juba nii masendav, et seda isegi natside häbematus ei jaksa enam ilusaks valetada. (Ameerika statistika järgi kirjutavad praeguses Saksas näit. veel ainult umb. 12% endistest tuntud autoritest.) Nii aeti ka see puudus veel kord tuntud patuoolest, juutide süüks. Ja alles nüüd lubati hakata õigeid natslikke vaimusuurmehi marsitaktis maa seest välja tampima. Vähemalt üks selline geenius ongi juba „Saksa Nobeli auhinnaga“ pärjatet: Alfred Rosenberg, Tallinna seikleja, balti-saksa rahvaviha ja tsaari Venemaa juudiviha ühendaja, pogrommmeister ja müstik, mustasajalise „Siioni tarkade protokollide“ ja soniva „XX sajandi müüdi“ autor...

Teame, et selle prohveti inspireeritud välispoliitika ka Eestit tahab muuta Saksa majanduslikuks ning ideoloogiliseks provintsiks — esialgu — ja et sel mõnes suhtes ka edu on olnud. Mõni eesti ajaleht juba kubiseb DNB (Deutsche Nachrichtenbüro) tendentslikest teateist ja nii mõnigi juhtkiri on juba juhitud samast arusaamisest. Mõnd meest pole vaja inspireeridagi rohkemaga kui kutsuda ta kord Saksamaale külla, anda pudel sekki ja näidata marssivaid sõdureid...

Eesti demokraatiat kannavad siiski tugevamad jõud ja laiemad hulgad. Et nende kriitikameelt natside otsene ja kaudne propaganda väga ei saaks segada, peaks olema vajalik meile aegajalt tutvustada ka Saksamaa olusid ja kavatsusi nii nagu näevad neid teised väljaspoolsed ja siis kindlasti objektiivsemad vaatlejad. Ühe säärase raamatuna olgu siin tähelepanu juhitud Prahast „Prometeuse“ kirjastused ilmunud koguteosele „Der Fluch von Nürnberg“ (1937).

Meid vahest kõige lähemalt puudutab Paul Merkeli artikkel „Saksa fašismi rahvusvahelisest õõnestustööst“, näidates kuidas ka ses suhtes natsism sugugi vähem aktiivne pole kommunismist, kuigi ta määratu kisaga kõiki rahvaid just viimase õõnestuste eest püüab „altruistlikult“ hoiatada. Hulga faktilise materjaliga tõestatakse siin, kuidas kõigis tähtsamais riikides töötavad natside agen-

did, kelle sihiks toetada kohalikke fašistlikke voole ja saada neid Saksa mõju alla, ässitada viha eriti Nõuk. Vene kui Saksamaa suurima vastase vastu ja nii lõhkuda demokraatsete maade rahuliitu viimasega, ning ühtlasi nii „altruistlikul“ kujul ka otseselt edendada Saksa sõjalist ja poliitilist spionaaži. On andmeid, et juba 1935 välismail töötas enam kui 2000 palgalist Gestapo agent ja nuhki, peale selle igasuguste näiliselt Saksa „kultuuri“ levitavate organisatsioonide, näit. Fichtebund'i propagandatöö. Eriti intensiivne on selline uuristus- ja kihutustöö Saksa naabrimail, Tšehhoslovakkias, šveitsis ja Skandinaavia mais. Viimaseis hoolitseb selle eest väliselt kultuuriline „Põhja ühing“ (Nordische Gesellschaft), mille „suurnõukogusse“ kuuluvad peale Rosenbergi j. t. ka Gestapo ülem, politseiminister j. t. On avastet dokumente, kust selgub, et see on püüdnud otseselt „ära osta“ mõnd rootsi ajalehte. Mainitakse ka „Balti vendade“ protsessi Eestis, mis näitas, et ka siin, nagu kõigis Baltimais, süstemaatiliselt ja otseselt Berliini juhistel käib, nagu põhikirjaski öeldud: „Kampf um die deutsche Herrschaft in Baltikum und Vergrößerung des deutschen Einflusses“. Poolfašistlikes mais, näit. Balkanil, töötavadki juba mitmed tõesti „ostetud“ ajalehed ja ühinged.

Mitte vähem huvitavad pole teised paljastusartiklid näit. natside juhtide mustast minevikust ja omavahelisist suhetest, 1934. a. 30. juuni hulgamõrvast, kus tapeti ligi 1000 inimest, peamiselt oma parteikaaslasi ja vähemalt niisama julmalt nagu tehakse praegu Venes. Artiklis „Hitler Euroopa sandarm“ näidatakse kuidas Führer nagu kord Nikolai I-gi, kogu Euroopa tahaks muuta reaktiooniliseks kasarmuks, kuna ta režiim kardab ka iga teise maa vaba kriitikat. Ja teisel esitatakse, kuidas ka saksa rahvus ning riik, kelle nimel kõike seda vägivalda ju püütakse õigustada, tegelikult välispoliitikas ometi on enam kaotanud kui võitnud, kuna ta enda vastu on vihale ja valvele ajand kogu maailma.

Kõige kokkuvõtlikum (kuigi natuke üldsõnaline) on teoses siiski V. Piecki ülevaade kogu natside välis- ja sisepoliitilisist „saavutusist“ ja väljavaateist, millest seepärast allpool toome pikemaid osi täielikult. See pole muidugi saanud arvestada viimaste kuude sündmusi, kuid see ei muuda palju asja, sest tänavunegi natside kongress sarnanes kõigiti mullusele varemaile.

*

Maailma avalik arvamus on tähistanud saksa natside tänavust Nürnbergi parteipäeva kui jultunud imperialismi kuulmatut vihkamise, hüsteeria ja sõjakuse demonstratsiooni. Relvade tärin Nõukogude Vene ja euroopa demokraatiate vastu, tagurlike elementide raevused ekstsessid, kes end ääretus närvlikkuses ise üle karjuvad, — need olid selle parteipäeva iseloomukamad tunnused.

Milleks vajasid saksa natsid sellist parteipäeva, mis oma tavatu sisu ja vormiga alarmeeris kogu haritud maailma?

Fašistliku diktatuuri kestel on Saksas seni toimunud viis rahvus-sotsialistlikku parteipäeva. Esimene neist — peale võimu ülevõttu fašistide poolt — oli töotuste ja lubaduste päevaks saksa rahvale. Teine parteipäev bilanssis nende lubaduste „realiseeringut“: SA meeste verine hävitamine, kes avaldasid masside rahulolematust. Kolmas parteipäev üritas katta maal aina suurenevaid raskusi hääletustulemustega Saarimaal; sest nälj ja viletsus kasvas saksa kodudes.

Natside neljas parteipäev 1935. a. sügisel Nürnbergis resümeeris esimese fašistliku „neliaastaku“ nigelaid tulemusi. Fašism on sunnitud otsima väljapääsu kasvavaist raskusist välispoliitilises agressioones.

Ent tänavusel parteipäeval seisis Hitler täiesti muutunud rahvusvahelise situatsiooni ees. Ta oli ennustanud demokraatia surma ja uskus, et võib maailma demokraatlike jõude hävitada samuti, nagu oli teinud seda Saksas. Pidades rahvaid võimetuiks ja mannetuiks, kes ei suuda avaldada tõsisemat vastupanu fašismi rünnakuile, ning lootes neid kergesti võita, Hitler ei arvestanud demokraatia võimsat vastuoffensiivi. Võitleva demokraatia uus tüüp mõjus elektriseerivalt, avades rahvamassele uusi perspektiive; vabaduse ja progressi laine sööstus vastu reaktsoonijõududele. Kõikjal kasvab tendents kõigi demokraatlike jõudude koondumiseks. Mitte üksnes maailma proletariaat ei toeta suures üksmeeles hispaania vabadusvõitlejaid, vaid ka demokraatliku väikekodanluse suured massid, kõigi maade kodanlikud demokraadid kuuluvad avalikult oma sümpaatiat ja imetlust võitlevale hispaania demokraatiale.

Sügav natsismivastane opositsioon on valdanud ka saksa rahva laiu masse. Relvastustöösturite kohutavad kasud ja töötajate langev elustandard, üha teravnev ekspluatatsioon ja toidupuudus, valitsejate häbitu korrupsioon ja masside õiglusetus, vabadusetus ning kultuurnatsioonile vääritud barbaarsus, aina suurenev poliitiline ja kultuuriline isoleeritus, kõik see tekitab Saksas üha tõsisemaid poliitilisi ja sotsiaalseid vastuolusid.

Selline sisepoliitiline seisund äratab fašismis ägedat rahutust. Ja kuna tal on hirm, siis see pahvatub vihamõirgeis ja ta täristab üha valjumini relvadega. Fašistlike juhtide räuskava kisa ja sõimu taga on tunda paanilist hirmu anti-fašistliku liikumise ees.

Kõige sellega ongi seletatavad natside juhi hüsteerilised ekstsessid tänavusel Nürnbergi parteipäeval. Sest rahvamasside ees tõuseb 3½-aastase fašistliku võimu järel aina resoluutsemalt piinaks küsimus: K u h u o n H i t l e r v i i n u d S a k s a m a a ?

Natside juhid on saksa rahvale palju, väga palju lubanud. Mida on andnud need lubadused?

Hitler kasutas masside antikapitalistlike meeleolusid ja töötas neile võitlust finantskapitali vastu. „Pangad tulevad riigistada, monopolid kaotada, aktsiaseltsid seada riigi järelevalve alla.“ Nii kõlas see „Sofortprogramm“ 1932. a., mis kuulutas natside valitsuse kavatsusi. Mida kõneleb aga praegune tõelikkus? Saksas on „20 miljardist aktsiast praegu mitte vähem kui 18,8 miljardi ehk 84 protsenti — konzerngebunden“. Seda kinnitab natside ajakiri „Deutsche Volkswirtschaft“.

„Hädaaja kestel peavad rikkad kandma ohvreid“ — seletasid kord natside juhid. Mida kõneleb aga tõelikkus? Finantskapitalistlike ettevõtete tulu on erakordselt tõusnud. 2200 bilanssaruandeis märgiti 1933. a. tulu nulliga, 1934. a. aga juba 0,7 miljardiga ja 1935. a., ilmselt madalamalt kui oli see tegelikult, 1,2 miljardiga saksa markades. See on saksa tööliskonna brutaaalseima ekspluateerimise vahetu tulemus.

Natside juhid lubasid saksa töölisile „õiglast töötasu“. „Nüüd palkade juurde“ oli 1935. a. mais „Tööfrondi“ juhi Ley dema-

geoiliseks loosungiks. Praktilised tulemused? Isegi ametlikust (võltsitud ja Goebbels'i poolt tsensuurile allutatud) statistikast nähtub järgmist:

	Tasu- ja palgasumma	Maha- arved	Tegelik tasusumma	Töötajate kogusumma	Sissetulek isiku pealt
1932	26,0 mrd.	14%	22,4 mrd.	12,6 milj.	1775 mk.
1935	31,8 mrd.	20%	25,4 mrd.	16,0 milj.	1590 mk.

1932. a. kuni 1935. a. on rahvastiku sissetulekud isiku pealt langenud 185 saksa marga võrra. Järjest tõusva elukalliduse tõttu on tegelik töötasu langemas üha madalamale.

„Päästmist saksa talupoegadele elatuse- ja seega natsiooni elupõhja säilitamiseks,“ — töötasid natsid oma esimeses „neliaastaku“ kavas. Saksa talupojale lubati „võlakoorma alandamist poolevõrra, kaitset sundmüügi vastu, miljonilisi krediite, suurejoonelisi asustusmaade muretsemist, maksukergendust ja õiglasi hindu“.

Rahvus-sotsialistlik tõelikkus aga näitab, et talumaade võõrandus junkrute ja suurmaaomanike kasuks on natside võimu ajal võtnud väga suure ulatuse. „Landwirtschaftliche Wochenschau“ andmeil ulatus sunniviisil võõrandatud maade suurus 1935. a. mitte vähem kui 31.445 ha-ni võrreldes 28.462 ha-ga 1934. a. Sundvõõrandatud talude arv kasvas, arvatud protsentides, veel kiiremini, — ligemale 50% võrra.

Nürnbergi parteipäeval seletas „Talupoegade Omavalitsuse“ juht Meinberg:

„Meie leiame seaduslikke võimalusi viimase kui ruutmeetri kasutamiseks ja oskame neist vabaneda, kes pole väärilised saksa maad töötlema ja omama.“

Selle talupojale vaenliku programmi teostamiseks anti uus maakorraldus, mis võimaldab iga talu võõrandamist halva maakasutamise ettekäändel.

Talupoegade rahulolematuse natside sundmajandusega kasvab seda enam, mida raskemaks muutub maksukoorem Hitleri relvastumisaktsiooni finantseerimiseks. Saksa talud ägavad igasuguste otsuste ja kaudsete maksude all, langedes üha suuremasse võlakoorimatusse.

Saksa majandus on lakkamatus tõusus, — seletas Hitler. On's õige? Milles seisab see tõus?

Kogu maailmas on tootmine tõusnud. Saksamaa tööstustoodang ja töökäte arv on, nagu kõigis muus mais, ületanud mitte ainult kriisiaegse vaid ka kriisieelse taseme. Kui 1929. a. tööstustoodangu indeksiks võtta 101, siis 1932. a. see oli 54 (tarvitamiskaubul 74 ja investeerimiskaubul 35) ja 1936. a. 114. Tööpuudus on umbes samavõrdne eelkriisiaja tasemele. Kuid paljudes demokraatlikes riigis on tõus olnud siiski suurem. Skandinaavias ulatub see 32—36%, Soomes 42%; samuti Inglismaal see on suurem kui Saksas, eriti aga ehitustegevuses (ligi 100%). Iseäranis on tööstustoodang arenenud Jaapanis ja Nõukogude Venes (umbes 400% *).

Mis aga Saksa majandust eriti iseloomustab, see on ta sõjaline otstarve. Tööstustoodangu suurenemine teenib ainult sõjalisi sihte: relvade ja sõjasihiliste tehaste ehitamist. Tarbeartiklite toodang aga, võrreldes viimase kõrgpunktiga,

*) Andmed enamasti L. D. H. Cole: *Practical Economics or Studies in Economic Planning*, Penguin Books 1937.

on langenud 7% võrra, kuigi rahvastiku vahepealne juurdekasv ulatub 2,6 miljonini ja välismaine import on vähendatud miinimumini. „Neliaastaku“ kava kohaselt „ersatskaupade“: sünteetilise õli, riide, kummi jne. tootmine tuleb hulga kallim kui vahetuse teel välismaalt imporditavad ehtsad ja head kaubad. Teadagi, et hinnavahe tuleb saksa kodanikul kinni maksta. „Väikestele mehele“, kellele natsionaalsotsialism töötas soodustusi, kirjutatakse nüüd täpselt ette, mida tal tuleb süüa ja milliseid ning palju vilju ta peab kasvatama, et riik selle sundhinnaga ostaks.

Saksamaa kõrgekonjunktuur on sõjale ettevalmistuse teenistuses ja valitseva kliima võimulhoidmiseks; laiule massele ta toob vaid kannatusi. Natside majandus tähendab näljaratsiooni. Põlates rahva elulisi huve, ta töötab saksa masse aina suurenevaisse hädadesse ja viletsusisse. Kolm ja pool aastat peale võimule pääsu seletab Hitler Nürnbergis: „Rahvus-sotsialistlikele põhimõtetele on palkade tõstmine meeletus.“ „Kahurid on tähtsamad kui või,“ püüab veenda Göring oma rahvast. „Saksamaa ei tarvitse lihav olla, — kui ta on vaid tugev,“ jutlustab toitlusminister Darré.

Selline on saksa fašismi majanduslik bilanss.

Nürnbergi parteipäeval hooples Hitler oma suurte välispoliitiliste võitudega. Vaatame lähemalt, millised need võidud on?

Hitleri kisa asumaade järele on tekitanud kõikjal suurt rahutust. Saksas on alanud intensiivne propaganda asumaade tagasivõitmiseks. Tuhanded plakatid ja brošüürid peavad veenma masse, et „saksa rahvusliku häda põhjuseks on asumaade puudus“. Partei on trükinud raamatukese tiitliga: „Leiname sind, Saksa-Aafrika“, milles inglasi on kujutatud kelmidena ja prantslasi lurjus-tena. Halenaljakas eessõnas kirjutatakse tõsiselt:

„Pärismaalased igatsevad praegu lakkamatult neile nii armsa saksa võimu tagasitulekut.“

Asumaad ei ole Hitlerile kaugeks tulevikuperspektiiviks, vaid nad kuuluvad tema lähimasse programmi. Kogu „uus neliaastak“ baseerub asumaade tagasisaamise lootusile. Siin aga pörkab Hitler vältimatult kokku Inglismaaga, kelle asumaade rikkusile ta sirutab käe.

Hitler väitis Nürnbergis, et ta on vabastanud saksa natsiooni, kinkides talle üheõigusluse rahvaste peres ja päästes teda reparatsioonikoormast. Ühkel- das, et on rebinud Versailles' lepingu ja andnud tagasi Saksale Reini- ning Saarimaa.

Iga demokraatlik valitsus saavutanuks praeguses rahvusvahelises seisundis sedasama, toomata neid ranke ohvreid, mida Hitler on nõudnud saksa rahvalt, ja äratamata teisis rahvais põhjendatud umbusku ning viha.

Oma jõhkra poliitikaga on Hitler viinud saksa rahva, Euroopa ja kogu maailma koleda sõjakatastroofi äärele. Iga samm ses suunas, mida Hitler tähistab kui rahvusliku vabastuse asja, on provotseerivaks hoobiks maailma- rahule. Iga tema välispoliitiline samm on suurendanud maailma rahvaste viha fašistliku Saksa vastu.

Hitler pole andnud saksa rahvale vabaduse ja sõltumatuse, vaid on teda oma sisepoliitikaga orjastanud. Hitler ei lase elada saksa rahvast rahu oma naabritega, vaid sunnib teda ehitama sõjamasinaid, mis ähvardavad Euroopa rahvaste rahu ja iseseisvust.

Kas võivad saksa rahva laiad massid sellise režiimi ja valitsusega rahul olla?

Saksa rahva seas kasvab hirm sõja ees, hirm rahvus-sotsialistliku sõja-politiika ees. Paljud, kes veel Reinimaa vallutamise rahvusliku agitatsiooni vangis olid, hakkavad nüüd rahutult mõtisklema lakkamatult suurenevale relvastuspalavikule ja väeteenistusaja pikendamisele kahe aastani. Ega polnud juhuslik, et üheaegselt väeteenistuse pikendamise seadusega keelati ka igasugused diskussioonid selle puhul!

Saksa rahvamasside rõhujad mõnitavad hispaania rahvast, kes võitleb oma vabaduse eest. Samaaegu aga Ülem-Sileesia, Ruhri ja Kesk-Saksa kaevandusis peetakse salajasi koosolekuid hispaania võitlejate abistamiseks.

Kui hispaania noor vabadus satuks võõrlegionääride Franco ja Mola sõjasaapa alla, siis ei nõuaks hitleri fašism hispaania militaristelt tasuks osutatud teenete eest ainult maid Baleaarel ja Marokos, vaid sunniks demokraatia hukust nõrgestatud Hispaaniat astuma saksa vasalliks. Demokraatia tugevdab rahvaid, kellele saakiikav imperialism sirutab oma käpad, suurendades nende vastupanujõudu agressoreile. Seepärast maha demokraatlik Prantsusmaa, sest see oma valmistatud rahvamassidega valmistaks saksa kindralstaabile uue Marne'i! Maha demokraatlik Hispaania! Kas polnud ka Pitt ja Metternich revolutsioneerse-demokraatliku Prantsusmaa vastased? Kas ei võitlenud ka Püha Liidu juhid anarhia vastu kristliku tsivilisatsiooni eest? Tõeliselt aga võitlesid nad Prantsusmaa nõrkuse eest, itaalia rahvusliku lõhestuse eest, saksa rahva rõhumise eest...

Prantsuse rahvas teab, et Prantsusmaa on saanud suureks ja vägevaks XVIII sajandi demokraatliku revolutsiooni tõttu, mida Hitler peab kõige kurja juureks, sellal kui Hispaania võlgneb oma langust Habsburgide ja Bourbonide „autoritaarsele riiklikule tahtele“. Inglise kodanliku demokraatia kõrvaldamine ja fašistliku võimu sisseseadmine Inglismaal tooks paratamatult Briti impeeriumi lõhestuse. Vabadusega harjunud dominioid tõuseksid kindlasti Mosley nuudi vastu. Hitler soovis meelsasti, et Doriot- ja Mosley-tüüpi mõttekaaslased pääseksid võimule, sest ta teab, et siis nõrgestatud Prantsusmaa ja Inglismaa osutuks kaitsetuks ohvriks natside imperialismile. Ta soovib Prantsusmaale de la Rocque'i ja Doriot'd, sest see tooks rahvus-sotsialistlikule Saksale Strassbourgi ja Metzi. Degrelle tooks talle Eupen-Malmédy ja belgia Kongo, Mosley saksa endised aafrika asumaad, ning võib-olla koguni võimu Bagdad'i ja Irak'i petrooleumiväljade üle. Demokraatia hukk Tšehhoslovakkias ärataks seal tohutuid rahvuslikke vastuolusid ja Böömimaa Määrimaaga langeks Hitleri ning Slovakkia Horty rüppe. Seda kõike teab Hitler ja seepärast pöördubki ta oma ohvrite poole, pakkudes neile fašismi. Ta soovib neile enesetapa poliitikat saksa imperialismi kuulsuseks.

Oma võitluses demokraatia vastu on Hitler tegelnud Nürnbergis ka „riigifilosoofina“, kuulutades iseteadliku poolharitlase ülespuhutud kõnekusega, et „piiramatu individuaalne vabadus viivat anarhiale“, et „üksiku vabaduse piiramine suurema ühiskonna organisatsiooni hüveks viivat riigile“. Mida mõtleb Hitler sellega? Tema järgi seal, kus valitseb vabadus, pole riiki; riik oleleb pigemini vaid seal, kus valitseb orjus. Kus individuaalne vabadus pole „piiratud“

Gestapo ja koonduslaagriga, seal — nii arvab Hitler — peab varem-hiljem ühiskond lõhestuma ja saabuma „anarhia“.

Demokraatia tekitab anarhiat, sest — Hitleri ja Rosenbergi sõnade järgi — ta hävitavat „rahvaste ürgseid orgaanilisi juhielemente (Führungen), lagundades neid „võõra juudi elemendi“ läbi. Rosenbergi järgi tuleneks, et vaimselt ja moraalselt mädanud tsaristlik aristokraatia oli vene rahva „orgaaniliseks juhielemendiks“, et Franco võõrlegionäärid kuuluvad kõrgemasse rassi, kelle valitsus on Hispaanias „verepäraselt“ tingitud.

Antisemitism oli varem kängunud maade „privileegiumiks“; nüüd aga „õilistab“ tsaristlik härra Rosenberg saksa kultuuri tsarismi barbaarse „kultuuri“ ja pogrommi-ideoloogiaga.

Wilhelm II kuulutas sakslasile enne Maaailmasõda: „Ma juhin teid vastu toredaile aegadele“. Ta juhtis nad hirmsa katastroofini ja ta poliitika lõppes Versailles'ga. Hitler ennustab Saksamaale tulevikku tulvil hülgust ja hunnitust; ta juhib sakslased veel hirmsamate katastroofideni, kui nad tema võimu õigel ajal ei kummuta.

Ärgu ükski sakslane end petku: sõda, mida Hitler tahab, on juba ette kaotatud sõda. Lõigaku Hitler diplomaatlikke loorbereid, värvaku ta ajutisi liitlasi, otsustaval hetkel tajub Hitleri Saksamaa ometi katastroofilist ja traagilist isoleeritust. Ükski Euroopa riik ei söanda sõja korral seista Hitleri Saksamaa poolel, sest Hitleri võit tähendaks kadu ta liitlasile. Seda tuntakse samahästi Poolas kui Itaalias; mida akuutsemaks muutub sõjaohu, mida enam selguvad natsismi imperialistlikud saagiahnitsused, seda varem taanduvad temast konjunktuuriliitlased.

Valitsused, mis toetuvad terrorile, peavad sõja korral vältimatult arvestama rõhutatud rahva revolutsiooni. Sellest ka saksa fašistide raevune ja heitud viha. Mida valjemad ja hüsteerilisemad on Hitleri kriisked, seda tugevam tema hirm. Hitler kardab demokraatiat, kardab rahu ja kardab ka sõda, mille puhkemine manab talle hävingu tondi.

*

Pariisi Maaailmanäituse Rahu-paviljonis, kus muu rahukirjanduse seas müügil ka eespool mainitud „Fluch von Nürnberg“, tekkis äkki ühel õöl tulekahju. See kustutati varsti; ei leitud ühtki „juhuslikku“ tuletekkimise põhjust. Ja siis sest ka enam palju ei räägitud.

Kuid kas olgu seekord otseselt tegu süütamisega või ei, seegi tuli maailma Rahu hoones on nagu võrdpilt just ühest poliitilisest suunast, mis ei jaksa ega tahagi oma vastaseid võita vaimsete relvadega, vaid kellele oma võimu ees võitlemiseks on ig a abinõu küllalt hea. Olgu see siis kas või tuli — kas oma parlamendihoone või kogu maailma hävituseks.

Märkmeid IX Eesti-Soome üliõpilaspäevist.

Asja möödunud Eesti-Soome üliõpilaspäevad, mis toimusid 25.—29. sept. k. a. Soomes, Helsingi ja Viiburi linnas, osutusid kõigiti hoogsaks ja sõbrali-kuks ühisürituseks kahe vennasrahva üliõpilasnoorsoo vahelises koostöös.

Osavõtjaid Eesti poolt kõne all olevaist üliõpilaspäevist oli kuuekümne ümber. Ametlikest istanguist osa võtma oli palunud SYL (Soome Üliõpilaskondade Liit) peale Tallinna ja Tartu Üliõpilaskonna ajutise juhatuse ja Akadeemilise Hõimuklubi ka Eesti Üliõpilasseltside Liidu ja Eesti Korporatsioonide Liidu. Seesugune väljaspool üliõpilaskondlikku keskkorraldust asuvate üliõpilasingkondade kaasatõmbamine üliõpilaspäevadele oli eestlasile esmakordne. Selle põhjuseks oli asjaolu, et SYL soovis anda võimalust kaasa löömiseks kõigile eesti hõimutööd harrastavaile üliõpilasingkonnile möödunud üliõpilaspäevil.

EÜL-i esindasid üliõpilaspäevil: O. Annus, V. Laurits, V. Niilus, E. Sitska, H. Valgerist-Sitska.

Eestist üliõpilaspäevadele saabujaid võeti Helsingi sadamas soojalt vastu. Tere-tulemast ütles eestlasile Soome Üliõpilaskondade esimees mag. Niilo Elo. Ühiselt mindi Vanasse Üliõpilasmajja ja sealt einestama „Lasipalatsisse“, mille järel siirduti üliõpilaspäevade pidulikule avaaktusele. See toimus Vanas Üliõpilasmajas Soome peaministri Cajanderi, haridusministri Hannula, Eesti saadiku Rebase, Helsingi ülikooli rektori K. R. Brotheruse, tehnikaülikooli rektori H. Brotheruse, kaubandusliku ülikooli rektori prof. Bonsdorfi ja paljude teiste Soomes tuntud isikute osavõtul.

Soome poolt tervitasid kokkutulnuid haridusminister Hannula ja rektor K. R. Brotherus. Eesti poolt tervitas saadik Rebane ja üliõpilane V. Kopperman Tartu Üliõpilaskonna ajutisest juhatusest. Eesti Üliõpilasseltside Liidu tervitused andis edasi üliõpilane O. Annus. Neile lisandus muid suulisi ja kirjalikke tervitusi, millest tuleks esijoonel nimetada Tartu Ülikooli rektori prof. Kõpu tervitustelegrammi.

Pidulikul avaaktusel moodustati ka üliõpilaspäevade presiidium, kuhu Soome poolt kuulusid mag. N. Elo juhatajana ja üliõp. Koskinen, Eesti poolt üliõp. V. Kopperman abijuhatajana ja üliõp. Alamäe.

Mõlemad eestipoolsed presiidiumiliikmed on teatavasti Tartu Üliõpilaskonna ajutisest juhatusest. EÜL-i esindajate soov teiste eesti ametlike esindajate kaasa tõmbamiseks presiidiumi jäi Tartu Üliõpilaskonna ajutise juhatuse ja selle taga asuva Eesti Korporatsioonide Liidu ringkondade vastuseis- mise tõttu teostamata, kuigi küsimust kaaluti ka veel hiljem nimetatud ringkondade poolt ja kulutati selleks ligi kaks tundi ametliku töökoosoleku ajast.

Loomulikult ei loonud seesugune talitusviis terviklikku esinemisvõimalust ja nii võtsid ametlikust töökoosolekust EÜL-i esindajad osa ainult informatsiooni korras. Ka loobus Tartu Üliõpilaskonna ajutise juhatuse poolt mandaadiga varustatud kauaaegne hõimutegelane Erika Viirsalu oma mandaadist.

Üliõpilaspäevade avaaktusele järgnes Helsingi Üliõpilaskonna poolt Vanas

Üliõpilasmajas korraldatud õhtusöök ametlikele esindajaile ja ball kõigile üliõpilaspäevist osavõtjaile.

Üliõpilaspäevade teise päeva hommikul asetati Eesti Üliõpilaskondade poolt pärg Eesti Vabadussõjas langenud Soome sangarite mälestussambale. Seejärel toimus ametlike esindajate koosolek, kus tuli arutusele rida tähtsaid küsimusi.

Võeti vastu järgmised resolutsioonid:

1) Avaldada tänu Eesti ja Soome valitsustele nende poolt antud rahalise toetuse eest seltsi- ja muuseumihoone püstitamiseks liivlastele.

2) Pidada soovitavaks pöörduda palvega kummagi maa välisministeeriumi kaudu Läti valitsuse poole, et Läti valitsus astuks samme liivi keelt oskavate kooliõpetajate saatmiseks mõnesse Liivi ranniku algkooli, ja et lubataks kasutada P. Dambergi koostatud liivikeelset õpikut seni, kuni ilmub Lätis trükitud kohane õpperaamat. Mõlema maa üliõpilaskonnad otsustavad selles asjas pöörduda ka Läti üliõpilaskonna poole kaasabi saamiseks.

3) Läti valitsuselt paluda halastajaõe Bertha Bertholdi palkamist riigipalgaliseks rändavaks halastajaõeks Liivi küladesse. Kui Läti valitsusel ei ole selleks otstarbeks raha, palutakse halastajaõel tegevusluba ja tema palga eest hoolitseb siis lähemal aastail Soome Üliõpilaskondade Liit.

4) 9. Eesti-Soome üliõpilaspäevad avaldavad kahetsust dr. Looritsat, pastor Erviöd' ja dr. Kiparsky't tabanud otsuste pärast ja loodavad, et tulevikus ei tehta enam raskusi liivlaste keskel tehtud haridustööle ja liivlastesse puutuvale teaduslikule uurimistööle.

Lisaks neile küsimusile arutati veel lähemalt eesti ja soome üliõpilastipendiaatide ja -praktikantide vahetust. Ka oli päevakorras eesti ja soome üliõpilaskondade vahelise korrespondents-laskevõistluse korraldamise küsimus. Tervitatav oli Helsingisse eesti ja Tartusse soome instituudi asutamise küsimuse tõstatamine. Selle teostamine on loomulikult tuleviku küsimus.

Samaaegselt töökoosolekule tutvusid ekskursiooni-korras üliõpilaspäevist osavõtjad Helsingi linna ja selle ümbruse vaatamisväärsustega.

Ametliku töökoosoleku ja ekskursiooni järel toimus Helsingi Kaubandus-ülikooli Üliõpilaskonna poolt korraldatud lõunasöök, Helsingi linnavalitsuse korraldusel — thé-dansant — „Pörsis“ ja Tehnika Ülikooli Üliõpilaskonna poolt korraldatud õhtusöök. Hiljem oldi gruppide kaupa Helsingi eri üliõpilasosakunta'des vastuvõttudel.

Üliõpilaspäevade kolmandal päeval teostus ametlike esindajate koosolek, kus korraldati vähemaid küsimusi. Sellele järgnes üliõpilaspäevade lõppaktus, mille järele sõideti Viiburi. Seal tutvuti linnaga ja oldi Viiburi linnavalitsuse poolt korraldatud õhtusöögil ja ballil.

Üliõpilaspäevade neljandal päeval vaadati veel mõningaid Viiburi nägemisväärsusi, muu seas ka ülilmoodsat raamatukogu, tööstuskooli ja jahuvabrikut. Edasi sõideti Vuoksenlaakso tööstusrajooni, kus tutvuti Imatra jõujaama, raua-, vase- ja paberivabrikutega ning käidi ka Vallinkoski kärestikku ja koske vaatamas.

Imatra hotellis viibiti „Outokumpu“ vasevabriku direktsooni poolt korraldatud õhtusöögil ja siis asuti Helsingi poole teele, kust sõideti hommikul laevaga Tallinna.

Tehes kokkuvõtet käeolevast lühidast ülevaatest ei saa märkimata jätta mõningaid eestipoolseid puudusi.

Tartu Üliõpilaskonna ajutine juhatus, kes oli väga agar esindama kõiki üliõpilaspäevile kutsutud ringkondi neilt endilt selleks nõusolekut saamata, oli jättnud silmapaari vahele rea olulisi küsimusi, olles tulnud üliõpilaspäevile igasuguse ettevalmistuseta hõimuküsimusis. Kui soomlaste poolt esitati põhjalik aruanne tehtud hõimutööst, siis lubas Tartu ajutine juhatus seda teha hiljem. Lahtiseks jäi aga küsimus, kellele seda hiljem esitada. Soomlaste üksikasjalisele ülevaatele hõimukeelsete raamatute kohta polnud eestlasil omalt poolt midagi vastuseks pakkuda. Täiesti ettevalmistamata oldi ka Liivi ja Ingeri küsimuses. Siin tuli eestipoolseil, otseselt asjasse mittekuuluvail isikuil, teha mõningaid täiendusi ja anda selgitusi, mis osutusid paratamatuks küsimusis. Eesti üliõpilaskonnal tuleks edaspidi kindlasti vältida seesugust

Et üliõpilaspäevade tööülesanded siiski korralikult ja suure asjalikkusega lahendati, selleks võlgname tänu ainult soome põhjalikule ettevalmistusele neis ettevalmistamatust ja asjatundmatust.

Üliõpilaspäevade edukat kordaminekut tuleb kahtlematult lugeda soomepoolsete korraldajate, Niilo Elo ja Vilho Väisaneni, samuti nende lähemate kaastöölise hoolsuse ja põhjalikkuse teeneks. Viiburis veedetud ajast jääb 9. üliõpilaspäevist osavõtnuile meelde Viiburi linnapea Tuurna energiline ja sõnakas isik, kes oli teinud kõik, et pakkuda külalisile väarikat vastuvõttu.

Hea organisatsioon, asjatundliku juhtkonna valik, mitmekesine ja huviküllane programm, neile lisaks isiklike hõimusedeid — see kõik andis mööduvust üliõpilaspäevist meeldiva elamuse. Kui seni on kõneldud Soome silla ehitamisest, siis nüüd, tarvitades Viiburi linnapea Tuurna sõnu, on aeg kõnelda selle lühendamisest. Seda soome silla lühendamist ja kahe vennasrahva lähendamist tegid möödunud üliõpilaspäevad kindlasti eeskujulikult.

V. N—s.

„AKADEEMIA“ LUGEJAILE JA TELLJAILE!

Kuna „AKADEEMIA“ jätkub ainult vähesel arvul üksiknumbrimüügiks, siis palutakse asjahuvilistel „AKADEEMIA“ kiiresti tellida, otse toimetuse või posti kaudu.

Ühtlasi palutakse tellijaid väljaspool Tallinnat ja Tartut, kel tellimisraha veel saatmata, sellega kiirustada.

TOIMETUS.

„Akadeemia“ ilmub 9 korda aastas. Tellimishind aasta lõpuni kr. 4.—

Toimetus: A. Annist, J. Aul, E. Järvesoo, H. Kersalu, L. Lemendik, Al. Looring, J. Ots (vastutav toimetaja), M. Rand, H. Tõnisson.

Väljaandja: Eesti Üliõpilasseltside Liit.

Toimetuse aadress: Tiigi 4—1, Tartu (EÜS Veljesto).

Ilmus 5. oktoobril 1937.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1937.

Ühistegelik Kindlustusselts

„Talu”

Juhatus ja peakontor:

Tallinn, Väike-Karja tän. 7
Telef. 459-07, 459-09 ja 484-38

Toimetab:

*tule-, elu-, murdvarguste-,
koduloomade-, rahe ja
klaasikindlustusi.*

ESINDAJAD IGAS VALLAS JA LINNAS

Kaks hädavajalikku raamatut igale kultuurihuvilisele.

Elisabeth Sell ja P. Seeberg-Elverfeldt:

Eesti-saksa sõnaraamat

Redigeerinud P. Ariste ja E. Nurm. 672 lk. Hind broš. kr. 6.75, köites kr. 8.—

Eesti-Saksa sõnaraamatus on toodud umbes 25.000 eestikeelse sõna tõlge saksa keeles, kusjuures on esitatud ka igas sõna juures vajalised grammatilised vormid. Iga substantiivi juures ära märgitud ka mitmus ja sugu; tugevatel verbidel põhivormid.

Meie Eesti-saksa sõnaraamat on saanud haruldase leviku osaliseks ja juba lähemal ajal oleme sunnitud välja laskma selle teise trüki.

Eesti rahvaleksikon (Rahvaentsüklopeedia)

Ilmus esimene vihik, mis sisaldab sissejuhatuse süsteemi, 2000 artiklit, 5 kriit-tahvliit, tekstis 52 pilti ja 28 joonist, kokku 117 lk.

Eesti Rahvaleksikon on täiuslikum rahvaentsüklopeedia ja ilmub 10 vihus, iga vihik u. 100 lk., kokku 1000 lk.

Eesti Rahvaleksikoni tellimishind on kuni 15. okt. kr. 7.50 ja alates 15. oktoobrist kr. 9.—. Osade viisi makstes on Eesti Rahvaleksikoni tellimishinnaks kr. 15.—, millest tuleb tasuda iga vihu kättesaamisel kr. 1.50.

O.-Ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, Gustav Adolfi 8, tel. 2-66.

2. / 217031036

Kummist selgroog,

mis kummardab igale poole, kust kasu loota; suu sisse kiitmine ja seljataga laimamine; ausate ja sirgete vaadete puudumine — need on inimlikud nõrkused, mida naerab Molière oma isikupärasest teoses „MISANTROOP“. Kuigi kirjutatud ligi 200 aastat tagasi, on see teema tänapäeval sama aktuaalne kui tookord. Kas ei teki nüüdki kokkupõrkeid, kui ollakse otsekohene ja paindumatult truu oma mõtetele?

Meisterlikult kirjutatuna haarab see teos igaühte oma pilke lõikava vahedusega ja tihedate mõtete jõuga, ja mitte ainult täna ega homme, vaid kümnete ja sadade aastate pärast. See on üks neist teoseist, mida ei jõua küllaldaselt soovitada.

Erilist elegantsi annab teosele prantsuse aleksandriin, mida õnnestunudult esmakordselt suuremas teoses edasi annab tõlkija prof. A. Oras.

Molière

MISANTROOP

ja

EBAHAIGE

Hind 3 kr. 75 s.

Samas köites on toodud A. Aspeli tõlkes teinegi Molière'i maailma-kuulus komöödia „Ebahaige“, mille terav ots on sihitud arstide vastu.

Eesti Kirjanduse Selts

AIA 19, TARTU, TELEFON 6-01, POSTI JOOKSEV ARVE 20-36

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1937.

HIND 60 SENTI